ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ОЛІЙНИК БОГДАН ІВАНОВИЧ

УДК 340.13:32:342(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ ТА КРИТЕРІЇ ЇЇ ВИМІРУ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Спеціальність: 081 Право

Галузь знань: 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____**Б.І. Олійник**

Богдан ОЛІЙНИК
Автор цифрового підпису Богдан ОЛІЙНИК
Дата: 2026.09.29 20:57:42 +03'00'

Науковий керівник:

Тимошенко Максим Олександрович

доктор юридичних наук, професор

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Олійник Б.І. Ефективність правотворчої політики та критерії її виміру: питання теорії та практики. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 081 Право за спеціальністю 081 Право. – Приватний вищий навчальний заклад «Європейський університет», Київ, 2026.

У дисертаційному дослідженні запропоновано вирішення актуального наукового завдання, яке полягає в отриманні нових наукових результатів у галузі знань 08 «Право» щодо ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру. Здійснено комплексний та системний аналіз й узагальнення історико-правових та методологічних аспектів правотворчої політики та її ефективності, на підставі чого визначено її місце, принципи, функції, вироблено та обґрунтовано комплекс критеріїв виміру її ефективності, визначено шляхи посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України.

У першому розділі здійснено критичний аналіз світоглядних та доктринальних поглядів на правотворчість і її політику, на підставі чого з'ясовано передумови виокремлення правотворчої політики в системі правових уявлень минулого, охарактеризовано їх значення для подальшого наукового осмислення феномену правотворчої політики. Аналіз правоових уявлень минулого дозволив встановити, що саме поняття «правотворча політика» до поч. XIX ст. не було виокремлено як самостійна категорія, водночас філософами (Платон, Арістотель, Цицерон, Гай, Ульпіан та ін.), починаючи з періоду античності, піднімаються питання про походження права, його поділу на природне та позитивне, формалізацію позитивного права, співвідношення права і закону, вивчення яких створює фундамент для подальшого вивчення різноманітних аспектів природи права та надання йому відповідного формального виразу. Однак, світоглядні уявлення про вихідні явища правової

сфери життя суспільства (право, закон, мораль, політика, держава та ін.) становлять основу виокремлення та сучасного розуміння правотворчої політики, виміру її ефективності, є фундаментом для сучасних доктринальних підходів до розуміння правотворчої політики, оскільки в таких світоглядних уявленнях були закладені базові ідеї про: а) феномен правотворчості як особливого процесу підготовки, розгляду та прийняття актів позитивного права; б) феномен політики, що є особливим мистецтвом (діяльністю) стосовно забезпечення управління та організації соціуму, її націленості на результат.

Окремо увага приділена визначенню пізнавальних переваг положень класичних типів праворозуміння для вивчення теоретичних і практичних аспектів ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру. Доведено, що положення класичних типів праворозуміння крізь призму яких сприймається та характеризується право, правотворчість та політика, в історичному плані визначили в подальшому наукове виокремлення та дослідження правотворчої політики, а в методологічному плані відзначаються своїми пізнавальними перевагами для вивчення питань теорії та практики виміру ефективності правотворчої політики.

Аналіз представлених в юридичній науці поглядів вчених дозволив встановити особливості сучасного стану наукового дослідження правотворчої політики та її ефективності, а також визначити пізнавальний потенціал ефективності для науково-правового виміру правотворчої політики. З урахуванням проведеного аналізу підсумовано, що сьогодні доктринальна розробка правотворчої політики в цілому та питань її ефективності поєднує в собі комплекс робіт, де правотворча політика розглядається з точки зору: а) різновиду політичної активності, де превалює політичний компонент, що реалізується в особливій сфері політично активної діяльності – правотворчості; б) особливого компоненту правотворчої діяльності, що виконує комплексну роль в організації здійснення правотворчості та формування змісту правотворчих актів; в) самостійного феномену як правової, так і політичної дійсності (має міждисциплінарний характер), що є сферою особливої професійної діяльності по

формалізації правил поведінки шляхом встановлення і подальшого досягнення політичного компромісу.

Специфіка наукових досліджень правотворчої політики останніх років засвідчує наявність стійких тенденцій до: а) посилення міждисциплінарності, вузькоспеціалізованості та практичної орієнтованості її наукового пізнання; б) абстрагування наукових досліджень від факторів політичного, ідеологічного, релігійного характеру та мінімізації прив'язки до конкретної моделі правотворчої політики; в) транснаціонального виміру правотворчої політики з точки зору певного регіону (європейських країн, країн Азії тощо) або певних міждержавних об'єднань (Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй та ін.) тощо.

Крім того було сформовано методологічну основу цього наукового дослідження, визначено функціональні можливості її складових, що узагальнено в межах: 1) концептуального рівня наукового пізнання, що має засадничий характер, визначає основи й стратегію здійснення наукового пізнання та включає в себе комплекс принципів наукового пізнання (історизму, достовірності, об'єктивності, плюралізму, професійності та ін.), та методологічних підходів (аксіологічний, діяльнісний, антропологічний, герменевтичний та ін.); 2) інструментального рівня наукового пізнання, який дозволяє не лише виокремити окремі аспекти предмету наукового пізнання, але і генерувати нові знання про нього, переосмислювати наявні та включає в себе комплекс методів наукового дослідження.

У другому розділі було з'ясовано місце правотворчої політики в системі політичних відносин, державної та правової політики як суміжних категорій з правотворчою політикою. На підставі аналізу доктринальних підходів до визначення поняття «правотворча політика» наголошено на пізнавальній доцільності з'ясування її місця в системі суміжних правових категорій. Відзначено, що це завдання може бути реалізовано на двох рівнях її доктринального сприйняття: 1) зовнішньому, що визначає місце правотворчої політики в системі більш широких правових явищ, таких як політика, державна

політика та правова політика; 2) внутрішньому, пов'язаному із з'ясуванням взаємодії правотворчої політики з такими різновидами правової політики, як правозастосовна та правоінтерпретаційна. Доведено, що поняття «політика», «державна політика», «правова політика» та «правотворча політика» є взаємодіючими і взаємозалежними, при чому політика визначає напрямки діяльності суб'єктів по управлінню суспільством, політика держави конкретизує цю діяльність до спеціально створених органів та основних сфер суспільної дійсності, правова політика націлена на упорядкування та розвиток правової сфери життєдіяльності суспільства, правотворча політика акцентує увагу на діяльності спеціально створених органів держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що забезпечують процес правоутворення та формують правову основу інших різновидів правової політики.

Окремо було проаналізовано взаємодію та взаємовплив правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної політики як різновидів правової політики. Зроблено висновок, що правотворча та правозастосовна політика є самостійними різновидами правової політики, що співвідносяться з цією категорією як загальне та особливе. Маючи самостійний характер, правотворча та правозастосовна політика є взаємодіючими категоріями. З однієї сторони, правотворча політика формує правову основу правозастосовної, визначає перспективи розвитку правової сфери, формує принципи та вимоги правозастосування, з іншої – правозастосовна політика забезпечує впровадження положень правотворчої, визначає шляхи і перспективи подальшого її розвитку. Співвідношення правотворчої та правоінтерпретаційної політики засновується на наявності спільних з правотворчою політикою рис, особливостей як самостійних категорій та їх взаємодії.

Взаємодія цих категорій виявляється у тому, що правотворча політика сприяє створенню правової основи інтерпретації; визначає правовий статус органів інтерпретації та правоінтерпретаційних актів; сприяє закріпленню принципів, вимог, правил юридичної техніки тлумачення. У свою чергу,

правоінтерпретаційна політика забезпечує подолання колізій та прогалин у правовому регулюванні, підвищення системності законодавства, подолання недосконалостей юридичної техніки нормативно-правових актів та підвищенню ефективності правового регулювання.

З'ясовано вплив універсальних, загальних та спеціальних принципів на правотворчу політику, а також обґрунтовано поняття, ознаки, види та значення спеціальних принципів правотворчої політики. Визначено, що правотворча політика засновується на трьох рівнях (групах) принципів: універсальних, характерних для всіх правових явищ, що визначають сутність, правову природу правотворчої політики та складають її основу; загальних, притаманних правовій політиці, різновидом якої є правотворча, що в межах правотворчої політики набирають особливого змісту, та спеціальних, притаманних саме правотворчій політиці як самостійному правовому явищу, що відображає потреби суспільства у формуванні і розвитку правової сфери його функціонування. При чому спеціальні принципи правотворчої політики – це основоположні ідеї та вимоги, що забезпечують діяльність держави, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у формуванні непротирічної системи законодавства на визначенні стратегічних напрямків розвитку правотворчості. Основними серед спеціальних принципів правотворчої політики є правова гармонізація, правова визначеність, пропорційність, обґрунтованість, науковість, демократизм, професіоналізм та відповідальність. Значення цих принципів полягає у відображенні особливого характеру правової політики як самостійного правового явища.

В роботі з'ясовано критерії ефективності правотворчої політики, які визначено, як систему показників, що визначають ступінь досягнення її мети, забезпечення розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства, відображення ролі держави у втіленні ідей правової держави та верховенства права. Такі критерії можуть бути класифіковані за сферами життєдіяльності суспільства (економічні, політичні, соціальні та ідеологічні); за характером (якісні та кількісні); за змістом (практичні та наукові); за рівнем нормативного

узагальнення положень правотворчої політики (нормативні (юридико-технічні критерії, критерії якості та дієвості) та індивідуальні (правова свідомість, правова культура та правова активність як критерії ефективності правотворчої політики).

У третьому розділі розглянуто питання теорії та практики забезпечення ефективність правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України. Аналіз доктринальних джерел дозволив в роботі узагальнити погляди вчених щодо впливу на правотворчість умов та обставин, які структуровано на суб'єктивні та об'єктивні, надано їх характеристику. Запропоновано концепцію трьохрівневої моделі факторів ефективності правотворчої політики, яка дозволяє комплексно оцінити передумови якості законодавства. Першим рівнем цієї конструкції виступають фактори так званого макро рівня, або ще можна їх визначити як політико-стратегічні фактори, які задають вектор розвитку всієї правової системи та формують ідеологічне підґрунтя змін. Наступною ланкою є фактори мікро рівня, або ще можна їх визначити як процедурно-інституційні фактори, що визначають організацію самого процесу творення норм. Фундаментом безпосередньої дієвості норм є мікро-фактори (техніко-юридичні). Цей рівень стосується якості конкретного нормативного тексту та його інструментальної придатності.

Особлива увага приділена встановленню та характеристиці кола сучасних викликів, що постають перед правотворчістю в Україні та впливають на ефективність правотворчої політики. Такі виклики було структуровано на на: 1) *суб'єктивно зумовлені*, до яких належать високий рівень політизованості правотворчості, недостатній професійний рівень практики правотворення, значна кількість юридико-технічних помилок в актах правотворчості, наявність фактів зловживання права в сфері правотворення або невиконання чи неналежного виконання обов'язків та ін., які часто виникають через недоліки в організаційно-технічному процесі підготовки актів правотворчості; 2) *об'єктивно зумовлені*, які є результатом недоліків у самій структурі правотворчого процесу та полягають у відсутності належної концептуалізації

правотворчих актів та правотворчої діяльності, недостатньому рівні правового забезпечення правотворчості, неузгодженості практики правотворення різних рівнів (міжнародної та національної, загальнодержавної та регіональної, муніципальної та державно-владної тощо).

Визначено та розкрито зміст шляхів посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України, що узагальнено в межах науково-дослідницького напряму, посилення кадрового забезпечення, запровадження практики концептуалізації правотворчої політики України; введення єдиних стандартів якості в сфері правотворчості; підвищення рівня правотворчої культури суб'єктів, відповідальних за проведення моніторингу законодавства, підготовку проектів правотворчих актів, їх наукових експертиз, участі в обговоренні таких проектів тощо.

Ключові слова: правотворчість, правоутворення, правове регулювання, правотворча політика, ефективність права, ефективність правотворчої політики, норма права, юридична техніка, юридична технологія, правовий припис, закон, нормативно-правовий акт, право ЄС, права людини.

ANNOTATION

Oliynik B.I. Effectiveness of legislative policy and criteria for its measurement: a matters of theory and practice. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the Doctor of Philosophy degree in specialty 081 Law. – Private Higher Educational Institution "European University", Kyiv, 2026.

The dissertation research proposes a solution to a topical scientific task, which consists in obtaining new scientific results in the field of knowledge 08 «Law» regarding the effectiveness of legislative policy and the criteria for its measurement. A comprehensive and systematic analysis and generalization of the historical, legal and methodological aspects of legislative policy and its effectiveness were carried out, on

the basis of which its place, principles, functions were determined, a set of criteria for measuring its effectiveness was developed and substantiated, and ways to strengthen the effectiveness of legislative policy in the modern conditions of the development of Ukrainian legislation were determined.

In *the first chapter*, a critical analysis of worldview and doctrinal views on lawmaking and its policy was carried out, on the basis of which the prerequisites for the isolation of legislative policy in the system of legal concepts of the past were clarified, their significance for further scientific understanding of the phenomenon of legislative policy was characterized.

The analysis of legal concepts of the past allowed us to establish that the very concept of «legislative policy» by the beginning of the 19th century. was not singled out as an independent category, at the same time, philosophers (Plato, Aristotle, Cicero, Gaius, Ulpian, etc.), starting from the period of antiquity, raised questions about the origin of law, its division into natural and positive, the formalization of positive law, the relationship between law and law, the study of which creates a foundation for further study of various aspects of the nature of law and giving it an appropriate formal expression.

However, worldviews about the initial phenomena of the legal sphere of society (law, law, morality, politics, state, etc.) form the basis for the isolation and modern understanding of law-making policy, measuring its effectiveness, are the foundation for modern doctrinal approaches to understanding law-making policy, since such worldviews laid the basic ideas about: a) the phenomenon of law-making as a special process of preparing, considering and adopting acts of positive law; b) the phenomenon of politics, which is a special art (activity) in relation to ensuring the management and organization of society, its focus on results.

Separate attention is paid to determining the cognitive advantages of the provisions of classical types of legal understanding for studying the theoretical and practical aspects of the effectiveness of law-making policy and the criteria for its measurement. It is proved that the provisions of classical types of legal understanding through the prism of which law, law-making and politics are perceived and

characterized, historically determined the further scientific isolation and research of law-making policy, and methodologically are distinguished by their cognitive advantages for studying the issues of theory and practice of measuring the effectiveness of law-making policy.

Analysis of the views of scientists presented in legal science allowed us to establish the features of the current state of scientific research of law-making policy and its effectiveness, as well as to determine the cognitive potential of effectiveness for the scientific and legal measurement of law-making policy. Taking into account the analysis conducted, it is concluded that today the doctrinal development of law-making policy in general and the issues of its effectiveness combines a complex of works, where law-making policy is considered from the point of view of: a) a type of political activity, where the political component prevails, which is implemented in a special sphere of politically active activity - law-making; b) a special component of law-making activity, which plays a complex role in organizing the implementation of law-making and forming the content of law-making acts; c) an independent phenomenon of both legal and political reality (has an interdisciplinary character), which is a sphere of special professional activity to formalize the rules of behavior by establishing and further achieving a political compromise.

The specificity of scientific research on law-making policy in recent years indicates the presence of stable trends towards: a) strengthening the interdisciplinarity, narrow specialization and practical orientation of its scientific knowledge; b) abstraction of scientific research from factors of a political, ideological, religious nature and minimizing the attachment to a specific model of law-making policy; c) transnational dimension of law-making policy from the point of view of a certain region (European countries, Asian countries, etc.) or certain intergovernmental associations (European Union, United Nations, etc.), etc.

In addition, the methodological basis of this scientific research was formed, the functional capabilities of its components were determined, which are summarized within the following: 1) the conceptual level of scientific knowledge, which is fundamental in nature, determines the foundations and strategy for implementing

scientific knowledge and includes a set of principles of scientific knowledge (historicism, reliability, objectivity, pluralism, professionalism, etc.), and methodological approaches (axiological, activity-based, anthropological, hermeneutic, etc.); 2) the instrumental level of scientific knowledge, which allows not only to isolate individual aspects of the subject of scientific knowledge, but also to generate new knowledge about it, rethink existing ones and includes a set of methods of scientific research.

The *second chapter* clarified the place of law-making policy in the system of political relations, state and legal policy as related categories to law-making policy. Based on the analysis of doctrinal approaches to the definition of the concept of «law-making policy», the author emphasizes the cognitive expediency of clarifying its place in the system of related legal categories. It is noted that this task can be implemented at two levels of its doctrinal perception: 1) external, which determines the place of law-making policy in the system of broader legal phenomena, such as politics, state policy and legal policy; 2) internal, associated with clarifying the interaction of legislative policy with such types of legal policy as law enforcement and law interpretation.

It is proven that the concepts of «politics», «state policy», «legal policy» and «law-making policy» are interacting and interdependent, with the policy determining the directions of activity of subjects in managing society, state policy specifying this activity to specially created bodies and the main spheres of social reality, legal policy is aimed at regulating and developing the legal sphere of society's life, law-making policy focuses on the activities of specially created state bodies, local government bodies and civil society institutions that ensure the process of law-making and form the legal basis of other types of legal policy.

The interaction and mutual influence of law-making, law-enforcement and law-interpretation policies as types of legal policy were separately analyzed. It was concluded that law-making and law-enforcement policies are independent types of legal policy that correlate with this category as general and specific. Having an independent nature, law-making and law-enforcement policies are interacting categories. On the one hand, law-making policy forms the legal basis of law-

enforcement, determines the prospects for the development of the legal sphere, forms the principles and requirements of law enforcement, on the other hand, law-enforcement policy ensures the implementation of law-making provisions, determines the ways and prospects for its further development. The relationship between law-making and law-interpretation policies is based on the presence of common features and features with law-making policy as independent categories and their interaction.

The interaction of these categories is manifested in the fact that law-making policy contributes to the creation of a legal basis for interpretation; determines the legal status of interpretation bodies and law-interpretation acts; contributes to the consolidation of principles, requirements, and rules of legal interpretation techniques. In turn, legal interpretation policy ensures the overcoming of conflicts and gaps in legal regulation, increasing the consistency of legislation, overcoming imperfections in the legal technique of regulatory legal acts, and increasing the efficiency of legal regulation.

The influence of universal, general and special principles on law-making policy is clarified, and the concepts, features, types and meanings of special principles of law-making policy are substantiated. It is determined that law-making policy is based on three levels (groups) of principles: universal, characteristic of all legal phenomena, which determine the essence, legal nature of law-making policy and constitute its basis; general, inherent in legal policy, a variety of which is law-making, which within the framework of law-making policy acquire a special meaning, and special, inherent in law-making policy as an independent legal phenomenon, reflecting the needs of society in the formation and development of the legal sphere of its functioning.

Moreover, special principles of law-making policy are fundamental ideas and requirements that ensure the activities of the state, civil society institutions and local government bodies in the formation of a non-controversial system of legislation in determining strategic directions for the development of law-making. The main special principles of law-making policy are legal harmonization, legal certainty, proportionality, justification, scientificity, democracy, professionalism and responsibility. The significance of these principles lies in reflecting the special nature of legal policy as an independent legal phenomenon.

The paper clarifies the criteria for the effectiveness of law-making policy, which are defined as a system of indicators that determine the degree of achievement of its goal, ensuring the development of the legal sphere of society, reflecting the role of the state in the implementation of the ideas of the rule of law and the rule of law. Such criteria can be classified by spheres of society (economic, political, social and ideological); by nature (qualitative and quantitative); by content (practical and scientific); at the level of normative generalization of the provisions of law-making policy (normative (legal and technical criteria, criteria of quality and effectiveness) and individual (legal consciousness, legal culture and legal activity as criteria for the effectiveness of law-making policy).

The third chapter considers the issues of theory and practice of ensuring the effectiveness of law-making policy in modern conditions of the development of Ukrainian legislation. The analysis of doctrinal sources allowed the work to generalize the views of scientists on the influence of conditions and circumstances on law-making, which are structured into subjective and objective, and their characteristics are given.

The concept of a three-level model of factors of the effectiveness of law-making policy is proposed, which allows for a comprehensive assessment of the prerequisites for the quality of legislation. The first level of this construction is the factors of the so-called macro level, or they can also be defined as political and strategic factors that set the vector of development of the entire legal system and form the ideological basis of changes. The next link is the factors of the micro level, or they can also be defined as procedural and institutional factors that determine the organization of the process of creation itself norms. The foundation of the direct effectiveness of norms are micro-factors (technical and legal). This level concerns the quality of a specific regulatory text and its instrumental suitability.

Particular attention is paid to the identification and characterization of the range of contemporary challenges facing lawmaking in Ukraine and affecting the effectiveness of lawmaking policy. Such challenges were structured into: 1) subjectively determined, which include a high level of politicization of lawmaking, insufficient professional level of lawmaking practice, a significant number of legal and

technical errors in lawmaking acts, the presence of facts of abuse of law in the field of lawmaking or failure to fulfill or improper fulfillment of duties, etc., which often arise due to shortcomings in the organizational and technical process of preparing lawmaking acts; 2) objectively determined, which are the result of shortcomings in the structure of the lawmaking process itself and consist in the lack of proper conceptualization of lawmaking acts and lawmaking activity, insufficient level of legal support for lawmaking, inconsistency of lawmaking practice at different levels (international and national, national and regional, municipal and state-authority, etc.).

The content of ways to enhance the effectiveness of legislative policy in the modern conditions of the development of Ukrainian legislation has been determined and disclosed, which is summarized within the framework of the scientific and research direction, strengthening staffing, introducing the practice of conceptualizing the legislative policy of Ukraine; introducing unified quality standards in the field of lawmaking; increasing the level of legislative culture of entities responsible for monitoring legislation, preparing draft legislative acts, their scientific expertise, participating in the discussion of such projects, etc.

Keywords: law-making, law-formation, legal regulation, law-making policy, effectiveness of law, effectiveness of law-making policy, rule of law, legal technique, legal technology, legal prescription, lex, regulatory legal act, EU law, human rights.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Олійник Б.І. Феномен правотворчості та його осмислення у правових вченнях епохи Просвітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 89. Т. 1. С. 121–126. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.15

2. Олійник Б.І. Пізнавальні аспекти правотворчості та її політики. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання.* 2025. № 04. Ч. 1. С. 90–94. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.14

3. Олійник Б.І. Правове забезпечення лобіювання в Україні як умова ефективності вітчизняної правотворчої політики. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2025. Вип. 5 (64). С. 16–19. DOI : https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.3

4. Олійник Б.І. Ефективність правотворчої політики : сучасні виклики та перспективи посилення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. *Електронне наукове видання.* 2026. № 01. Ч. 1. С. 69–73. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.10

Матеріали наукових конференцій:

1. Олійник Б.І. Пізнавальний потенціал сучасного праворозуміння як основа доктринального вивчення правотворчої політики. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: До тижня права і Загальної декларації прав людини* : зб. наук. праць за матер. круглого столу, м. Київ, 10 груд. 2024 / ред. кол.: А.Ю. Нашинець-Наумова, Г.П. Власова, С.В. Бобровник, Т.О. Дідич, О.І. Чаплюк, А.П. Чернега / Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2025. С. 170–173.

2. Олійник Б.І. Поняття, ознаки та значення правотворчої політики держави. *Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор :* матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 квіт. 2025 : електр. збірник / ред. кол.: О. Васильченко, П. Діхтієвський, Т. Дідич, О. Банчук, Т. Коломоєць, І. Гаєвський, Р. Усенко, В. Пашинський, Г. Дубов, В. Яцуба; за заг. ред. П. Діхтієвського / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2025. С. 453–455.

3. Олійник Б.І. Правотворча політика як об’єкт наукового осмислення в європейській правовій доктрині. *Юридична наука та освіта: минуле, сучасне і майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 1 трав. 2025 / упоряд. М.О. Денисюк / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : «Видавництво Людмила», 2025. С. 499–500.

ЗМІСТ

ВСТУП …….. 18

РОЗДІЛ 1. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ…….. 31

1.1 Ґенеза становлення наукових поглядів на правотворчість та її політику ……..……. 31

1.2 Ефективність як засіб виміру правових явищ …….…..…… 62

1.3 Методологічні аспекти наукового дослідження ……..……. 82

Висновки до Розділу 1 …….. 105

РОЗДІЛ 2. ПРАВОТВОРЧА ПОЛІТИКА: ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА КРИТЕРІЇ ВИМІРУ ……. 109

2.1 Правотворча політика в системі суміжних категорій ……... 109

2.2 Принципи правотворчої політики як основа її ефективності ….…. 130

2.3 Критерії виміру ефективності правотворчої політики ...……..…… 153

Висновки до Розділу 2 …….. 168

РОЗДІЛ 3. ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ В В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ……. 172

3.1 Фактори, що впливають на ефективність правотворчої політики в Україні ……... 172

3.2 Шляхи посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України …….……... 184

Висновки до Розділу 3 …….. 222

ВИСНОВКИ…….. 226

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……. 235

ДОДАТКИ …… 272

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Будь-яка юридична практична діяльність потребує високого ступеня організованості і послідовності

здійснення, що забезпечує її якісний рівень, визначає її ефективність. Важливим чинником забезпечення її організованості і послідовності є заснованість юридичної практичної діяльності на відповідних засадах правової політики, які є дороговказом її здійснення та умовою її результативності. Правотворча діяльність як різновид юридичної практичної діяльності так само за своєю природою і сутністю є орієнтованою на досягнення юридично значимого результату, а отже її результативність визначатиметься положеннями правотворчої політики як особливої складової правової політики будь-якої сучасної розвиненої держави. Тому ґрунтовне дослідження питань теорії і практики правотворчої політики, її ефективності має важливе значення, оскільки в подальшому результати такого дослідження впливатимуть на визначення стратегії і тактики правотворчої діяльності, основ функціонування всього механізму правотворення як міжнародного, так і національного (внутрішньодержавного) рівнів.

Актуальність наукового дослідження ефективності правотворчої політики визначається не лише її важливим практичним значенням, але і поточними змінами її правового забезпечення в Україні. Прийняття у 2023 році Закону України «Про правотворчу діяльність» [69], у 2024 році Закону України «Про лобіювання» [68] в частині посилення організації правотворчої діяльності, запровадження єдиної публічної політики в сфері правотворчості засвідчують необхідність посилення правотворчості, її якості та ефективності. Важлива роль в цьому припадає саме на ефективність правотворчої політики, яка потребує своєї концептуалізації (зокрема шляхом запровадження таких інститутів як «аналітичні документи публічної політики», «прогнозні документи публічної політики» та «програмні документи публічної політики» (ст. 20 Закону України «Про правотворчу діяльність» [69]), а також відповідного виміру її ефективності, в тому числі за допомогою науково обґрунтованої системи критеріїв. Такі зміни правового забезпечення правотворчої політики доводять важливість доктринального переосмислення питань як її теорії, так і практики, особливо з огляду на те, що Закон України «Про правотворчу діяльність» на сьогодні є

чинними, проте ще не введений в дію.

Посилює актуальність теми дисертаційної роботи наявна в останні роки інтенсифікація правотворчості в Україні, що викликана як активізацією розвитку більшості сфер суспільного життя, так і тими викликами, з якими сьогодні стикається наша держава і правова система. Такі виклики, насамперед, пов'язані із військовою агресією проти України, необхідністю формування системи так званого «надзвичайного законодавства», змінами у міжнародних геополітичних відносинах, що впливають на активізацію міжнародної правотворчості та правотворчості в Україні, націленої на адаптацію українського законодавства до правових стандартів ЄС, забезпечення дієвості положень міжнародного гуманітарного права, захисту прав нових категорій громадян (учасників бойових дій, внутрішньо переміщених осіб, зовнішньо переміщених осіб, осіб, які незаконно утримуються, осіб, які постійно проживають на тимчасово окупованих територіях, на територіях, де ведуться інтенсивні бойові дії тощо). В цих умовах правотворча діяльність потребує значної інтенсифікації, а це, в свою чергу, зумовлює необхідність не лише оновлення правотворчої політики, але і посилення її ефективності, забезпечення її критичного виміру.

Пізнавальною основою дослідження предмету дисертації стали наукові погляди та висновки представників вітчизняної юридичної науки, серед яких: С.В. Бобровник, О.В. Богачова, О.С. Волохов, Т.О. Дідич, Ж.О. Дзейко, О.Г. Кобан, В.С. Ковальський, В.М. Косович, Б.В. Малишев, Д.Г. Манько, Н.М. Оніщенко, І.І. Онищук, Н.М. Пархоменко, О.В. Петришин, З.О. Погорєлова, Ю.В. Почепцов, П.М. Рабіновича, В.І. Риндюк, О.В. Скрипнюк, С.С. Слинько, Т.І. Тарахонич, В.М. Тернавська, С.В. Шевчук, І.Д. Шутак та ін. У змісті дисертації також було проаналізовано та надано оцінку науковим поглядам зарубіжних учених, які вивчали питання теорії та практики правотворчої політики, а саме: Ж.-Л. Бержеля, Р. Бержерона, Б. Еренберга-Сундіна, Р. Ієринга, Г. Корню, К. Ламботте, Л. Піджена, М. Спарера, Дж.С. Торнтона та ін. Вказаними вченими було зроблено значний внесок у розвиток наукової доктрини правоутворення, правотворчості, правової та

правотворчої політики, юридичної техніки. Проте недостатньо охарактеризованими залишились питання ефективності правотворчої політики, що сьогодні потребує ґрунтовного переосмислення не лише з огляду на практику правотворчості та посилення її правового забезпечення, але і з точки зору пізнавальних перспектив вивчення ефективності правотворчої політики, критеріїв її виміру. Відповідне наукове дослідження дозволить здійснити перехід від нормативно-догматичного аналізу правотворчої політики до результативно-орієнтованого її пізнання, забезпечуючи посилення інтегративності і міждисциплінарності дослідження, а також вироблення і застосування комплексу інструментальних критеріїв оцінки, прогнозування та верифікації положень правотворчої політики та правотворчих рішень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота підготовлена відповідно до пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476, а також відповідає плановій науково-дослідній темі «Правові, процесуальні та інформаційні інститути: сучасний стан, розвиток, удосконалення на період 2025-2029 роки» (номер державної реєстрації: 0125U000706 від 30.01.2025).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у тому, щоб провести аналіз та узагальнення історико-правових та методологічних аспектів правотворчої політики та її ефективності, на підставі чого визначити її місце в системі правових явищ, принципи, виробити та обґрунтувати комплекс критеріїв виміру її ефективності, визначити шляхи посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України. Відповідно до визначеної мети дослідження виокремлені такі *завдання:*

– провести критичний аналіз світоглядних та доктринальних поглядів на правотворчість і її політику, на підставі чого з'ясувати передумови виокремлення правотворчої політики в системі правових уявлень минулого,

охарактеризувати їх значення для подальшого наукового осмислення феномену правотворчої політики;

– визначити пізнавальні переваги положень класичних типів праворозуміння для вивчення теоретичних і практичних аспектів ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру;

– встановити особливості сучасного стану наукового дослідження правотворчої політики та її ефективності, а також визначити пізнавальний потенціал ефективності для науково-правового виміру правотворчої політики;

– сформувати методологічну основу цього наукового дослідження, визначити функціональні можливості її складових;

– з’ясувати місце правотворчої політики в системі політичних відносин, державної та правової політики як суміжних категорій з правотворчою політикою;

– проаналізувати взаємодію та взаємовплив правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної політики як різновидів правової політики;

– з’ясувати вплив універсальних, загальних та спеціальних принципів на правотворчу політику, а також обґрунтувати поняття, ознаки, види та значення спеціальних принципів правотворчої політики;

– виокремити та класифікувати критерії ефективності правотворчої політики;

– узагальнити і охарактеризувати фактори, що впливають на ефективність правотворчої політики в Україні, та встановити сучасні виклики, що постають перед правотворчістю в Україні та впливають на ефективність правотворчої політики;

– визначити та розкрити зміст шляхів посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини у сфері формування, реалізації та підвищення ефективності правотворчої політики.

Предметом дослідження є теоретико-правові та практичні аспекти ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру.

Методи дослідження поєднано та застосовано з урахуванням особливостей мети та завдань дисертаційної роботи, об'єкта та предмета дослідження. З урахуванням складності предмета наукового дослідження обґрунтовано доцільність його комплексного та всебічного вивчення, засновуючись на системі принципів наукового пізнання (історизму, достовірності, об'єктивності, плюралізму, професійності та ін.), методологічних підходів і методів наукового дослідження філософського (світоглядного), загальнонаукового та спеціально-наукового рівнів.

Стратегію дослідницької роботи визначив комплекс методологічних підходів. За основу було взято *аксіологічний методологічний підхід*, який дозволив охарактеризувати феномен правотворчої політики як елемент системи правових цінностей, в якому акумульовано загальносоціальні потреби та інтереси, визначено правові механізми їх реалізації. Крім того, аксіологічний методологічний підхід сприяв формуванню в дослідника особливого сприйняття правотворчої політики як складової правової реальності, що втілює в собі комплекс історично сформованих соціальних цінностей, націлених на їх правове закріплення й ефективне функціонування правових механізмів їх реалізації та захисту. Аксіологічний методологічний підхід було поєднано з функціональними можливостями *діяльнісного підходу*, що забезпечило встановлення пізнавальних можливостей категорії «ефективність», визначивши вектор здійснення правотворчої діяльності з точки зору відповідності засадам правотворчої політки, а також дозволило провести вимір ефективності самої правотворчої політики за допомогою системи критеріїв. *Антропологічний методологічний підхід* з точки зору людиновимірності сприяв розкриттю змісту та правових наслідків правотворчої політики з точки зору її ефективності у забезпеченні реалізації прав людини, її інтересів і потреб. Завдяки функціональним можливостям *герменевтичного методологічного підходу* було посилено формалізоване розуміння ефективності правотворчої політики як

співвідношення правотворчого задуму, його відображення у формалізованих правових нормах та рівня досягнення такого правотворчого задуму в процесі соціалізації прийнятих правових норм.

Система методів дослідження ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру становить інструментальну складову методологічної основи цієї дисертаційної роботи. Застосування *діалектичного методу* дозволило розкрити ефективність правотворчої політики з точки зору об'єктивних процесів, котрі впливають на неї, змінюючи як її саму, так і показники ефективності її функціонування. *Історико-правовий метод* дозволив всебічно розкрити зміст світоглядних та доктринальних поглядів на правотворчість і її політику, на підставі чого з'ясувати передумови виокремлення правотворчої політики в системі правових уявлень минулого, встановити особливості сучасного стану наукового дослідження правотворчої політики та її ефективності (підрозділ 1.1). Поєднання *системно-структурного та системно-функціонального методів* сприяло визначенню пізнавальних переваг положень класичних типів праворозуміння для вивчення теоретичних та практичних аспектів ефективності правотворчої політики; а також встановленню пізнавального потенціалу ефективності для науково-правового виміру правотворчої політики, формуванню методологічної основи цієї наукової роботи й визначення функціональних можливостей її складових (підрозділи 1.1, 1.2 та 1.3).

Використання *формально-логічного методу* забезпечило виокремлення та класифікацію критеріїв ефективності правотворчої політики (підрозділ 2.3), а поєднання *формально-логічного та формально-юридичного методу* сприяло з'ясуванню місця правотворчої політики в системі політичних відносин, державної та правової політики як суміжних категорій з правотворчою політикою (підрозділ 2.1). Крім того, *формально-логічний метод* у поєднанні з *системно-функціональним методом* дозволили проаналізувати взаємодію та взаємовплив правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної політики, а також з'ясувати вплив універсальних, загальних та спеціальних принципів на

правотворчу політику, обґрунтувати поняття, ознаки, види та значення спеціальних принципів правотворчої політики (підрозділи 2.1 та 2.2).

Формально-логічний та соціологічний методи надали змогу узагальнити і охарактеризувати фактори, що впливають на ефективність правотворчої політики в Україні (підрозділ 3.1), та встановити сучасні виклики, що постають перед правотворчістю в Україні й впливають на ефективність правотворчої політики (підрозділ 3.2), а *праксеологічний та прогностичний методи* дозволили охарактеризувати значення світоглядних і доктринальних поглядів на правотворчість та її політику для подальшого їх наукового осмислення (підрозділ 1.1), а також визначити і розкрити зміст шляхів посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України (підрозділ 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена сучасністю наукового дослідження, у якому на підставі проведеного аналізу та узагальнення історико-правових і методологічних аспектів правотворчої політики та її ефективності визначено її місце, принципи, функції, вироблено й обґрунтовано комплекс критеріїв виміру її ефективності, визначено шляхи посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України. Наукову новизну дисертаційної роботи та авторський внесок у дослідження проблеми склали такі положення, висновки та пропозиції:

вперше:

– обґрунтовано авторське визначення правової політики як системи ідей та положень, відображених у формі концепцій та програм, що визначають стратегічні напрямки діяльності держави у правовій сфері; складають основу правотворчої, правозастосовної та правореалізаційної діяльності; визначають роль держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у забезпеченні прав і свобод людини, якісного і ефективного правового регулювання у найважливіших сферах життєдіяльності суспільства та забезпечують вдосконалення правової системи;

– з’ясовано зміст, аспекти прояву та значення для правотворчої політики таких спеціальних принципів, як правова гармонізація, правова визначеність, пропорційність, обґрунтованість, науковість, демократизм, професіоналізм та відповідальність, які характеризують особливий характер правової політики як самостійного правового явища;

– розкрито пізнавальне значення теоретико-правового та прикладного виміру ефективності правотворчої політики, що дозволить: а) виявляти співвідношення між метою правотворчої діяльності та її фактичними наслідками; б) всебічно розкрити відповідність прийнятих правотворчих актів задекларованим в положеннях правотворчої політики соціальним, економічним і політичним та іншим цілям; в) відмежувати формальну результативність правотворчості у вигляді прийнятого правотворчого акту від його реальної реалізованості та досягнутих наслідків правового, соціального, політичного, економічного характеру; г) встановити співвідношення між декларативними та реальними правовими нормами, з’ясувати рівень реалізованості положень, закріплених в декларативних нормах права. Теоретико-правовий та практичний вимір ефективності правотворчої політики забезпечує методологічний перехід від її нормативно-догматичного аналізу до результативно-орієнтованого пізнання, забезпечуючи посилення інтегративності і міждисциплінарності дослідження, а також вироблення і застосування комплексу інструментальних критеріїв оцінки, прогнозування та верифікації положень правотворчої політики;

– структуровано модель ефективного функціонування правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України в межах: 1) *стратегічної складової* як систем довгострокових цілей, принципів, напрямів, а також механізмів формування й розвитку законодавчої бази України, націленої на досягнення і подальше забезпечення сталого, ціннісно-орієнтованого та науково обґрунтованого розвитку законодавства, що включає в себе: подальшу європейську інтеграцію вітчизняного законодавства та націленість всього механізму вітчизняного правотворення на гармонізацію законодавства України з acquis communautaire ЄС; посилення ціннісної орієнтованості правотворчості;

забезпечення системності і прогнозованості розвитку вітчизняного законодавства; інноваційну орієнтованість правотворчості; посилення гуманітарно-правової спрямованості права та ін.; 2) *тактичної складової,* тобто системи способів реалізації положень стратегічної складової, що є більш динамічною та адаптованою до конкретних умов і завдань, які виникають у процесі правотворчості, і передбачає: вибір інструментарію правового регулювання; адаптацію правотворчих положень до умов правового регулювання; врахування рівня та особливостей правової культури суб'єктів правотворчості та суб'єктів на яких розрахована подальша дія правотворчих актів; збалансування економічних, фінансових, організаційних та інших ресурсів з метою оптимізації як самої правотворчої діяльності, так і ефективності реалізації правотворчої політики; закріплення правових пріоритетів та ін.;

– обґрунтовано можливість класифікації критеріїв ефективності правотворчої політики за: 1) сферами життєдіяльності суспільства (економічні, політичні, соціальні та ідеологічні); 2) характером (якісні та кількісні); 3) змістом (практичні та наукові); 4) рівнем нормативного узагальнення положень правотворчої політики (нормативні, тобто юридико-технічні критерії, критерії якості й дієвості та індивідуальні, тобто правова свідомість, правова культура та правова активність як критерії ефективності правотворчої політики);

удосконалено:

– доктринальне розмежування складових понятійного ряду феномену «правотворчої політики», а саме: 1) «право» як міри належної поведінки, яка визначена законами природи; 2) «юридична техніка» як комплекс правил і вимог формалізації положень позитивного права; 3) «юридична технологія» як комплекс правил і вимог, що визначають форму, зміст, структуру та реквізити актів позитивного права, а також процесуальні засади правотворчої діяльності; 4) «політика» як мистецтво управління суспільними справами, вирішення публічних питань загальносоціального значення;

– пізнавальне значення світоглядних уявлень про вихідні явища правової сфери життя суспільства (право, держава, політика, справедливість, законність

та ін.), що становлять основу виокремлення та сучасного розуміння правотворчої політики, виміру її ефективності, оскільки в таких уявленнях закладено базові ідеї про: а) феномен правотворчості як особливого процесу підготовки, розгляду та прийняття актів позитивного права; б) феномен політики, що є особливим мистецтвом (діяльністю) стосовно забезпечення управління та організації соціуму, її націленості на результат відповідної діяльності;

– визначення поняття правозастосовної політики як концептуально визначеної та заснованої на міжнародних принципах і стандартах діяльності органів держави та уповноважених нею інститутів громадянського суспільства, що має солідну наукову основу, визначає перспективні напрямки підвищення ефективності застосування правових норм, забезпечення умов та механізмів реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, впровадження справедливості здійснення примусового спливу на суб'єктів з метою підпорядкування їх поведінки вимогам права;

– формулювання дефініції «правоінтерпретаційна політика», що являє собою діяльність уповноважених органів держави, що на концептуальному рівні визначають правовий статус результатів офіційного тлумачення, повноваження недержавних інституцій у сфері правоінтерпретації та визначають шляхи підвищення ролі тлумачення правових норм для забезпечення ефективності правового регулювання;

дістали подальшого розвитку:

– положення про пізнавальний потенціал правотворчої політики, яка, будучи полідисциплінарним, об'єктивно існуючим, результативно орієнтованим та ефективно вимірним феноменом правової дійсності потребує: а) посилення застосування загальнонаукових методів наукового пізнання; б) поєднання теоретичних, так і практичних аспектів правотворчої політики як складових предмету наукового пошуку; в) поглиблення прогностичності наукового дослідження в частині вироблення нових положень та ідей орієнтованих на питання розвитку законодавства; г) вироблення комплексу науково обґрунтованих критеріїв виміру ефективності та подальшого оцінювання

отриманої інформації на предмет причин, змісту, наслідків функціонування правотворчої політики, шляхів посилення її концептуальності, реалізованості тощо; д) вироблення комплексу концептуальних положень щодо максимально результативної реалізації правотворчої політики, високого якісного рівня актів правотворчості та досягнення бажаного соціального ефекту від відповідних правотворчих ініціатив;

– уявлення про вплив на правотворчу політику таких універсальних принципів права, як верховенство права, свобода, справедливість, рівність, гуманізм, які забезпечують її орієнтацію на загальнолюдські цінності та складають основу її положень, та таких загальних принципів, як обґрунтованість, системність, науковість, законність, єдність прав і свобод та їх гарантованість, динамічність, що притаманні правовій політиці та характеризують правотворчу політику як її різновид;

– критична оцінка правового забезпечення лобіювання в Україні, на підставі чого доведено необхідність внесення змін та доповнень до чинного Закону України «Про лобіювання» в частині посилення функціонування та підвищення ефективності правотворчої політики, а саме: забезпечення регулярного оновлення інформації в Реєстрі прозорості, розширення можливості взаємодії Реєстру прозорості з іншими державними реєстрами; забезпечення доступності даних у форматах, що підтримують автоматизоване оброблення інформації, а також розглянути можливість створення аналітичних інструментів для аналізу великих обсягів даних, які містяться в Реєстрі прозорості; посилення захисту персональних даних і запобігання можливим зловживанням; підвищення відповідальності суб'єктів лобіювання за надання неправдивої або неповної інформації до Реєстру прозорості, що може включати як адміністративні, так і фінансові санкції; деталізація повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції у сфері проведення перевірок, забезпечення більш жорсткий контроль за відповідністю діяльності суб'єктів лобіювання вимогам закону, а також удосконалити механізми реагування на виявлені порушення та ін.

Практичне значення одержаних результатів. Висновки, пропозиції та положення, які сформульовані та обґрунтовані в дисертаційній роботі, можуть бути застосовані у:

– *науково-дослідній роботі* – для подальшого розвитку й посилення теоретико-правових та практичних знань про правотворчість і правотворчу політику, концептуалізацію правотворчої діяльності, а також активізації досліджень проблем розвитку галузевого законодавства України, його адаптації до права ЄС;

– *правотворчій діяльності* – при проведенні моніторингу законодавства України, підготовці та опрацюванні актів правотворчості, розробці аналітичних, прогнозних та програмних документів публічної політики, а також удосконаленні правового забезпечення правотворчості в Україні;

– *правозастосовній діяльності* – з метою правильного тлумачення та застосування положень законодавства відповідно до волі суб'єктів правотворчості та положень документів публічної політики, згідно ст. 20 Закону України «Про правотворчу діяльність», а також при розробці методичних рекомендацій правозастосовної діяльності, підвищенні професійного рівня суб'єктів, діяльність яких пов'язана з правотлумаченням і правозастосуванням;

– *викладацькій діяльності* – для посилення науково-методичного рівня проведення навчальних занять та підготовки навчально-методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Правотворчість в Україні», «Законодавчий процес», «Теорія та практика юридичної діяльності» та ін.

Апробація результатів дисертації. Окремі висновки, положення та рекомендації, обґрунтовані автором за результатами дисертаційної роботи, обговорювались на таких міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: X Круглому столі «Права людини в умовах воєнного стану в Україні: До тижня права і Загальної декларації прав людини» (м. Київ, 10 грудня 2024 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор (м. Київ, 10 квітня 2025 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична

наука та освіта: минуле, сучасне і майбутнє» (м. Київ, 1 травня 2025 р.); XI Круглому столі «Права людини в умовах воєнного стану в Україні : до Всеукраїнського тижня права і Загальної декларації прав людини, 35-річчя Декларації про державний суверенітет України» (м. Київ, 12 грудня 2025 р.).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 7 наукових праць, серед них 4 статті – у фахових виданнях України і 3 публікації – у збірниках матеріалів науково-теоретичних та науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації визначається метою і завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з них основного тексту – 219 сторінок, список використаних джерел (300 найменувань) – 37 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ В СИСТЕМІ НАУКОВИХ ЮРИДИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1.1. Ґенеза становлення наукових поглядів на правотворчість та її політику

Правотворча політика – складний та багатоаспектний феномен, що відзначається історією зародження уявлень про нього та сучасним станом його наукового дослідження. Історизм правотворчої політики полягає в тому, що перші правові уявлення, які виникають ще в період античності, вже стосувались питань творення і формалізації права, його походження та поширення на суспільні відносини, призначення та ролі в житті суспільства. Варто відзначити, що вже в цих поглядах мислителів минулого (Піфагор, Сократ, Платон, Арістотель, Цицерон, Гай, Ульпіан та ін.) зароджуються перші уявлення про право, яке підлягає формалізації у вигляді відповідних законодавчих актів, і цей процес має важливе значення, пов'язаний із кропіткою та відповідальною роботою уповноважених суб'єктів.

Керуючись принципом історизму, що визначає основу будь-якого наукового дослідження, передбачаючи необхідність врахування історичних аспектів становлення предмету наукового пізнання та уявлень про нього, важливо врахувати комплекс закономірностей, які стосуються зародження, становлення, розвитку наукових уявлень про правотворчість та її політику. Вказані закономірності потребують свого врахування, що дозволить:

– по-перше, визначити особливості зародження та розвитку наукових уявлень про правотворчість та її політику;

– по-друге, розмежувати світоглядні та наукові уявлення про правотворчість та її політику;

– по-третє, визначити стан наукової розробки феномену правотворчості як правового явища, з'ясувати наукове розуміння політики в сфері правотворчості;

– по-четверте, визначити наявні тенденції наукового дослідження правотворчої політики, як складного міждисциплінарного феномену;

– по-п'яте, з'ясувати та розкрити зміст доктринальних підходів щодо виміру правотворчої політики та її ефективності;

– по-шосте, обґрунтувати комплекс рекомендацій щодо подальшого наукового дослідження правотворчості та її політики, засобів та критеріїв її виміру, посилення ефективності тощо.

Варто відзначити, що актуальність тематики цього підрозділу дисертації визначається також: а) недостатністю наукових досліджень історіографічних аспектів зародження та становлення уявлень про правотворчість та її політику; б) дефіцитом наукових підходів, які стосуються узагальнення таких уявлень; в) епізодичністю критичних досліджень стану наукової розробки феномену правотворчості.

Посилює актуальність наукового дослідження історії розвитку доктринальних уявлень про правотворчу політику міждисциплінарність самого феномену правотворчої політики, що потребує врахування наявних досліджень, що проведені як в юридичній науці, так і тих наукових розробок, що здійснено вченими в сфері політичних наук та наук державного управління тощо.

З урахуванням зазначеного, в цьому підрозділі дисертації важливо: по-перше, провести критичний аналіз світоглядних та доктринальних поглядів на правотворчість і її політику; по-друге, провести узагальнення таких поглядів, встановивши особливості сучасного стану наукового дослідження правотворчої політики; по-третє, розрити тенденції розвитку наукових пошуків в сфері правотворчості та її політики.

Як нами було зазначено вище, перші світогляді уявлення про правотворчість вже виникають та обґрунтовуються в працях мислителів античного періоду. В державах стародавнього Сходу (Єгипет, Вавилон, Індія, Китай та ін.) виникають не лише перші правотворчі документи, але і обґрунтовуються уявлення про божественний характер його походження та гарантування, закріплення у законах правителів. В цей період формуються одні з перших правових уявлень, в яких право набуває священного статусу (Стародавній Єгипет); обґрунтовується авторитет закону та його автора, який формалізує та доводить до відома підданих свою волю (Стародавній Вавилон); закон визначається таким, що має бути суворим та невідворотно діяти в державі,

бути ефективним, спроможним впливати на поведінку і навіть долю людей (Стародавній Китай); поширюється ідея про божественне походження законів, їх особливий сакральний характер тощо (Стародавня Індія) тощо. Всі ці погляди згодом будуть покладені в основу наукового сприйняття правотворчості, ідей про її прогнозованість, послідовність здійснення як особливого різновиду юридичної практичної діяльності, виваженість, компетентність, що становлять основу сучасного розуміння правотворчої політики.

Варто підтримати думку О.О. Суперсона про те, що зародження та розвиток перших правових актів зумовлює необхідність постійного удосконалення як практики правотворення, так і самих правотворчих актів. І в межах правових уявлень античного періоду необхідно шукати ті ідеї, які стосуються питань послідовності та відповідальності підготовки правових актів, їх ролі та значення, якості, компетентності уповноважених суб'єктів тощо. У своїй дисертаційній роботі вчений приходить до висновку про те, що «для Стародавнього Сходу важко віднайти не лише тогочасні доктринальні уявлення, але і навіть нормативно-правові акти, які б показували рівень юридичних технологій на тому етапі розвитку суспільства, то для періоду Античної Греції та Стародавнього Риму юридичні технології є значно розвиненішими. Тогочасне право мало тісний зв'язок із міфологією, релігією, мораллю, звичаями та філософією, тому і окремі античні уявлення, які стосуються технологій підготовки правових актів варто шукати в межах загальних правових учень мислителів того часу» [200, с. 34-35]. Проте, розвиток юриспруденції в античних країнах європейського континенту, насамперед в Стародавніх Греції та Римі, призводить до розвитку системи правових актів та практики застосування юридико-технічного інструментарію. Тому вважаємо, що юридична технологія та техніка як явища практичного плану з'явились разом із першими законодавчими актами, судовими рішеннями та першою юридичною діяльністю, оскільки при їх створені, ухваленні, здійсненні важливо було керуватись певними принципами, неухильно дотримуватись правил та прийомів. Практика юриспруденції того часу фактично визначила зародження та подальший

розвиток правових поглядів, що стосуються юридичної техніки і юридичних технологій [200, с. 32]. З такою думкою вченого варто погодитись, водночас вона цілком може бути застосована і щодо зародження перших ідей, які увійдуть до складу подальшого наукового осмислення правотворчої політики. Мова йде насамперед про природу правотворчості та її організацію, що охоплюється феноменом правотворчої політики в сучасному її розумінні. Вже в період античності піднімаються питання про суб'єктів законотворення та їх повноваження, зміст законотворення та порядок і процедури здійснення законотворчої діяльності тощо. Так, важливий внесок у подальше зародження та становлення ідей про правотворчість зробили мислителі Стародавньої Греції, якими обґрунтовано ідеї про:

– справедливість і рівність всіх перед законом, що виступає загальною політичною стратегією створення та застосування законів; їх єдиною метою є забезпечення справедливості, що є вихідною засадою людського життя (Піфагор) [293, с. 34];

– мудрість та реальність закону, витоками якого є природнє право, яке сформоване самою природою, закони якої є справедливі та спільні для всіх (Сократ) [260, с. 116–118];

– виключне значення законодавчого акту, який готується і приймається уповноваженими суб'єктами від імені держави, абсолютність системи законодавства, а саме: в державі має існувати єдина система законів та відповідати політиці держави; законодавчий процес передбачає комплекс спеціальних технік підготовки форми та змісту законодавчого акту; рівність всіх перед законом (і урядовців, і пересічних громадян), оскільки сам закон відображає загально державну ідею та закріплює загальне благо для всіх (Платон) [187, с. 85]. В цьому плані варто звернути увагу на ідею Платона, що сам законодавець має визначити і закріпити в законі загальне благо, змістом якого є середня міра у всіх державних і особистих справах. За цим критерієм Платон пропонує визначати закони як такі, що є правильні, та такі, що є неправильними, при чому неправильні закони, на думку філософа, ніколи не

будуть ефективними, вони не зможуть забезпечити справедливість в суспільстві, а отже будуть ігноруватись всіма громадянами;

– вимоги, які ставляться до законодавчих актів, забезпечуючи тим самим їх ефективність. До таких вимог відносяться: загальний характер законодавчих актів, оскільки законодавчі положення мають охопити всю сферу та мати відповіді на «всі питання» в процесі їх дії; можливість використання як дозволів, так і заборон, які мають бути грамотно складені та не допускати неоднозначностей. Здобутком Арістотеля також є те, що він розглядав закон крізь призму діяльності правителя, який спроможний чітко уявляти загальне благо, його закрпілювати, і саме головне – досягати цього блага [3, с. 104]. Варто відзначити також ряд ідей, обґрунтованих філософом у своєму творі «Політика». Насамперед, філософ вперше на той час розглядає право під кутом зору такого загального явища як політика. Такий підхід дозволив з методологічної точки зору підійти до питання дослідницької діяльності шляхом поєднання політичних та правових явищ. Це відбилось і на його уявленнях про право як про офіційне політичне явище, спроможне акумулювати в собі інтереси різних людей, як істот політичних, та винайти компромісне рішення, яке задовольнить усіх [4, с. 98–99]. В цьому і полягає феномен політики, який насамперед виявляється в законотворенні. Хоча філософ ще не вживає поняття «правотворча політика», проте ним вперше взагалі поєднуються у сприйнятті та характеристиці такі інститути як право, політика та закон. У вітчизняній юридичній науці на підставі аналізу праці Арістотеля «Політика» вченими робиться цілком обґрунтований висновок про те, що «створення законодавства є складовою політики держави, тому мистецтво законодавця полягає у відображенні в законодавстві суспільного, державного ладу країни і упорядкуванні таким чином відносин в усіх сферах» [200, с. 38–39]. З точки зору політики філософ також обґрунтовує ідеї щодо змісту закону, а саме зміст його має відповідати вимогам неперсоніфікованості, бути рівним для всіх, не допускати привілеїв чи надмірних обмежень, закріплювати спільні та прийнятні для всього суспільства положення [3, с. 39] тощо.

Важливе значення мали погляди юристів Стародавнього Риму, де зароджується та в подальшому розвивається вже наукове сприйняття права, його осмислення та розвиток на рівні перших наукових шкіл (сабіньянської та прокульянської). Продовжуючи погляди грецьких мислителів, Цицерон проводить критичний аналіз якості законодавчої бази, відзначаючи її недоліки, хаотичність та низький рівень ефективності. Юристом вперше в історії правової думки піднімається питання про те, що потрібне не стільки редагувати та удосконалювати закони, скільки забезпечити послідовність їх підготовки, посилити чіткість, організацію та прогнозованість прийняття законодавчих актів. Вчений в цілому ставить питання про те, яким має бути законодавчий акт, що саме в ньому має бути закріплено. І відповідь на це питання намагається знайти в межах двох аспектів:

– змістовний аспект, відповідно до якого законотворець має керуватись насамперед законами природи та нормами природного права, саме природне право має визначати зміст позитивних законів та виступати першоджерелом для підготовки і формулювання положень позитивних правових актів;

– формальний аспект, згідно з яким законодавчі акти мають відповідати системі вимог, які забезпечать їх єдиний стиль оформлення, а саме: бути лаконічними та зрозумілими [82, с. 55–57].

Сам термін «правотворча політика» на той час ще не використовувався і не був введений в обіг юристами, проте здобутком Цицерона є те, що він вперше: а) визначив, що має бути у змісті законодавчих актів; б) обґрунтував комплекс правил, які мали на меті посилити формальне оформлення законодавчих приписів; в) підняв питання ефективності закону в цілому, прив’язавши його до якості законодавчих положень.

Виникнення перших наукових юридичних шкіл в Стародавньому Римі суттєво посилило вивчення проблем якості та ефективності законів, вимог до законодавства та законотворчості. Тут важливо окремо акцентувати увагу на поглядах і інших римських юристів, котрі обґрунтовували правила законотворення та формалізації правових приписів, обговорюючи та навчаючи

їм своїх учнів. Заслуговують на увагу ідеї юриста Павла, котрій звертав увагу на питання загальної корисності законодавчих положень, їх зрозумілості, націленості на доброту та справедливість, які по суті є дороговказом для підготовки законів, а отже визначають загальну політику їх прийняття. В такому ж контексті розглядає феномен закону і юрист Гай, звертаючи увагу на виваженість законодавчого акту, його загальну корисність та справедливість, які становлять не лише зміст самого закону, але і його мету. Крім того, Модестін додає ряд ідей щодо мети закону, яка полягає у наданні кожному всього того, на що він заслуговує, а Папініан вважає, що в основі закону має бути мудрість, яка не лише декларується, але і буде:

а) сприйнята людьми як така, що втілена в законі;

б) реалізована за наслідками дії положень законодавчого акту.

Окремо доцільно згадати погляди римського юриста Ульпіана, що наголошував на принциповості формальної визначеності правових положень, при чому вимогу формальної рівності Ульпіан розглядав не лише як правило, якому мають слідувати ті, хто готує та приймає законодавчі акти, але і як критерій якісного виміру правового положення, його ефективності, на які безпосередньо впливає юридико-технічна будова правового тексту [82, с. 8–9]. Ідеї римських юристів, так само як і правові вчення інших філософів античності, знаходять своє продовження і переосмислення в наступні періоди розвитку світоглядного сприйняття права та правових явищ. Прикладом цього є перш за все погляди юристів середньовічного періоду та представників університетської науки середньовічної Європи. Багато в чому ідеї римських юристів взяті за основу юристами Середньовіччя та, відповідно, включені до змісту перших наукових шкіл середньовічного європейського періоду. Так, Ірнерій у своїх поглядах не лише підняв питання якості закону як умови його подальшої ефективності, але і звернув увагу на проблематику належної організації процесу підготовки та прийняття законодавчих актів. Така організація мала включати в себе ретельне вивчення потреб у прийнятті закону, цілей, які на нього мають покладатись, а також об’єктивної витребуваності засобів їх досягнення. Сам

законодавчий акт має відповідати принципу справедливості, пройти всі необхідні узгодження (з монархом, його канцелярією), враховувати історично сформовані звичаї, традиції, юридичну практику, яка має усталений характер [97, с. 187–188]. Варто також відзначити і погляди Ж. де Бомануара, який приходить до висновку, що підготовка, обговорення та прийняття закону – важлива і надзвичайно кропітка діяльність, яка потребує виваженого підходу, має відбуватись у відповідності до потреб суспільства, не допускати надмірного застосування декларативних положень, дотримуватись вимог точності, локанічності, реальності [280]. Такі характеристики закону стосуються не лише його юридико-технічних особливостей. Вона безпосередньо визначає політику суб'єкта законотворчості, котрий забезпечує підготовку законодавчих актів та має відобразити в них реальні потреби суспільства. Заслуговують на увагу і погляди таких середньовічних юристів як Л. Раймунд та Е. фон Рєпков, які в межах ідей про формальну визначеність законодавчих положень як вихідної якісної властивості таких законодавчих актів, відзначають, що відповідальною за закони та їх якість є держава. Це пояснюється тим, що саме держава повинна не лише визначити ідею, котра в подальшому закріплюється в законі, але і забезпечити її закріплення та подальше поширення (соціалізацію). Ними вперше виокремлюється комплекс правил (критеріїв), яким має відповідати законодавчий акт та його положення, а саме: бути лаконічним, викладений єдиною мовою та стилем, містити обов'язкові реквізити, бути зрозумілим та доступним, в жодному разі не суперечити церковним канонам [119, с. 108].

Серед середньовічних філософів, які зробили внесок у становлення світоглядних уявлень про право та його творення, варто відзначити погляди Ф. Аквінського. Відомий теолог та філософ Ф. Аквінський так само обґрунтував ряд ідей щодо різновидів законів, в основу розмежування яких вклав ідею їх природи, змісту та призначення. Окрема увага вченим приділена державі, яка наділена виключним правом видавати людські закони, які в свою чергу становлять складну ієрархічну систему. Водночас основою законотворення є насамперед божественний розум, за допомогою якого закріплено вічні і незмінні,

універсальні принципи побудови суспільно-державного життя, а безпосереднім вираженням вічного закону є природній закон. Він, у свою чергу, підпорядковує людські закони, які являють собою позитивне право, що карають та виховують недоброчесних людей, які не можуть без примусу за власним бажанням керуватись природним законом [81, с. 56–57]. Зазначені погляди філософа зробили важливий внесок у зародження перших уявлень про правотворчість та її політику в частині виключного статусу держави як суб'єкта законотворення, взаємозв'язку людських та вічних законів із природним правом, концептуального характеру вічних законів як дороговказу для створення позитивних законів тощо.

Можемо відзначити, що з кожною історичною епохою європейські правові уявлення суттєво доповнюються, уточнюються та удосконалюються, що так само стосується і поглядів на проблему творення права, його формалізації та подальшій реалізації. Насамперед, мова йде про розвиток уявлень щодо підвищення ефективності того чи іншого правового явища, удосконалення його функціонування, вироблення критеріїв, яким має відповідати функціонування правового явища чи процесу тощо. Те саме стосується і уявлень про правотворчість, щодо якого філософами та юристами відповідних історичних епох акцентується увага на вимогах, які висуваються до правотворчості та правотворчих актів, визначення їх ефективності, вироблення правил оформлення правотворчих актів тощо. В цьому плані заслуговують на окремий аналіз погляди Ж. Бодена, який не лише аналізує специфіку правотворчості, визначає її недоліки, але і звертає увагу на критерії (вимоги) якості закону, що має бути метою правотворчості, за які є відповідальними самі суб'єкти, що здійснюють підготовку та прийняття законодавчих актів. До таких критеріїв (вимог) філософ відносить: загальність положень законодавчого акту, що мають поширюватись на всіх (невизначене коло суб'єктів) без виключень; суб'єктом видання законодавчих актів може бути лише держава в особі відповідних суб'єктів наділених владою, недопустимість передачі законотворчих повноважень, що суперечитиме засадам суверенітету державної влади (особливо категорично

філософ виступав в частині недопущення участі церковників та духовенства у державно владних справах, в тому числі у процесі прийняття законодавчих актів. – *Прим. авт.*); положення мають закріплювати рівні засади правового регулювання, не допускати надання пільг іншим суб'єктам чи застосовувати які-небудь утиски; бути націленим на досягнення справедливості в суспільстві [282, с. 130]. У політико-правових поглядах Н. Макіавеллі розширюється уявлення про діяльність держави, яка за допомогою влади формує законодавчу базу, а також в подальшому забезпечує її оновлення та удосконалення, контролює виконання положення законів [123, с. 38–49]. Так само розширює уявлення про правові явища Ф. Бекон, який як практик в сфері законотворчості, відзначав те, що законотворчість має бути поступальною та відповідальною, відповідати факторам суспільного розвитку. Саме розвиток суспільства, його потреби визначають необхідні зміни законів, дозволяють осучаснювати законодавство. По суті такі суспільні зміни і є змістом законотворчої політики. Саме тому Ф. Бекон вважав за необхідне здійснювати моніторинг чинної нормативно-правової бази та оновлювати її у відповідності із актуальними умовами життя. Вчений наголошував на тому, що законотворчість – це мистецтво, яким оволодіти може не кожен, тому і не всі закони є досконалими. Водночас, який же законодавчий акт варто вважати досконалим? Ф. Бекон переконаний, що досконалим є закон, який є «точним, якщо вимоги його є справедливими, якщо він є легким у виконанні, якщо він відповідає формі держави, якщо він народжує доброчесність у громадян…» [41, с. 22–23].

Надзвичайно потужний поштовх у становленні правових учень минулого було зроблено філософами європейського просвітництва. Незважаючи на загальність та переважно світоглядний характер їх поглядів, комплекс нових ідей щодо правотворчості, актів правотворчості, вимог до правотворчої діяльності було обґрунтовано представниками саме цього періоду. До таких ідей, які заклали підвалини для подальшого виокремлення та становлення правотворчої політики, як самостійного поняття юридичної науки, належать наступні:

1) соціальна зумовленість правотворчості, що визначається насамперед специфікою зародження, становлення та розвитку соціуму, його звичаями, традиціями, цінностями, що сформовані історично. З урахуванням цього обґрунтовують нові вимоги як до самого процесу правотворчості, так і до правотворчих актів, при чому ці вимоги мають загальний концептуальний та стратегічний характер. Зокрема мова йде про необхідність ґрунтовного аналізу факторів, що визначають доцільність здійснення правотворення, зміни правового регулювання, прогнозування наслідків прийняття норм права, вивчення рівня сприйняття майбутніх правових змін тощо (Г. Гроцій) [81, с. 300]. Всі ці погляди по суті закладають основу для подальшого виокремлення як самого інституту правотворчої політики, так і його складових, до яких варто віднести питання планування, прогнозування розвитку суспільних відносин, факторів правотворчості, моніторингу законодавства, його експертизи тощо;

2) історизм законодавства та його реальність, що охоплюється категорією «дух законів». Вчення про «дух законів» засноване на ідеях про комплекс історично зумовлених закономірностей розвитку та життєдіяльності соціуму, які мають знайти своє закріплення в законодавчих актах. При чому зміни умов життя суспільства є підставою для можливих змін положень законодавчих актів. Такий взаємозв’язок між закономірностями суспільного життя, потребами соціуму та положеннями законодавчих актів обґрунтовується з точки зору змісту політики держави. Саме держава в особі уповноважених суб’єктів є відповідальною за прийняття якісних, ефективних законодавчих актів, котрі відповідають потребам та інтересам суспільства. В іншому випадку, невідповідність положень законів інтересам і потребам соціуму створює ризики недієвості та неефективності законів, а в гіршому випадку – призводить до соціальних конфліктів, навіть ставить під загрозу існування державності. Зміст законодавчих актів має бути заснований на визнанні розумності самої природи та її законів, які є критеріями для прийняття законодавчих актів та критеріями виміру ефективності його дії. Ухвалення відповідних законодавчих актів, що відповідають закономірностям суспільного життя є проявом поєднання розумного та необхідного, що

протистоїть випадковому, довільному та фатальному, тим самим правове регулювання набуває послідовного та розумного змісту (Ш.-Л. Монтеск'є). Вказані ідеї істотно доповнюють основу для подальшого виокремлення та становлення перших уявлень про феномен правотворчої політики. Насамперед мова йде про визнання природного права як абсолютного та беззаперечного, що виступає дороговказом для права позитивного, тобто для тих правових положень, що становлять зміст законодавчих актів. Крім того, обґрунтованою є теза про те, що виключно за допомогою розуму відбувається процес підготовки та прийняття законодавчих актів, що доводить керованість цього процесу, можливість за допомогою розуму як проаналізувати особливості життєдіяльності соціуму, так і визначити відповідні правові засоби для подальшого правового впливу на суспільні відносини, забезпечуючи збалансування та поступальний розвиток соціуму;

3) еволюційний, поступовий розвиток законодавчої бази, що є наслідком раціональної політики держави, котра створює умови для досягнення домовленостей (балансу інтересів в соціумі), які закріплюються за допомогою положень у відповідних законодавчих актах. Проте формулювання результатів таких домовленостей – справа кропітка та відповідальна, оскільки від наслідків формалізації права залежатиме гармонія суспільного життя, а отже буде досягнуто стан справедливості (Ж.-Ж. Руссо) [186, с. 276];

4) державної монополії на здійснення законодавчої діяльності, де відображається державно-владні інтереси, які за своєю сутністю є проявом інтересів всього народу. Саме правитель держави і визначатиме її політику, та використовуватиме створюваний ним закон для реалізації і гарантування таких державницьких інтересів (Т. Гоббс) [33, с. 232];

5) парламентарний порядок прийняття законодавчих актів, де формується і консолідується воля й думка всього народу, збалансовуються інтереси різних соціальних груп, забезпечується процес обговорення та узгодження позицій, що в остаточному вигляді має бути сприйняте більшістю суспільства (Дж. Локк) [187, с. 313–315]. Тим самим закладались підвалини для подальшого розуміння

правотворчої політики з точки зору засобу узгодження інтересів різних соціальних груп, де, перш за все парламент виступає платформою для обговорення і узгодження положень законодавчих актів, закріплення цих положень;

6) співвідношення інтересів різних прошарків населення, що виявляється в укладенні так званого суспільного договору, який по суті і буде основою для розвитку законодавства, а також ухвалення тих актів, положення яких будуть націлені на реалізацію засад зазначеного суспільного договору (Д. Дідро) [153, с. 84]. Фактично мова йде про ідею узгодження інтересів між правителем та народом, при чому процес такого узгодження визнається в якості політичної діяльності, результати якої оформлюються у вигляді законодавчих актів, тим самим будучи наслідком правотворчої політики в сучасному її розумінні;

7) загальність законодавчих положень, в яких мають бути відображені комплексні уявлення про справедливість, а також бачення законодавця щодо того, якими засобами ця справедливість буде досягнута та в подальшому забезпечена. Такими засобами може бути юридична відповідальність, правові переконання, заохочення та ін. Крім того, важливою є аргументація прийняття відповідного законодавчого рішення, що має відповідати інтересам більшості та не йти в розріз з цінностями і звичаями, сформованими в суспільстві історично (Ч. Беккаріа). Вважаємо, що вченим фактично вперше в історії правової думки з поміж інших поглядів вперше піднімається питання про важливість прогнозування ухвалення правових рішень, необхідність їх чіткого формулювання та закріплення і саме головне – розкривається зв’язок між загальним та індивідуальним рівнем правового регулювання в сучасному розумінні, де індивідуальне правове регулювання є продовженням кропіткої роботи законотворця, який має грамотно та далекоглядно дослідити суспільні відносини і запропонувати модель, яка буде на загальному рівні зрозуміла та доцільна, а на індивідуальному рівні – застосована і поширена відповідно до його волевиявлення.

Важливо звернути увагу на ідеї фундаторів історичної школи праворозуміння (Г. Гуго, Ф. Пухта та Ф. Савін'ї), які обґрунтовували ідеї про народну свідомість та життя народу, що становлять складові витоків права [30, с. 9–10]. Філософи у своїх дослідженнях поставили питання про якість права, його існуючі недоліки, неефективність і намагались найти відповідь про причини такої ситуації, а також про шляхи підвищення рівня його якості. Як наслідок, прийшли до висновку, що недоліком права, причиною низького його якісного рівня є непослідовність правотворчості, невизначеність правотворчих повноважень та відсутність взаємозв'язку між загальними нормами, що вміщені в законах, і практикою їх застосування, низький рівень аргументації таких норм і їх застосування по відношенню до конкретних суб'єктів права й конкретних життєвих ситуацій.

Заслуговують на окрему увагу доктринальні положення обґрунтовані Р. фон Ієрінгом. У своїй праці «Юридична техніка» вчений з точки зору технологічного підходу до розуміння правотворчості намагається розкрити питання творення права та його формалізації. Аналізуючи недоліки оформлення юридичних документів, особливо формулювань правових положень Р. Ієринг робить акцент на тому, що мають бути вироблені єдині правила, які визначатимуть технологію проектування правових приписів, правила їх подальшого тлумачення й правила їх застосування. Ці правила мали більше техніко-технологічний характер та стосувались: а) форми юридичного документу; б) його структури; в) викладу правових приписів; г) мови, якою мають формалізуватись правила; д) вимог щодо стилю і змісту правових приписів тощо. Свою теорію техніки і технології права вчений побудував на аналізі техніко-юридичних здобутків пізнього римського права, яке він вважав в цілому досконалим, оскільки правила, засоби і прийоми створення такого права, його застосування визнавались вченим так званою «загальною істиною для будь-якої іншої системи права». На переконання Р. фон Ієрінга, в правовий обіг доцільно було б внести таке поняття як «техніка права», під яким вчений пропонує розуміти юридичне мистецтво, майстерність, вміння, вправність праворозуміння, правоутворення і правореалізації. Техніка –

це вимоги, правила, прийоми такого мистецтва [240, с. 92]. Водночас техніка з'являється раніше юридичної науки, бо будь-яке мистецтво пов'язане із відчуттям, здогадками, а правова наука з'являється із цілеспрямованим пізнанням юридичної дійсності. Головними прийомами в техніці Р. фон Ієрінг вважає юридичні конструкції, юридичний аналіз та логічні концентрації. Основна мета таких прийомів – це забезпечити єдність права задля його пізнання як єдиного цілого з усіма його складовими елементами [24]. Пізнання права, за Р. фон Ієрінгом, має відбуватись шляхом тлумачення юридичних конструкції, які є вираженням права та які побудовані за допомогою природно-історичного методу, який вперше був сформульованим самим Р. фон Ієрінгом. Основним техніко-юридичним завданням будь-якого юриста за Р. фон Ієрінгом є зведення юридичних норм до рівня загальних понять, правил та подальше виведення із них логічних наслідків. Стислість, зауважує вчений, одна з неоцінимих якостей законодавства. Але стислість полягає не в малій кількості слів, які містить закон, а в інтенсивній глибині думок, які ним висловлюються. Трансформуючи вказаний підхід до розуміння техніки права, що обґрунтований Р. фон Ієрингом, варто відзначити, що у вказане поняття вчений закладає і елементи правотворчої політики, а також ідеї щодо критеріїв виміру її ефективності. Варто відзначити, що такий зв'язок між правотворчістю, правотлумаченням та правозастосування вчений бачить з точки зору технологій здійснення вказаних різновидів юридично значимої діяльності, які мають бути підпорядковані загальним засадам конституційного устрою держави. Крім того, техніка права розглядається з точки зору універсального інструменту, спроможного закріпити та формалізувати юридично значиму діяльність, а також зафіксувати документально наслідки правового регулювання, ефективність самого правового впливу. Варто відзначити, що з ідеями Р. фон Ієринга зароджується наукове осмислення феномену правотворення, що згодом зумовлює виокремлення і самої категорії «правотворча політика», яка набуває:

– по-перше, пізнавальних характеристик, які становлять складову предмету юридичних наук, особливо теоретико-історичних;

– по-друге, практичних характеристик, що зумовлюють появу комплексу практично обґрунтованих рекомендацій, положень, котрі націлені на вдосконалення практики правотворення, підвищення якісного рівня самих правотворчих актів.

Узагальнюючи сформовані філософами минулого правові уявлення, варто акцентувати увагу на їх особливостях та значенні для подальшого наукового осмислення феномену правотворчості та правотворчої політики:

– поняття «правотворча політика» до поч. XIX ст. не була виокремлена як самостійна категорія, водночас філософами (Платон, Арістотель, Цицерон, Гай, Ульпіан та ін.), починаючи з періоду античності, піднімаються питання про походження права, його поділу на природне та позитивне, формалізацію позитивного права, співвідношення права і закону, вивчення яких створює фундамент для подальшого вивчення різноманітних аспектів природи права та надання йому відповідного формального виразу;

– категорії «право», «закон» та «політика» у поглядах філософів минулого розглядаються як взаємопов’язані категорії, зв’язок між якими насамперед виявляється у тому, що вони є явищами дійсності будь-якої держави та тогочасного соціуму. Право переважно розглядається як явище, що походить від законів природи, є складовою природи та може набувати свого позитивного виразу у вигляді законів. Розуміння закону зводиться до особливого монопольного державно-владного інструменту впливу, що становить систему та, з одного боку, забезпечує узгодження життя людей відповідно до законів природи, а з іншого боку – дозволяє закріпити та поширити волю правителя, правлячої верхівки, народу, відобразити та закріпити публічні інтереси;

– виокремлено та формалізовано комплекс понять, які в сучасному розумінні правотворчої політики становлять її складові, а саме: «право» як міра належної поведінки, яка визначена законами природи; «юридична техніка», як комплекс правил і вимог формалізації положень позитивного права; «юридична технологія» як комплекс правил і вимог, що визначають форму, зміст, структуру та реквізити актів позитивного права, а також процесуальні засади правотворчої

діяльності; «політика» як мистецтво управління суспільними справами, вирішення публічних питань загальносоціального значення;

– закладено основи класичних типів праворозуміння, крізь призму яких сприймалось та характеризувалось право, правотворчість та політика, які визначили в подальшому наукове виокремлення та дослідження правотворчої політики. Перевагами природно-правової школи з точки зору вивчення правотворчої політики є комплекс положень, які дозволяють розкрити правотворчу політику як: а) засіб відображення законів і закономірностей живої природи в процесі та результаті творення права, забезпечуючи втілення в життя суспільства законів природи; б) особливий механізм формалізації правил поведінки, які мають природно-правове походження, сутність та зміст; в) процес трансформації норм моралі, звичаїв, традицій у правові норми; г) дороговказ тлумачення та застосування норм права з точки зору їх відповідності законам природи та моральним засадам співжиття людей. В пізнавальному плані положення юснатуралізму сприятимуть виробленню стратегії наукового пізнання правотворчої політики як особливого механізму змістом якого є вияв законів живої природи, їх формалізації та подальшого поширення правових вимог на життєдіяльність людей. Перевагами положень позитивістської школи праворозуміння з точки зору вивчення правотворчої політики є сприйняття її: а) як реально існуючого феномену, що закріплений за допомогою правових норм та реалізується в офіційній діяльності суб'єктів правотворчості; б) має суб'єктно зумовлений характер, оскільки потребує реалізації за допомогою здійснення посадових функцій уповноваженими суб'єктами; в) основна роль у формуванні та реалізації правотворчої політики покладається на державу, є частиною правової політики держави; г) має змінюваний характер, оскільки залежить не лише від сталих законів природи, але і від особливостей розвитку суспільства, пріоритетів публічних і приватних інтересів, потреб держави тощо; д) переважно має формально закріплений характер в положеннях законодавства, порушення чи невиконання засад правотворчої політики є підставою для застосування законодавчо передбачених правових наслідків (юридична відповідальність,

примус тощо). Перевагами положень соціологічної школи праворозуміння є сприйняття та пізнання правотворчої політики з точки зору: а) важливості аналізу стану правового регулювання та перспектив його розвитку щодо відповідності права потребам та інтересам суспільства, факторам суспільного життя; б) елементу загального процесу розвитку соціуму та всіх інструментів соціального впливу; в) взаємодії з іншими різновидами політичного впливу (правового, релігійного, морального, традиційного, звичаєвого тощо); г) націленості на протидію будь-яким соціальним конфліктам, попередження їх виникнення, розвитку та шкідливого впливу; д) можливості її виміру крізь призму її ефективного функціонування та впливу на суспільство в цілому та окремі його сфери – зокрема. Проте положення класичних шкіл праворозуміння не мають абсолютного та вичерпного характеру з точки зору вивчення правотворчої політики, що зумовлено насамперед складністю та багатоаспектністю досліджуваного феномену;

– світоглядні уявлення про вихідні явища правової сфери життя суспільства, в тому числі і ті, які становлять основу виокремлення та сучасного розуміння правотворчої політики, виміру її ефективності, стали фундаментом для практично всіх підходів до розуміння правотворчої політики в сучасній юридичній науці, оскільки в таких світоглядних уявленнях були закладені базові ідеї про: а) феномен правотворчості як особливого процесу підготовки, розгляду та прийняття актів позитивного права; б) феномен політики, що є особливим мистецтвом (діяльністю) стосовно забезпечення управління та організації соціуму, її націленості на результат (який може бути виміряний з точки зору ефективності феномену. – *Прим. авт.*) відповідної діяльності. Саме на цій тезі розвивають свої підходи до більш детального розуміння правотворчої політики та її ефективності сучасні науковці, про погляди яких буде йти мова в подальшому.

Погляди філософів епохи просвітництва, які не лише переосмислили феномен таких явищ як політика та право, але і довели можливість й доцільність органічного поєднання категорій різних наукових сфер (в тому числі політології

та юриспруденції. – *Прим. авт.*), стимулювали в подальшому доктринальне зародження та виокремлення поняття «правотворча політика». Вперше поняття правотворча політика, правильніше «законодавча політика» використано в працях Дж. Остіна, який використовує вказане поняття для характеристики впорядкованої та послідової діяльності, що стосується законодавчої формалізації задля досягнення нормативної впорядкованості світу [290], при чому відносить відповідну категорію до складової предмету юриспруденції. Так само варто звернути увагу на ідеї Г. Єллінека, який правотворчу політику розглядає з точки зору політики держави у створенні права. Це пояснюється виключним правом держави як формувати власну політику в сфері правотворчості, так і визначати зміст права, ті цілі, які покладаються на нові правові норми [197].

Тому можемо зробити висновок, що у XIX ст. правотворча політика (зокрема законодавча політика, що використовується Дж. Остіном, політика держави в праві, яка виокремлюється Г. Єллінеком) отримує не лише світоглядний, але і доктринальний рівень своєї розробки, засновуючись на попередньо сформованому світоглядному базисі сприйняття та розуміння вказаного феномену. Ідею про політичний характер законотворення підхоплює і ряд інших філософів, юристів XIX – XX ст., зокрема Г. Кельзен [272, с. 44]; О. Холмс [269, с. 35]; І. Бентам [248, с. 34-36]; Г. Харт [268, с. 119-120] та ін. Тому продовжуючи наше наукове дослідження вважаємо за необхідне зосередити увагу на аналізі сучасного стану наукового дослідження правотворчої політики та визначенні перспектив її наукового пізнання.

Теоретико-правові та практичні аспекти правотворчості і її політики становили предмет наукових пошуків багатьох сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених. Окремі аспекти генезису доктринальних уявлень про правотворчість та правотворчу політику розкриті в працях таких вітчизняних теоретиків права як С. В. Бобровник, Т. З. Гарасимів, Ж. О. Дзейко, О. В. Зайчук, М. І. Козюбра, В. М. Косович, Л. А. Луць, Б. В. Малишев, Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, В.М. Тернавської, М. О. Теплюк, І. Д. Шутак, О. І. Ющик та ін. Особливості прояву правотворчості та відповідно її політики ставали

предметом наукового пошуку і ряду представників галузевих юридичних наук, а саме М. О. Баймуратова, О. В. Батанова, О. В. Скрипнюка, В. Ф. Погорілка, В. Л. Федоренка, які досліджували окремі аспекти формалізації права у відповідних положеннях галузевого законодавства. Самостійною складовою наукових досліджень правотворчості і правотворчої політики є наукові роботи ряду зарубіжних учених: Ж.-Л. Бержеля, І. Бентама, Р. Бержерона, Р. Давида, Ж. Карбонье, Г. Кельзена, К. Оліверкрона, Дж. Остіна, Т. Парсонса, Г. Радбруха, Ю. Хабермаса, Г. Харта, О. Холмса та ін., в яких представлено окремі проблемні питання правової політики та місця в ній політики у сфері правотворчості. Проте варто констатувати певний дефіцит наукових досліджень, які стосувалися б питань узагальнення та характеристики стану наукової розробки правотворчості та відповідної політики її здійснення. В деяких дослідженнях вченими все ж таки було здійснено спробу узагальнити погляди вчених, які в тій чи іншій мірі стосувались питань правотворчої політики, її практичного значення, ролі та шляхів посилення функціонування. Серед вітчизняних вчених варто звернути увагу на дисертаційне дослідження С.С. Слинька, в якому вчений на підставі аналізу праць представників юридичної науки приходить до висновку, що в юридичній літературі питання правотворчої політики досліджувались досить епізодично, а саме:

– як явище теоретико-правового плану окремі аспекти правотворчої політики вивчалися в роботах Ж. О. Дзейко, О. В. Зайчука, А. М. Колодія, Н. М. Оніщенко, Ю. С. Шемшученка, О. І. Ющика та інших;

– як окремий аспект проблем правотворчості в тій чи іншій галузі законодавства, чому присвячені праці вчених конституційного права (В. Ф. Погорілко,); адміністративного права (О. Ф. Андрійко, С. В. Ківалов, В. П. Нагребельний); кримінального права (П. П. Андрушко, О. О. Кваші, О. М. Костенко); цивільного права (Р. О. Стефанчук, Є. О. Харитонов, Я. М. Шевченко) тощо.

Як наслідок, вчений приходить до висновку, що сучасний стан наукової розробки проблем правотворчої політики свідчить про епізодичність вказаних

досліджень, оскільки наукове вивчення правотворчої політики здійснювалось опосередковано через науковий аналіз інших суміжних правових явищ та процесів. Тому сьогодні у вітчизняній юридичній науці відсутні комплексні наукові дослідження питань правотворчої політики дисертаційного та монографічного характеру [190, с. 4–5].

Крім того А.А. Лопушанський у власному дисертаційному дослідженні, що стосується законотворчої політики як різновиду політики правотворчості, так само проводить узагальнення і відзначає, що проблеми правової та законотворчої політики є предметом наукових досліджень багатьох учених, зокрема, В. Авер'янова, С. Бобровник, С. Дністрянського, М. Кельмана, А. Колодія, В. Коростей, М. Кравчука, Ю. Оборотова, Н. Оніщенко, В. Опришка, Н. Пархоменко, В. Погорілка, В. Селіванова, Ю. Шемшученка, О. Ющика, та інших вітчизняних та зарубіжних науковців. Незважаючи на постійний підвищений інтерес у науковому середовищі як до правової політики, так і до законотворчості, проблема діалектичного взаємозв'язку та взаємодії цих двох явищ залишається майже не дослідженою. Варто погодитись з висновком вченого про те, що, як правило, наукові праці присвячені більше теоретичним проблемам правової політики, законотворчої діяльності, статусу суб'єктів права законодавчої ініціативи, теоретичним та логічним засадам правотворчості. Натомість майже не дослідженою залишається проблематика механізмів взаємодії правової політики та законотворчості, ролі законотворчості у підвищенні ефективності правової політики тощо. Досить фрагментарно увага дослідників приділяється також особливостям законотворчої політики як особливого напряму правової політики. На сьогоднішній день без належної уваги науковців залишається цілий пласт проблем, пов'язаних із розробленням дієвих механізмів реалізації законотворчої політики України, формуванням якісно нової системи управління у сфері законотворчості, підготовкою висококваліфікованих спеціалістів, які займаються розробкою законодавчих актів тощо, що й обумовлює актуальність теми дисертаційного дослідження [115, с. 4–5]. Проте більшість наукових праць, де досліджувались в тій чи іншій мірі

питання історіографії правотворчої політики та її ефективності є доволі застарілими, тому спробуємо акцентувати увагу саме на наукових дослідженнях, котрі були проведені протягом останніх десяти років у вітчизняній та зарубіжній юридичній науці, що дозволить з'ясувати стан поточні тенденції розвитку таких наукових досліджень.

Наукові дослідження правотворчої політики останніх років набувають все більшої популярності, підтвердженням чого є досить широкий спектр наукових робіт, в яких вивчаються різноманітні аспекти правотворчої політики, завдяки застосуванню широкого кола методологічного пізнавального інструментарію, про який ми ще будемо говорити в одному з наступних підрозділів дисертації. Наукові дослідження набувають все більше вузькопредметного характеру, акцентуючи увагу на окремих аспектах правотворчої політики (порівняльних, системно-структурних, формально юридичних, прогностичних тощо), які розкриваються як особлива міждисциплінарна проблематика (наприклад, з точки зору особливостей політичної системи, функціонування політичних партій, міжнародної відносин, міжнародної політики окремих держав тощо). Так, правотворча політика досліджується вченими з точки зору її місця та ролі в правовій політиці, її поняття і сутності [11; 44], взаємозв'язку із змістом та функціональним призначенням правотворчих актів [116; 156; 227]; місця та перспектив функціонального розвитку правотворчої політики [151]; принципів правотворчої політики та шляхів їх втілення в практику [216; 230]; форм правотворення, що об'єднані єдиною правотворчою політикою [264]; діяльності суб'єктів правотворення, зокрема парламенту або громадянського суспільства, функціонування яких має бути поєднане єдиною правотворчої політикою [50] та ін. В юридичній науці представлені наукові праці, які розкривають специфіку правотворчої політики з точки зору загального явища правотворчості, яка апріорі в практиці не може відбуватись хаотично та непослідовно, і в сучасних умовах має і визначається повноваженнями суб'єктів, які реалізують офіційну політику, що знаходить своє відображення як в їх правотворчій діяльності, так і у змісті правотворчих актів [45; 128]. Так само в юридичній науці представлені

дослідження, в яких розкривається феномен правотворчої політики з точки зору її інструментальної ролі, як виявляється у реалізації допоміжної забезпечувальної функції по відношенню до правотворчості [212; 221], в тому числі в частині попереднього здійснення моніторингу законодавства та стану правового впливу положень правотворчих актів [47].

Крім того, важливими особливостями сучасного етапу наукового дослідження правотворчої політики є:

– по-перше, поширення такого вектору наукового дослідження, що передбачає посилення ролі правової доктрини у виробленні та функціонуванні правотворчої політики, яка за своєю сутністю є науково обґрунтованою, а в сучасних умовах посилення ролі правової доктрини у правотворчій політиці набуває особливого значення [95; 176; 225]. Заслуговує на окрему увагу наукова робота А.Є. Шевченка та М.В. Кармаліти, в якій вченими зроблено спробу поєднати питання правової доктрини та шляхів її впливу на вдосконалення практики правотворчості, до центральне місце займають питання правотворчої політики як ключового засобу організації та забезпечення здійснення правотворчості. Вказана наукова праця є прикладом органічного поєднання питань теорії та практики правотворчості, що доводить наявність органічного зв’язку між концепцією правотворчості та практикою її здійснення [235] Зазначена особливість не є випадковою та набуває свого законодавчого закріплення, свідченням чого є положення Закону України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 року, де закріплено вимоги щодо концепцій розвитку законодавства України;

– по-друге, посилення практичної орієнтованості наукових досліджень правотворчої політики, наприклад в частині концептуалізації здійснення правотворчості [133; 161; 229]; адаптації правотворчості до трансформаційного характеру розвитку соціуму та більшості його сфер життєдіяльності, основу чого має становити правотворча політика трансформаційного (реформаторського) типу [224]; організації та планування здійснення правотворчої діяльності [46]; удосконалення нормативно-правових актів України крізь призму їх техніко-

технологічних аспектів та впровадження загальних концептуальних засад здійснення правотворчості в Україні [100]; розвитку юридичної техніки як самостійного засобу конституційно-правової політики [218; 241]. Вченими пропонується навіть запровадити таке поняття як «стратегічна правотворчість», складовою якої визначається правотворча політика як основа такої правотворчої діяльності [226], при чому положення правотворчої політики мають бути закріплені у змісті так званих «стратегічних правових актах» [227]. Практико орієнтовані дослідження правотворчої науки представлені і в галузевих юридичних наукових дослідженнях, де відображено особливості здійснення правотворчості в частині удосконалення правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин (наприклад, відносин в сфері інновацій та інтелектуальної власності [125], регулювання майнових та пов'язаних з ними немайнових відносин (цивільних правовідносин) [133]; розвитку конституційно-правової політики [217] та ін.

Цікавими в науковому плані є сучасні дослідження, що проводяться представниками європейської юридичної доктрини. Значний акцент в сучасних дослідженнях вченими робиться на правотворчій політиці, яка функціонує в межах Європейського Союзу та втілює в собі ті цінності, які сформовані в європейському правовому просторі. Іншими словами саме правова доктрина формулює та узагальнює основні (фундаментальні) положення правового регулювання, котрі мають бути враховані й втілені в нормах права, що розробляються та формалізуються як в правотворчих актах Європейського Союзу, так і в актах правотворення країн – членів Європейського Союзу. Так, важливо відзначити роботи, в яких піднімаються питання: європейської політики та правотворчості, особливостей законодавства країн ЄС [284; 296]; лобізму та лобіювання інтересів в механізмі правотворчості ЄС та країн ЄС [251; 252]; вироблення спільної правотворчої політики ЄС [296]; діяльності структурних елементів парламентів, що виступають джерелом правотворчої політики, а сама правотворча політика є результатом лобіювання інтересів громад, які представляються відповідними парламентськими політичними силами [295];

основ законодавства та державного порядку [276]; якості законодавства та подолання розриву між правовою доктриною (як умови організації та забезпечення правотворчості) та законодавчими положенням [257; 298]; впровадження зарубіжного досвіду функціонування правотворчої політики [283] тощо. В одних з останніх наукових публікаціях, присвячених питанням правотворчої політики, вченими вивчається проблематика виміру ефективності такої політики, в тому числі шляхом залучення громадськості та моніторингу потреб суспільства і сприйняття ним правотворчих ініціатив [262]; піднімаються питання стратегії правотворення та уникнення правотворчих конфліктів, конфліктогенності правових приписів [250].

Цікавою в науковому плані та фундаментальною в практичному є наукова робота В. Уотермена, в якій вченим всебічно розкривається проблема правилотворення крізь призму політики [297]. До самих поглядів вченого ми ще будемо повертатись у цій дисертаційній роботі, проте хотіли б відзначити, що вчений чітко та обґрунтовано доводить, що без політики неможливо створити якісне правило поведінки. Важливо чітко визначити зміст правової вимоги та її закріпити в правовому положенні, і це можливо зробити якісно виключно в умовах ефективно функціонуючої політичної системи, оскільки за допомогою політичних механізмів узгодження різних інтересів можливо досягнути єдності та їх балансу, який в подальшому формалізується у вигляді правової норми, що буде сприйнята, реалізована. При чому ефективність такого правила поведінки є критерієм ефективності та досконалості політики як сфери саме узгодження (а не конфронтації) інтересів. Більш предметно питання політичної процедури узгодження інтересів розкриває в своїй науковій праці Е. Крик [278], сутністю якої є та сама правотворча політика. Одним з інструментів правотворчої політики вчений називає експертизу, за допомогою якої здійснюють вимір інтересів зацікавлених суб’єктів.

Набирають поширення наукові праці, де вивчається потенціал людського та штучного інтелекту в механізмі правоутворення, на який покладається функція вироблення як загальної стратегії правотворчості, так і окремих концепцій

правотворчих актів [247; 254; 271]; «чесних» і «нечесних» методів боротьби в процесі просування правотворчих актів, що є складовою публічної і непублічної політики [255]; співвідношення публічної і непублічної політики в цілому, в межах чого розкривається і правотворча діяльність як їх зміст [277] тощо.

В зарубіжних наукових працях представлені також для вивчення традиційні питання, які характерні для тематик наукових робіт вітчизняних вчених, а саме: питання принципів правотворчості, що розкриваються крізь призму її прогнозованості та організованості, вироблення єдиної державної політики розвитку законодавства, згідно з положеннями якої має розвиватись і правотворення [246]; факторів правотворчості, до яких відноситься і політика разом з системою інших факторів (економічних, міграційних, культурних тощо), яка по суті визнається незалежною від самої правотворчості, водночас впливає на здійснення правотворчості та на зміст правотворчих актів [249]; наукової обґрунтованості правотворчості, що виступає джерелом правотворчої політики [256]; функціонування суб'єктів лобіювання, що генерують та реалізують в подальшому положення правотворчої політики [253]; договірної нормотворчості як результату реалізації правотворчої політики [285].

Так само варто відзначити посилення практичної орієнтованості наукових досліджень правотворчої політики. Наприклад, набувають поширення наукові дослідження, що стосуються питань політичних заяв, повідомлень та їх подальшого впливу на зміст та процес правотворення, а також зміст відповідних положень правотворчих актів, яку роль вони відіграють і чи потрібно надати їм обов'язкового статусу [291]. К. Кервін та С. Фурлонг піднімають досить актуальне питання про бінарну роль урядових установ, які пишуть закони та формують тим самим офіційну політику держави, вченими фактично проводиться співвідношення правотворчої та політичної діяльності урядових установ, при чому першій віддається пріоритет [273]. Подібний підхід в частині формування політики за допомогою правотворення вже на його підзаконному рівні обґрунтовує в своїй науковій роботі і С. Яккі [299].

Додатково відзначимо значний внесок у розвиток доктрини правотворчої політики, який зроблено в циклі наукових публікації авторства К. Кервіна та С. Фурлонга. Вченими в цілому піднімаються дужа актуальні та дискусійні питання, які стосуються правотворчої політики, яку вони розкривають як: а) складову менеджменту нормотворчості, що реалізується уповноваженими суб'єктами, по суті зводячи розуміння правотворчої політики до окремого стратегічного інструменту творення права [275]; б) формальну причину нормотворчості, що визначає сутність і зміст правових норм [274]. Заслуговують на окрему увагу одні з останніх наукових фундаментальних праць вітчизняних науковців – В.М. Тернавської та А.А. Лопушанського. Мова йде про монографічну роботу В.М. Тернавської на тему «Правотворча політика України» [209], в якій авторкою проведено фундаментальне дослідження проблем сучасної правотворчої політики в Україні, де зроблено досить вдалу спробу уточнити визначення поняття правотворчої політики, охарактеризувати її різновиди, узагальнити та розкрити особливості практики функціонування принципів права та принципів правотворчої політики у їх взаємозв'язку; визначити її цілі та засоби, а також визначити особливості формування правотворчої політики України під впливом правової глобалізації. В свою чергу А.А. Лопушанській у своїй дисертаційній роботі [115] зробив спробу поєднати питання правової політики та законотворчості, в межах чого виокремив законотворчу політику в якості особливого напряму правової політики, розкрив особливості суб'єктів правової політики, виокремив та охарактеризував механізми взаємодії та тенденції розвитку правової політики і законотворчої діяльності в Україні. До поглядів вказаних вчених ми ще звертатимемось на сторінках цієї дисертаційної роботи, однак, варто відзначити, що вчені лише опосередковано піднімають питання ефективності правотворчої політики, її ролі в сучасних умовах здійснення правотворчої діяльності. В цілому варто підкреслити, що правотворча політика як практичній феномен, потребує посилення саме дослідження питань ефективності її функціонування, що передбачає вироблення

науково обґрунтованого уявлення про його вимір та підвищення відповідно рівня такої ефективності.

Характеризуючи стан наукового юридичного дослідження феномену правотворчої політики доцільно звернути увагу на посилення міждисциплінарності її наукової розробки, особливо представниками політичних та юридичних наук. Тому сьогодні доктринальна розробка правотворчої політики в цілому та питань її ефективності поєднує в собі комплекс робіт, де:

1) правотворча політика розглядається з точки зору різновиду політичної активності, де превалює політичний компонент, що реалізується в особливій сфері політично активної діяльності – правотворчості;

2) правотворча політика сприймається та вивчається як особливий компонент правотворчої діяльності, що виконує комплексну роль в організації здійснення правотворчості та формування змісту правотворчих актів;

3) правотворча політика розглядається в якості самостійного феномену як правової, так і політичної дійсності (має міждисциплінарний характер), що є сферою особливої професійної діяльності по формалізації правил поведінки шляхом встановлення і подальшого досягнення політичного компромісу.

Специфіка наукових досліджень останніх років, на яку ми звертали увагу вище, проводячи аналіз ключових наукових праць, присвячених питанням правотворчої політики, засвідчує наявність стійких тенденцій до:

1) посилення міждисциплінарності наукового дослідження, що пов’язано не лише з наявністю наукових праць різних галузей науково-дослідної роботи (політичних, соціологічних, юридичних) тощо, але і з можливістю поєднання різних (міжгалузевих) аспектів правотворчої політики, що становлять предмет наукового дослідження. Окреслена тенденція супроводжується активізацією використання вченими загальнонаукових методів пізнання, що сприяють виокремленню пізнавальних закономірностей досліджуваного явища та вироблення наукових результатів (положень, висновків, пропозицій тощо), що мають міждисциплінарне значення;

2) розвиток вузькоспеціалізованих наукових досліджень правотворчої політики, що пов’язано із виокремленням вченими окремого аспекту (аспектів) досліджуваного феномену, які отримують всебічний аналіз, результатом чого є отримання глибоких, високого ступеню обґрунтованих наукових положень, висновків, рекомендації тощо. Вказана тенденція пов’язана з тим, що вченими обґрунтовується доцільність використання того чи іншого спеціально наукового методу пізнання або поєднання декількох методів, що дозволяють предметно дослідити та розкрити відповідний аспект (аспекти) предмету дослідження;

3) посилення практико орієнтованості наукових досліджень правотворчої політики, яка не лише сприймається дослідниками з точки зору реально існуючого феномену, який є функціонально активним, породжує відповідні зміни суспільного значення (насамперед, в правовій, політичній, соціальній, культурній та інших сферах). Окреслена тенденція визначає, що в сучасних наукових працях вченими все частіше обирається практична тематика, що стосується правотворчої політики, а пропоновані наукові висновки, положення, рекомендації не лише засновуються на виявлених недоліках функціонування правотворчої політики, але і генерують нові пропозиції щодо удосконалення її функціонування, посилення соціально корисного впливу;

4) посилення об’єктивності наукових досліджень правотворчої політики, що пов’язано із націленістю дослідників до абстрагування від факторів політичного, ідеологічного, релігійного характеру, мінімізації прив’язки до конкретної моделі правотворчої політики, запровадженої в певній державі, універсалізації сприйняття правотворчої політики як уніфікованого, об’єктивно існуючого явища. Така тенденція не є випадковою, оскільки дозволяє в цілому забезпечити сприйняття та вивчення правотворчої політики як явища, що притаманне будь-якій державі та політично організованому суспільству, потребує вивчення та врахування в процесі розбудови такої держави та розвитку громадянського суспільства;

5) активізація транснаціонального виміру наукових досліджень правотворчої політики, змістом якого є збільшення обсягу наукових досліджень

різноманітних аспектів правотворчої політики певного регіону (європейських країн, країн Азії тощо) або певних міждержавних об’єднань (Європейського Союзу, Організації Об’єднаних Націй та ін.). Така тенденція є свідченням посилення ролі міжнародних факторів правотворчості, розвитку транснаціональних аспектів у більшості сфер суспільного життя, об’єктивного процесу зближення правових систем, що зумовлює процес універсалізації правотворчої політики;

6) багатовимірність наукового дослідження правотворчої політики, свідченням чого є активне збільшення наукових робіт, де правотворча політика досліджується з точки зору того чи іншого її аспекту. Така тенденція сприяє формуванню складної системи наукових розробок різних аспектів правотворчої політики, забезпечуючи як поглиблену їх розробку, так і системність наукових результатів;

7) заслуговує на те, щоб окремо бути відзначеною тенденція до вивчення правотворчої політики в юридичній науці з точки зору трьох складових, а саме як: а) явища правової дійсності, що є невід’ємною її частиною та спроможна породжувати юридично значимі наслідки; б) предмету наукового дослідження, що становить пізнавальний потенціал та існує як комплекс науково обґрунтованих положень, висновків, пропозицій, рекомендацій; в) комплекс інструментальних засобів, що використовуються уповноваженими суб’єктами та націлені на забезпечення здійснення правотворчої діяльності й формування системи правотворчих актів;

8) варто відзначити і таку тенденцію розвитку наукових досліджень правотворчої політики, яка пов’язана з відповідними критичним аналізом (оцінюванням) правотворчої політики в цілому та її практичного прояву, зокрема. Такий критичний аналіз породжує необхідність виміру (оцінювання) правотворчої політики з точки зору її значення та ролі, функціонального призначення, особливостей впливу на правову дійсність, а тому числі дієвість та ефективність правотворчої політики, де одному з питань присвячена і ця дисертаційна робота. Ефективність правотворчої політики є саме тим

інструментом її виміру, що дозволяє розкрити її особливості з точки зору наслідків її функціонування, наявних переваг та недоліків, можливих шляхів удосконалення функціонування, що ми і будемо розкривати в подальших частинах цієї дисертаційної роботи.

1.2. Ефективність як засіб виміру правових явищ

Будь-яке правове явище або процес характеризується закономірностями свого зародження, становлення, розвитку, функціонування та вдосконалення. Такі закономірності є, з одного боку, об'єктивно зумовленими, а з іншого визначаються роллю та функціональним призначенням таких правових явищ або процесів. Іншими словами будь-яке правове явище чи процес попри закономірності свого зародження, становлення, розвитку та функціонування, відіграє особливу роль в правовій реальності, забезпечуючи відповідний правовий вплив. Правотворча політика як особливе правове явище так само не лише характеризується відповідними комплексом закономірностей, але і відіграє важливу роль, впливаючи на правову реальність, зумовлюючи її зміни. Універсальним інструментом виміру ролі та значення правових явищ і процесів є інструмент виміру їх ефективності, саме ефективність відповідних правових явищ і процесів є індикатором їх ролі і значення в правові системі. В цьому плані варто підтримати думку В. Дубаса, який звертає увагу на те, що «враховуючи постійні зміни в суспільно-політичному житті нашої країни та необхідність адаптації законодавства до європейських стандартів, правотворча діяльність та правотворча політика стають ще більш актуальними явищами, що не лише потребують свого наукового дослідження, але і виміру на предмет їх ефективності. В основі такого розвитку та реформування правотворчості

знаходиться важливий чинник – її ефективність, який, з одного боку, є засобом виміру її якості, а з іншого боку – дороговказом для подальшого підвищення її якісного рівня. Тому дослідження теоретико-правових та практичних аспектів правотворчої політики неможливе без вивчення такої категорії як ефективність, що виступає важливим інструментом виміру як в цілому правотворчості, так і її політики» [55, с. 65].

У попередньому підрозділі роботи ми звертали увагу на те, що однією з тенденцій сучасної правової доктрини є посилення критичності аналізу (оцінювання) правотворчої політики в цілому та її практичного прояву, і окремим аспектом такого критичного аналізу є вимір її ефективності. Проте ефективність як інструмент виміру правових явищ – є складним та методологічно недостатньо дослідженим феноменом, що потребує, з одного боку свого переосмислення як універсального засобу виміру правових явищ, а з іншого боку – вивчення з точки зору його застосування до правотворчої політики. Тому актуальність тематики цього підрозділу дисертаційної роботи зумовлюється:

– по-перше, націленістю на визначення інструментального значення категорії «ефективність» по відношенню до вивчення правових явищ;

– по-друге, можливістю застосування інструментальних можливостей ефективності до явища правотворчої політики;

– по-третє, необхідністю виміру ефективності правотворчої політики задля надання всебічної оцінки практиці правотворення в Україні, досягнення тих результатів, які вкладені в основу правотворчої політики.

Теж саме стосується і правотворчої політики, яка акумулює в собі не лише ефективність правотворчості, але і ефективність реалізації правотворчого задуму, що був закріплений в положеннях правотворчої політики та реалізований в процесі здійснення правотворчості.

В якості завдань, які ми ставимо в цьому підрозділі дисертації варто виокремити наступні: 1) встановити пізнавальне значення «ефективності» з точки зору перспектив її методологічного використання для вивчення предмету

цієї дисертаційної роботи; 2) визначити методологічне значення ефективності в системі пізнавального інструментарію юридичної науки; 3) з'ясувати наукознавчий потенціал правотворчої політики крізь призму ефективності її виміру.

В юридичних енциклопедичних джерелах ефективність правотворчої політики не виокремлюється в якості самостійного поняття, відповідно авторами не надається його уніфіковане енциклопедичне визначення. Проте в окремих енциклопедіях вживається поняття «ефективність права», під яким розуміється співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети. Остання передбачається нормотворцем при прийняття відповідних правових актів – законів, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України тощо. Така мета, зважаючи на наявність засобів та умов її досягнення, може бути найближчою або ж перспективною [182, с. 369-370]. Таким чином навіть при наданні визначення поняттю «ефективність права», П.М. Рабінович прив'язує його до нормотворення та мети, яка нормотворцем закладається у саму правову норму, іншими словами ефективність права є такою, що корелюється з ефективністю правотворчої політики. В свою чергу авторка Малої енциклопедії теорії держави і О.М. Мельник включає до понятійного апарату енциклопедії такі поняття як: «ефективність законодавства», під яким визначає «результативну характеристику його дії, що свідчить про здатність законів вирішувати відповідні соціально-правові проблеми; та «ефективність закону», під яким розуміє «співвідношення між цілями правових норм, що містяться в законі, та результатом їх дії, тобто ступінь досягнення цілей закону при його реалізації» [124, с. 92-93]. Надаючи вказані визначення вченою так само звертається увага на цілі закону, їх досягнення, які по суті визначаються самою правотворчою політикою.

З точки зору етимології «ефективність» в тлумачних словниках української мови характеризується як таке, що є похідним від слова «ефект» (лат. effectus), яким позначається або як «результат, наслідок яких-небудь причин, заходів, дій» [192, с. 244–245], або «позначає факт досягнення потрібних результатів і

наслідків, забезпечуючи ефект по відношенню до того, до чого ефективність застосовується», або використовується для характеристики чогось, відображаючи його корисність, доцільність, продуктивність тощо» [27, с. 389]. Виходячи з тлумачень, які надані у словникових джерелах, акцент зроблено саме на результативних показниках існування (функціонування), відповідного явища чи процесу, які можуть бути встановлені та за допомогою яких можливо охарактеризувати відповідне явище чи процес. Тобто категорія ефективність має в тому числі і методологічне значення, будучи спроможною провести відповідний вимір досліджуваного явища чи процесу.

У правовій доктрині «ефективність» визначається неоднозначно, що свідчить про можливість виокремлення різних підходів до її характеристики. При чому кожен з підходів має самостійний характер та може застосовуватись для розуміння ефективності в тому чи іншому значенні. У зв'язку з цим вченими звертається увага на те, що існує велика необхідність переосмислити саме цю дефініцію у зв'язку із поточним станом дієвості законодавства, зокрема через недоліки його реалізації та наявні факти епізодичного і неповного досягнення мети правового регулювання суспільних відносин [174, с. 40]. Від себе додамо, що право це досить багатоаспектна категорія і ми маємо розглядати «ефективність» не лише через призму законодавства, але і з точки зору сутності права, різноманітних його аспектів та проявів. В свою чергу С.О. Глухенький дає більш розгорнуту відповідь щодо проблематики поняття «ефективність», зазначаючи про те, що тривалий час вирішувалися проблеми оцінки ефективності правових норм, правозастосовної діяльності, правозастосовних актів, правосуддя тощо, але більш конкретної парадигми визначення ефективності в праві ніж «мірило суспільної практики» на сьогодні не розроблено [32, с. 174]. В.В. Завальнюк дещо подібно визначає методологічне значення ефективності та її виміру, пов'язуючи розуміння ефективності із:

а) різноманіттям типів праворозуміння;

б) широким спектром авторських думок про поняття ефективності юридичних норм;

в) багатоманітністю факторів, що впливають на результативність й дієвість правових приписів.

Вчений констатує, що проблема залишається актуальною для будь-якої держави на планеті, поки існує законодавство і його норми, а суспільне життя регламентується шляхом видання правових актів і контролю за їх реалізацією. Безперечно, абсолютна ефективність всіх наявних у державі правових норм є соціальним та правовим ідеалом, досягнення якого навряд чи є можливим у доступному для огляду майбутньому. Однак складність досягнення такого ідеалу підкреслює необхідність наукового осмислення і пошуку шляхів його реалізації в окремо взятому суспільстві в конкретний історичний період. Особливо це важливо в умовах різких соціальних змін, переломних і кризових явищ, які останніми десятиліттями переживає українська держава [62, с. 40].

Варто відзначити, що більшість вчених все ж таки розкривають методологічне значення категорії «ефективності» для юридичних досліджень через характеристику «ефективності права». При чому саме категорія «ефективність права» знаходиться в основі аналізу різних правових явищ і процесів, зокрема таких як: правозастосування, нормопроєктування та законотворення, правові норми, правові приписи, правові системи тощо. На нашу думку, це зумовлено тим, що «ефективність» як звичайне поняття приховує в собі багато нюансів, про які неможливо не сказати при комплексному дослідженні будь-яких правових явищ чи процесів. Зокрема, Є.В. Годованик при розгляді феномену «ефективності права» в контексті конституційно-правових норм, робить акцент на тому, що ефективна реалізація галузевих норм конституційного права на концептуально-онтологічному рівні їх сприйняття у соціумі безпосередньо залежить як від застосування специфічних юридичних способів формування правомірної поведінки особи (дозволи, зобов’язання, заборони певних зразків поведінки), так й від інших (неюридичних) способів (психологічних, економічних, морально-етичних тощо), що дозволяють конституційно-правовим нормам ефективно досягати своєї основної мети, якою є формування правомірної поведінки суб’єктів конституційно-правових

відносин [34, с. 203]. Більш детально розглянемо погляди Є. В. Годованика далі, але відносно цього можемо провести аналогію та зробити висновок, що актуальність дослідження ефективності як засобу виміру правових явищ полягає не лише в акцентуванні уваги на виключно юридичних аспектах, а й у врахуванні їх передумов та факторів, процесу функціонування та досягнених правових наслідків. Фактично вченим продемонстровано діалектичний підхід до характеристики такого феномену як ефективність права.

Окрему думку щодо вказаного питання висловлює Ю. В. Почепцов у дисертаційному дослідженні, зазначаючи, що право як особливий засіб соціального регулювання за своєю сутністю є дієвим та націленим на досягнення соціально корисного ефекту. Тому наукове дослідження дієвості та ефективності права, особливо крізь призму їх порівняльно-правових аспектів, має високий ступінь актуальності, оскільки пов’язане із вивченням фундаментальних засад права – його невід’ємних властивостей бути дієвим та ефективним, націленим на досягнення соціальної корисності [173, с. 14]. По суті вчений додає сюди ще аспекти природи та сутності права, як передумови для аналізу його ефективності.

Безумовно, той чи інший підхід до характеристики «ефективності права» є вагомим лише при врахуванні максимально можливої сукупності аспектів права, які по суті є актуальними і для характеристики будь-яких правових явищ. Тим не менш, вченими справедливо підсумовується, що абсолютно всі фактори проаналізувати неможливо, тому постає питання виокремити певні критерії виміру ефективності правових явищ та за допомогою них спрогнозувати можливі наслідки і користь їх застосування. Варто враховувати, що критерії можуть не поєднуватися у чітку систему, що у свою чергу може спричинити певну аморфність дослідження, попри це ми спробуємо якомога детальніше охарактеризувати цю тему. З огляду на це сьогодні більшість наукових досліджень, як стосуються дослідження ефективності правових явищ, проводять таке дослідження з точки зору саме критеріїв виміру такої ефективності.

Водночас такий підхід не є абсолютним та містить не лише переваги, але і певні слабкі в пізнавальному плані положення. Так, на якомусь етапі

дослідження можуть виникнути питання: що є дійсно ефективним з точки зору права? На яких критеріях має базуватися оцінка ефективності того чи іншого правового явища? На нашу думку, без відповіді на ці запитання, без формування єдиного підходу проведення досліджень на більш широкі теми, пов'язані із визначення позитивних та негативних аспектів будь-якого правового явища, можуть бути недостатньо об'єктивні.

Варто почати з того, що правове явище – це достатньо об'ємна, багатоаспектна та багатовимірна категорія, куди входять нормативно-правові акти, юридичні факти, правотворчість, законотворчість, правозастосування, правосвідомість, принципи права тощо. Нашим завданням не є аналіз кожної із можливих категорій, які підпадають під визначення правового явища, а конкретно уніфікувати положення, за якими можна об'єктивно проаналізувати ефективність. Право породжує правові явища, тобто останні виступають зовнішнім виразом сутності права, що є важливим уточненням перед самим дослідженням. Вчені під час досліджень оперують поняттям «ефективність права», що, на нашу думку, доцільно поєднувати із «ефективністю правових явищ». Варто погодитись, що ці два поняття не є виключно тотожними, але допустимо використовувати тези вчених щодо «ефективності права», прирівнюючи до аналізу «ефективності правових явищ».

Перед тим як перейти до аналізу різноманітних підходів, зазначимо, що у доктрині сформувались такі загальні позиції щодо розуміння ефективності правових явищ, а саме:

– як прояв результату функціонування правових явищ і процесів;

– як співвідношення мети і отриманого результату функціонування правових явищ і процесів;

– як прояв соціально-правового значення відповідних правових явищ і процесів;

– як стан функціонування відповідних правових явищ і процесів.

Отже, загалом науковці розкривають проблему ефективності права і пропонують визначати це поняття як результат досягнення мети правотворення,

що була закладена у зміст норми права. Такий підхід до визначення ефективності права умовно можна назвати діяльнісно-телеологічним (цільовий), який фактично пов’язує розуміння ефективності права з його дією, особливим станом поширеності норм права на суспільні відносини, що відображає досягнення того чи іншого правового ефекту або його недосягнення [174, с. 40]. У межах вказаного підходу, на переконання вчених, ефективність права слід визначати як стан досягнення цілей права, рівень відповідності між цілями законодавця і результатами, які досягнуто, результат дії норм права, що виявляється у змінах соціальної дійсності, корисність поширення правої норми на суспільні відносини, результат реалізації загальносуспільних інтересів і потреб; кількісна оцінка співвідношення між ціллю норми права, теоретичною можливістю її реалізації та матеріальним виразом результату її поширення на суспільне життя тощо [174, с. 41].

Професор П.М. Рабінович у своїх роботах зазначав, що вказаний підхід зберігає свою актуальність і в поглядах сучасних вчених, які визначають ефективність права як «співвідношення фактичних результатів здійснення норми права та декларованої нею мети», остання передбачається нормотворцем у процесі прийняття відповідних правових актів – законів, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України тощо [182, с. 369–370].

Іншим, не менш поширеним підходом до розуміння ефективності права, який виокремлюється вченими, є процесуальний підхід, який дозволяє визначити ефективність права як особливий різновид юридичного процесу, що відображає постійний і безперервний процес поширення норм права на суспільні відносини, що призводить до відповідних правових наслідків. Такий процес походить від сутності права як засобу впливу на суспільні відносини та його результату, що виявляється у досягненні певного стану впорядкованості суспільних відносин [184, с. 41]. Тим не менш, варто погодитись з думкою Ю.В. Почепцова, що є випадки, коли прийняття тих або інших норм права не завжди пов’язане із націленістю їх на досягнення того чи іншого правового ефекту, здійснення правового впливу на суспільні відносини (наприклад, переважна більшість

положень Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» № 314-VIII від 09 квітня 2015 р. закріплюють декларативні положення, які потенційно не спроможні вплинути на впорядкування суспільних відносин, окрім того сам підхід до встановлення правового статусу тих суб'єктів – фізичних осіб, яких на момент прийняття Закону вже немає в живих, є помилковим з погляду правил юридичної техніки та вимог правового регулювання реально існуючих відносин) [173, с. 42]. І таких прикладів дійсно з практики законотворення в Україні можна навести досить багато (це і законодавчі акти, які стосуються оподаткування, міграційної політики, соціального забезпечення та захисту, широкого кола правових пільг та гарантій тощо).

Недоліком цього підходу, на нашу думку, є його категоричність у тому сенсі, що ефективним визнається будь-яке правове явище, яке досягає суспільно необхідної мети. Логічним буде питання: чи можуть окремі декларативні положення Конституції України (наприклад, ті, що визначені преамбулою або ст. 1 Конституції України), які з огляду на їхню природу та зміст не породжують правових наслідків, визнаватися такими, що ставлять під сумнів ефективність цього головного нормативно-правового акта? На нашу думку, ні. Попри те, що основою процесуального підходу є сам юридичний процес поширення правого регулювання на суспільні відносини із подальшими наслідками, декларативність окремих положень Конституції є в якомусь розумінні особливим, доповнюючим елементом.

Зокрема, звертаючись до ст. 1 Конституції України, ми бачимо ряд положень, які визначають правовий статус держави, або ж насправді умовно кажучи «ідеали», до яких варто прагнути. Юридично ніяких наслідків такі положення не породжують. Проте, зважаючи на пряму дію норм Конституції України, норми, закріплені в ст. 1, здатні чинити безпосередній вплив на правотворців, змушуючи їх приймати відповідні нормативно-правові акти, які мають створити таке «ідеальне» правове поле, яке буде відповідати даному положенню.

Ще одним поширеним в юридичній науці підходом до розуміння ефективності права є інтегративний підхід, який, на думку Ю.В. Почепцова, поєднує в собі визначення поняття «ефективність права» як багатоаспектного явища, що розкриває його природу та зміст, функціональне призначення, роль у функціонуванні правової сфери життєдіяльності суспільства, співвідношення з іншими поняттями юридичної науки тощо [173, с. 42]. Відповідно до цього підходу слід виокремлювати:

– *антрополого-комунікативну площину* правового життя суспільства, у якій центром правового регулювання визнано людину, її гідність, права та свободи, форми самоорганізації. Дану концепцію одним з перших виокремив та розглянув В.В. Завальнюк, який згідно антропологічним принципам вважає, що поняття ефективності права має бути наповнене антропологічним змістом. Ефективність права – це не ефективність державного законодавчого механізму і адміністративно-політичних реформ системи державного управління. Під ефективністю права слід розуміти, перш за все, ступінь духовної і матеріальної реалізації індивіда, яку забезпечує право у відповідному історико-культурному контексті. Людяність як відповідність людини її соціальній природі дає можливість вважати її основоположною категорією, метапринципом права, який повинен стати основою антропоцентристської побудови права [62, с. 48]. Юридичною формою людяності повинен стати принцип антропоцентризму – визнання людини, а не норми правового припису, суспільства або держави – центром правової реальності, навколо потреб і системи комунікацій якого обертається світ правових явищ. Вираз і задоволення розумних («людяних») потреб людини повинні виступати основним критерієм оцінки ефективності дії права та діяльності держави [62, с. 48];

– *комплекс величин,* які включають у себе співвідношення між ціллю очікуваного впливу правових засобів на суспільні відносини та реальними результатами такого впливу; оптимальну міру впливу права на суспільні відносини, критерії ефективності права, поведінкову та фактичну ефективність права, фактори, від яких залежить ефективність права;

– *засіб виміру дієвості права*, що відображає і визначає корисність особливої техніки правового регулювання, професійність суб'єктів, що творять право та його реалізують, відповідність поведінки суб'єктів права вимогам, що закріплені правовими нормами;

– *двовимірну модель*, яку у підручнику описує О.В. Петришин: з одного боку, співвідношення між реальними результатами правового регулювання та його цілями, а з іншого – відношення соціального результату регулювання (рівня впорядкованості відповідних суспільних відносин) до витрат і зусиль, спрямованих на його досягнення тощо [204, с. 144].

Досить ґрунтовно Ю.В. Почепцов розглядає підходи до визначення ефективності права через призму типів праворозуміння. Класично у теорії права їх ділять на три групи: природно-правова концепція, позитивістська та соціологічна. У наукових працях зустрічаються подібні назви цих напрямів із деяким уточненням їхнього змісту, додаючи до них інші слова, зокрема позитивістську концепцію часто у повному обсязі називають позитивістсько-легістською. Ми не будемо охарактеризувати сутність цих трьох класичних типів праворозуміння, адже на цьому ми акцентували увагу у попередньому підрозділі дисертації. Проте, засновуючись на положеннях проаналізованих нами підходів до праворозуміння, застосовуючи їх до сприйняття та розуміння ефективності правових явищ, вважаємо, що дослідником має бути застосовано інтегративний пізнавальний підхід, що поєднав би в собі ті положення, які з методологічної точки зору були б найбільш оптимальними для вивчення ефективності правотворчої політики, з точки зору засобу виміру відповідності:

– по-перше, концептуальних положень правотворчої діяльності та правотворчих актів засадам справедливості, гуманності, законності, визнання абсолютності та безальтернативності прав та свобод людини;

– по-друге, правотворчої діяльності законодавчим вимогам її здійснення, а також актів правотворчості правилам, прийомам, способам та засобам юридико-технічного оформлення;

– по-третє, концептуальних положень щодо здійснення правотворчої діяльності та побудови системи актів правотворчості.

В цьому плані заслуговує на увагу думка Д.Л. Драча, який розглядає тему ефективності права саме з точки зору ефективності правотворчості та її політики. Вченим звертається увага на те, що забезпечення ефективності права в об'єктивній дійсності неможливе без врахування таких чинників, що зумовлюють необхідність їх поглибленого наукового дослідження. Проблеми чинників формування ефективності права доволі часто аналізуються в науковій літературі, однак підходи до їх дослідження потребують систематизації. Зокрема, за критерієм середовища формування чинників ефективності права їх доцільно поділити на соціальні й правові [52, с. 131]. Продовжуючи розгляд теми, вчений зазначає, що ефективність права є складною юридичною категорією, і її забезпечення повинно базуватись на застосуванні не лише юридичних, а й інших чинників, які мають бути взаємоузгоджені. Особливо актуальним це питання постає в умовах глобалізації, яка являє собою щільний взаємозв'язок між всіма процесами розвитку суспільства на світовому масштабі. Зважаючи на це, при дослідженні соціальних детермінант ефективності права слід враховувати, що характеристики дії права залежать і від позаправових галузей суспільного життя, які обумовлюють наявність відповідних галузевих чинників впливу на ефективність права, як-от економічних, політичних, організаційних, інформаційних, ідеологічних, культурних тощо [52, с. 133].

Аналізуючи доктринальні підходи до розуміння «ефективності» як пізнавального інструменту в юридичній науці В.М. Дубас приходить до висновку, що в «…сучасних юридичних дослідженнях вченими категорії «ефективність» надається важливе значення, що використовується переважно з точки зору можливості вироблення комплексу критеріїв виміру ефективності функціонування відповідних правових явищ чи процесів. Зокрема, в юридичній літературі представлено декілька наукових підходів до визначення критеріїв ефективності правотворчості» [55, с. 67-68]. З таким висновок варто погодитись, оскільки вченими переважно виокремлюються відповідні критерії виміру

ефективності, які розглядаються як певний сталий алгоритм, що застосовується для вивчення правового ефекту від того чи іншого правового явища чи процесу. Однак питання переліку таких критеріїв, механізмів їх застосування, обробки отриманої інформації – залишаються найбільш дискусійними в юридичній науці і потребують посилення предметності свого аналізу саме з точки зору їх застосування для виміру ефективності функціонування конкретного правового явища чи процесу. Зокрема в юридичній науці пропонується вченими виокремити так звані універсальні критерії ефективності, до яких відносяться: 1) інтереси суб'єктів права та рівень їх задоволеності; можливість удосконалення функціонування відповідних явищ чи процесів; якість правового забезпечення їх функціонування [189, с. 9-10]; 2) механізм правового регулювання, що включає комплекс питань зародження права, його формалізації, функціонування, реалізації та можливих шляхів подальшого удосконалення [150, с. 22-23]; 3) сукупність сутнісних характеристик самого правового явища та реальну спроможність реалізувати і захистити загальні та індивідуальні інтереси [44, с. 45]; 4) комплекс соціальних критеріїв, в частині встановлення відповідності змісту нормативно-правового акту об'єктивним умовам життя суспільства, перспективним напрямам його розвитку, а також юридичних критеріїв, в частині додержання режиму законності, відповідності принципам верховенства права, соціальної справедливості тощо [149].

В юридичній науці представлені погляди вчених, які безпосередньо або опосередковано прив'язують розуміння ефективності до феномену правотворчості або інших суміжних правових явищ чи категорій (наприклад, законотворчість, юридична техніка, правова політика тощо). Зокрема В.М. Косович, в своїх наукових дослідженням піднімає питання ефективності дії правових принципів і норм. При чому вимір ефективності пропонує проводити в перспективному форматі, а саме з точки зору прогнозування такої ефективності крізь призму сучасного стану дотримання вимог нормопроєктувальної техніки при формалізації відповідних правових принципів та норм, їх відповідності положенням міжнародних актів, які закріплюють права і свободи людини,

правові механізми їх реалізації та захисту, нормам суспільної моралі тощо [98, с. 43-44.]. Подібний підхід демонструє у своїх дослідженнях і О.В. Богачова, звертаючи увагу на те, що вимір ефективності законодавства потребує застосування комплексного підходу, критеріями якого є: «1) юридичний аспект, що включає в себе перевірку на нормативність, повнота, конкретність законодавчого регулювання відповідної сфери суспільних відносин; 2) мовний аспект, змістом якого є встановлення відповідності законодавчих текстів вимогам простоти, лаконічності, ясності і точності; 3) логічний аспект, що включає в себе оцінку відповідності нормативного тексту правилам визначеності, послідовності викладу нормативних положень та їх несуперечливості; 4) соціологічний аспект, що передбачає встановлення юридичної і соціальної ефективності правових приписів» [70, с. 14]. Аналіз поглядів вченої доводить те, що превалюючим критерієм виміру ефективності законодавства як формального прояву правотворчої політики є саме якісний вимір, що відображає рівень якості нормативного матеріалу та його впливу на відповідні сфери суспільного життя.

Окремо варто звернути увагу на положення Закону України «Про правотворчу діяльність» 2023 року, де законодавець також окремо закріпив положення, котрі регламентують вимір ефективності правотворчої політики. Так, в Законі України відображено комплекс кількісних (формальних) та змістовних критеріїв, які слугують дороговказом при проведенні правового моніторингу, передбаченого Законом України «Про правотворчу діяльність» [69].

Зазвичай, на що звертає увагу В.М. Дубас, превалюючими є «кількісні критерії». Перш за все, звертається увага на співвідношення кількості зареєстрованих законопроектів та кількості прийнятих законів. У цій частині вимушені констатувати, що в Україні показник зареєстрованих законопроектів за останні роки становить біля 2000. Наприклад, у 2023 році було зареєстровано 1991 законопроект [74]; у 2022 році було зареєстровано 1811 законопроектів [73]. Водночас у довоєнний період активність підготовки та подання до Верховної

Ради України законопроектів була на порядок вища, а кількість законопроектів була в районі 3000 на рік. У 2021 році всього було зареєстровано 2737 законопроектів; а у 2020 році – 2868 законопроектів [71; 72]. У той час як в Норвегії за 2023 рік було внесено на розгляд 5 законопроектів, у Швейцарії – 6, у Данії – 64, у Франції – 337, в Італії – 644» [55, с. 68]. Слід погодитись з висновком про те, що «…велика кількість законопроектів зумовлює наступні негативні наслідки: 1) відсутність спроможності у Апарату Верховної Ради України перевіряти проекти законів на предмет дотримання вимог Регламенту Верховної Ради України через кількість внесених законопроектів; 2) перевантаженість комітетів, які зобов'язані провести відповідну експертизу законопроекту, і як результат – зниження її якості; 3) збільшення кількості нерозглянутих законопроектів та скорочення часу обговорення при розгляді комплексних законодавчих ініціатив; 4) безсистемність та недалекоглядність законодавчих змін. Разом з тим, вважаємо, що кількісний критерій не має переважати над якісними критеріями, адже останні є гарантією сталого розвитку. Впевнені, що якісний і передбачуваний нормативний акт може бути лише результатом правової політики, що базується на застосуванні циклу публічної політики» [55, с. 69].

Заслуговує на увагу думка Д.Л. Драча, який розглядає ефективність права з точки зору комплексу «чинників», які і забезпечують таку ефективність, до яких відносить соціальні й правові чинники, при чому ці чинники складаються з системи відповідних критеріїв [52, с. 131]. Продовжуючи розгляд теми, дослідник зазначає, що ефективність права є складною юридичною категорією, і її забезпечення повинно базуватись на застосуванні не лише юридичних та соціальних чинників, а й інших чинників, які мають бути взаємоузгоджені. Особливо актуальним це питання постає в умовах глобалізації, яка представляє собою щільний взаємозв’язок між всіма процесами розвитку суспільства на світовому масштабі. Зважаючи на це, при дослідженні соціальних детермінант ефективності права слід враховувати, що характеристики дії права на суспільні відносини залежать і від позаправових галузей суспільного життя, які

обумовлюють наявність відповідних галузевих чинників впливу на ефективність права, як-от економічних, політичних, організаційних, інформаційних, ідеологічних, культурних тощо [52, с. 133].

В свою чергу П.Д. Гуйван намагається розкрити феномен ефективності з точки зору саме творення права. Виходячи з розмежування сфер правотворчості і правозастосування, науковець робить роздільну оцінку ефективності прийняття та реалізації юридичного акту. Кожне правове розпорядження – це лише можливість, яка має реалізуватися певною мірою. Так, ефективність – це не особливість правового регулювання, а об'єктивна можливість, яка для свого перетворення в дійсність вимагає дотримання низки правил. У процесі правотворчості можна вести мову тільки про прогнозовану, потенційну ефективність. Під час здійснення відповідної норми проявляється її реальна ефективність. Вона може бути вищою за прогнозовану (при цьому на ефект, вироблений нормою, впливають обставини, дію яких законодавець не врахував або недооцінив) [40, с. 113]. Важливість думки П.Д. Гуйвана, на нашу думку, полягає в тому, що вчений розглядає «ефективність права» не зі сторони співвідношення права та закону, права та норми, типів праворозуміння тощо, а зі сторони принципу права. Вчений, на відміну від більшості науковців, проводить диференціацію, коли ми можемо говорити про ефективність права як результат дії права на конкретні правовідносини, та коли ми кажемо про прогнозовану ефективність, що виступає елементом правотворення та нормопроєктування, безпосередньо походить від правотворчої політики.

Цікавим є хід думок П.М. Рабіновича, який при наданні енциклопедичного визначення поняттю «ефективність права» зробив акцент зовсім на іншому, зазначаючи, що важливим є спрямування концепту права своїми сенсовими векторами в майбутнє. Для цього слід максимально обмежити зворотну дію правових норм у часі, гарантувати обізнаність спільноти зі змістом (застосовувати лише оприлюднені акти), забезпечити справедливе правозастосування. Вчений робить висновок, що ефективність права – це відповідність фактичних результатів утілення норми права згідно із

задекларованою нею метою [182, с. 369]. Проте в одній з інших своїх наукових праць П.М. Рабінович розрізняє та надає характеристику наступним критеріям ефективності права (хоча за змістом мова більше йде про ефективність правових норм, в тому числі їх змісту і форми закріплення. – *Прим. авт.*):

1) загально-соціальні, до яких відносить: відповідність норми права об'єктивним законам (закономірностям) існування і розвитку людини та суспільства; відповідність норми конкретно-історичним умовам її функціонування, реальним можливостям її здійснення (матеріальним, духовним, часовим, кадровим та ін.);

2) спеціально-соціальні (або юридичні), серед яких називає: відповідність норми об'єктивним державно-правовим (юридичним) закономірностям регулювання (наприклад, законам системності, яка несумісна із неузгодженістю, суперечливістю, прогалинністю між структурними елементами кожної правової системи, або ж суперечливістю обов'язкових зв'язків між структурними елементами кожної юридичної норми чи залежностей між процедурно-процесуальними та матеріальними нормами) тощо [184, с. 173-174].

Узагальнюючи розуміння феномену ефективності та його застосування до виміру правових явищ, В. Юровська підкреслює, що велика частина думок учених зводиться до того, що основними критеріями ефективності права і правового регулювання є результативність, ступінь реалізації норм права і рівень правозастосовної практики [242, с. 153]. Проте, вважливо наголосити на деяких критичних моментах щодо поглядів вказаний вище вчених. По-перше, відсутня конкретизація, що має бути результативним, а отже і ефективним: норми права, правовідносини, правове регулювання в цілому, чи саме право як юридичне явище? По-друге, залишається остаточно невизначеними критерії якості, а саме чого вони стосуються: права в цілому, правової норми чи положення відповідного нормативно-правового акта?

У дисертаційній праці Ю.В. Почепцова детально описуються різні критерії виміру ефективності права, ключовими з яких є:

1) «різновиди юридичної діяльності (або етапи дії права), відповідно до якого факторами ефективності права є: а) фактори, які відносяться до процесу правотворчості; б) фактори, що випливають з особливостей процесу правореалізації; в) фактори, що відносяться до особливостей правосвідомості та поведінки громадян, які дотримуються або порушують вимоги правових норм;

2) сфера дії (впливу) факторів, на підставі якого виокремлює наступні фактори ефективності права: а) власне юридичні, тобто сукупність вимог до нормативно-правового акту, при дотриманні яких найбільш повно реалізується закладений у нормативно-правовий акт потенціал породжувати певні правові наслідки; б) неюридичні – об'єктивні та суб'єктивні умови соціального середовища, які чинять вплив на здатність нормативно-правового акту породжувати, змінювати та припиняти правові наслідки, серед яких найбільш важливими автор вважає: фінансове забезпечення реалізації нормативного акту, рівень правосвідомості, правової культури та лобіювання» [173, с. 168–169].

На думку Ю.В. Почепцова, такий підхід до виокремлення критеріїв класифікації факторів ефективності є в цілому правильним, однак, проведена робота щодо виокремлення та характеристики зазначених вище факторів не є достатньо достовірною та всебічною, оскільки фактично за основу взято виключно особливості виміру ефективності не права в цілому, а лише тих норм права, що закріплені в нормативно-правових актах [173, с. 170].

Узагальнюючи проведений доктринальний аналіз методологічного значення категорії «ефективність» в юридичній науці, вважаємо за можливо уточнити його пізнавальний потенціал для науково-правового виміру правотворчості та правотворчої політики. Так категорія «ефективність»:

1) виступає універсальним аналітичним інструментом оцінки як процесу, так і результатів реалізації положень правотворчої політики шляхом здійснення правотворчої діяльності, забезпечуючи всебічне розкриття змісту правотворчої діяльності, що трансформує правотворчий задум до формалізації відповідних правил поведінки;

2) є методом пізнання результативності правотворчості, що функціонально спроможний: а) виявляти співвідношення між метою правотворчої діяльності та її фактичними наслідками, відображаючи стан реалізованості положень правотворчої політики; б) всебічно розкрити відповідність прийнятих правотворчих актів задекларованим в положеннях правотворчої політики соціальним, економічним і політичним та іншим цілям; в) відмежувати формальну результативність правотворчості у вигляді прийнятого правотворчого акту від його реальної реалізованості та досягнутих наслідків правового, соціального, політичного, економічного характеру; г) встановити співвідношення між декларативними та реальними правовими нормами, з'ясувати рівень реалізованості положень, закріплених в декларативних нормах права;

3) визначає методологічну стратегію дослідження правотворчої політики, що дозволяє в пізнавальному плані сприймати правотворчу політику як таку, що націлена на досягнення соціально корисного правового ефекту і визначається результатами свого впливу на правову систему та суспільство в цілому, а отже: а) забезпечує оцінювання обґрунтованості правотворчих рішень; б) дозволяє досліджувати узгодженість між політичними цілями держави та правовими засобами їх досягнення; в) слугує критерієм вибору оптимальних правових інструментів (норми, режими, стимули, обмеження, мораторії тощо). Таким чином ефективність у цьому контексті є не лише показником так званого «після факту» функціонування правотворчої політики, а й виконує прогностичну роль, що використовується при формуванні правотворчої політики та в подальшому при удосконаленні як її положень, так і шляхів їх правотворчої реалізації;

4) має інтегративне пізнавальне значення, формуючи пізнавальні категорії та критерії, за допомогою яких відбувається комплексний практичний вимір якості правотворчості та реалізованості положень правотворчої політики. Так, ефективність спроможна сформувати та поєднати комплекс критеріїв, а саме: а) юридичні критерії (якість норм права, їх системність, формальна визначеність, зрозумілість, доступність та ін.); б) соціальні критерії, що

включають в себе рівень сприйняття норм суспільством, рівень правової свідомості, реальна правова поведінка суб'єктів, рівень законності та правопорядку та ін.; в) економічні критерії, зокрема: вплив на розвиток економіки, стан збалансованості державного бюджету, рівень наповнення державного бюджету та ін.); г) політичні критерії, а саме рівень реалізованості політичної волі, реалізованість положень виборчих програм політичних сил, що брати участь у виборах до складу суб'єктів правотворчості, організаційні можливості реалізації відповідних положень правотворчої політики та ін.;

5) забезпечує реалізацію евристичного підходу до пізнання правотворчості та правотворчої політики. Це пояснюється її спроможності в пізнавальному плані, з одного боку, виявити внутрішні суперечності правотворчої діяльності, її розбалансованість, виявити та розкрити зміст причин неефективності як правотворчості, так і правових норм, а з іншого боку – стимулює розроблення нових моделей та підходів до правотворчості, зокрема шляхом застосування статистичного, математичного, соціолого-правового, прогностичного та інших методів дослідження, використання інструментів штучного інтелекту, моделювання виміру ефективності та механізмів правотворчості тощо;

6) дозволятиме провести верифікацію положень наукових концепцій розвитку законодавства України відповідно ч. 4 до ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» [69] та положень концепцій проектів нормативно-правових актів відповідно ч. 1 до ст. 27 Закону України «Про правотворчу діяльність» [69], зокрема на предмет адекватності положень таких наукових концепцій реальним соціально-правовим процесам; відповідності пропонованих правотворчих моделей їх практичній результативності.

Підбиваючи підсумки, варто відзначити, що (пізнавальне) значення категорії «ефективність» в частині наукового виміру правотворчості та правотворчої політики полягає в тому, що вона в цілому забезпечує перехід від нормативно-догматичного аналізу до результативно-орієнтованого пізнання, забезпечуючи посилення інтегративності і міждисциплінарності дослідження, а

також вироблення і застосування комплексу інструментальних критеріїв оцінки, прогнозування та верифікації положень правотворчої політики та правотворчих рішень.

1.3. Методологічні аспекти наукового дослідження

Важливою складовою будь-якого сучасного наукового дослідження є його методологічна основа. Дослідження питань теорії та практики правотворчої політики, а також критеріїв її виміру, так само не позбавлене важливості визначення методологічного інструментарію їх вивчення, спроможного всебічно, об'єктивно та достовірно розкрити предмет цієї дисертаційної роботи. Варто цілком погодитись з думкою В.В. Дутченко та Д.Г. Манько в тому, що адекватна модель процесу наукового дослідження, результатом якого є нове знання, охоплює стадію формулювання й оцінки проблеми; відкриття, генерування й обґрунтування нових наукових ідей. І хоча наука не має у своєму розпорядженні який-небудь безпомилково діючий метод генерування нових наукових ідей і гіпотез, вона має у своєму розпорядженні широку розмаїтість методів, прийомів, засобів і способів міркувань як логічного, так і евристичного характеру, що значною мірою регулюють і збагачують процес дослідження [57, с. 16]. Водночас, продовжуючи думку вченої, вважаємо, що універсальність методологічного інструментарію визначає необхідність в кожному дослідженні визначати власну методологічну основу наукового пізнання, адаптовану до специфіки предмету наукового дослідження. Безумовно, методологія наукового пізнання відіграє важливу роль при здійсненні будь-якого професійного наукового дослідження, оскільки правильність формування методологічної основи є умовою якості наукового дослідження, обґрунтованості та достовірності отриманих результатів [200, с. 34]. В цьому плані цілком обґрунтовано зазначає Д.Г. Манько, який в аспекті наукового дослідження юридичних технологій наголошує на тому, що «…розкриття сутності та правової

природи юридичних алгоритмів і юридичних технологій пов’язано з необхідністю встановлення чіткого методологічного інструментарію, визначення термінів, понять і категорій, застосування яких забезпечить повноту та всебічність їх наукового осмислення» [127, с. 40]. Науково грамотно сформована методологічна основа наукового пізнання питання:

– по-перше, дозволяє визначити пізнавальні межі предмету наукового пізнання;

– по-друге, винайти та обґрунтувати єдиний пізнавальний підхід щодо сприйняття досліджуваного предмету, на підставі чого визначити пізнавальну стратегію науково-дослідної роботи;

– по-третє, сформувати систему методологічного інструментарію наукового вивчення предмету дослідження, а також застосувати його, встановивши і розкривши закономірності досліджуваних аспектів;

– по-четверте, удосконалити механізм науково-дослідної роботи, посилити організованість її проведення та дотриманість принципів наукового пізнання;

– по-п’яте, посилити методологію юридичної науки в цілому.

В юридичній літературі вченими неодноразово акцентувалась увага на важливості методологічної основи наукового вивчення як питань теорії та практики правотворчої політики, так і інших суміжних з правотворчої політикою понять, явищ і процесів. На думку С.С. Слинька, належне методологічне забезпечення наукового вивчення правотворчої політики надасть змогу: по-перше, розкрити складність та багатоаспектність правотворчої політики як юридичного явища; по-друге, досягти мети відповідного наукового дослідження та виконати завдання, які поставлені; по-третє, забезпечити всебічність наукового дослідження правотворчої політики як юридичного явища [190, с. 30-31]. Варто підтримати думку вченого та звернути увагу на те, що і іншими вченими правотворча політика визначається як складне багатоаспектне явище, що потребує комплексного підходу до вивчення всіх аспектів прояву цього явища. Належна методологічна основа дослідження має визначити способи

здобуття наукових знань, які відображають динамічні процеси та явища; передбачити особливий шлях, на якому досягається певна науково-дослідницька мета; забезпечити всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, яке вивчається; допомогти введенню нової інформації до фонду теорії науки; забезпечити уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці; створити систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних фактах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [42, с. 320–323]. Досліджуючи питання негативної правотворчості Т.А. Боброва так само звертає увагу на те, що за допомогою методології можна виявити правову природу, дати загальну характеристику, проаналізувати суть та прояв правотворчості [16, с. 15].

Не заперечуючи важливої ролі методологічної основи будь-якого наукового пізнання, відзначаючи необхідність визначення методологічної основи наукового дослідження питань теорії та практики правотворчої політики та критеріїв її ефективності, вважаємо за доцільне в цьому підрозділі дисертації:

1) визначити пізнавальні аспекти предмету цієї дисертаційної роботи, розкрити його науково-дослідний потенціал;

2) проаналізувати сучасні тенденції розвитку методологічного інструментарію науково-дослідної роботи;

3) сформувати методологічну основу цього наукового дослідження, визначити функціональні можливості її складових.

Насамперед, спробуємо більш детально розглянути пізнавальні закономірності правотворчої політики, критеріїв її виміру з точки зору як теоретичних, так і практичних її аспектів. В юридичній літературі правотворча політика визначається неоднозначно, що в свою чергу впливає на формування методологічного інструментарію її дослідження, а також застосування такого інструментарію в процесі проведення науково-дослідної роботи. Адже від того, як дослідник буде розуміти, а отже і сприймати досліджуваний феномен (в нашому випадку правотворчу політику з точки зору її ефективності. – *Прим. авт.*), від цього буде залежатиме відповідна методологічна основа дослідження

(система методологічного інструментарію, що визначить дослідник) та методика її застосування. Доктринальна ж неоднозначність розуміння правотворчої політики зумовлює необхідність узагальнення поглядів вчених та визначення пізнавального потенціалу правотворчої політики з точки зору виміру її ефективності. Так, в юридичній літературі досить широко представлено визначення правотворчої політики з точки зору її функціонального призначення та ролі. При чому окремі її аспекти розкриваються крізь призму виміру її функціонування в практичній площині. Зокрема, правотворча політика визначається як засіб виявлення недоліків правотворчості, вироблення і обґрунтування положень щодо вдосконалення й оптимізації правотворчості [157, с. 34]; поєднання правотворчої діяльності та механізмів застосування інструментарію формування і управління правотворчим процесом (шляхом вироблення концепцій, ідей правотворчості, пріоритетів, цілей, завдань правотворчої діяльності) [243, с. 20]; система концептуальних положень, де закріплено цілі правотворчості, комплекс правових методів та засобів їх досягнення [87, с. 189–190], що за своєю сутністю слугують не лише орієнтиром для здійснення правотворчої діяльності, але і забезпечують в подальшому можливість виміру ефективності реалізації таких концептуальних положень. За своєю сутністю правотворча політика являє собою ідейно-теоретичну та науково обґрунтовану стратегію регулювання правового життя. З одного боку, вона зумовлена актуальними потребами суспільства, а з іншого – покладена в основу діяльності по підготовці та прийняттю правотворчих актів [211, с. 10]. В свою чергу Н. І. Кудерська запропонувала розглядати правотворчу політику з точки зору передумов, на яких вона має ґрунтуватись, при чому ці передумови є основою ефективності її реалізації та об'єктивної витребуваності правотворчих актів, які приймаються на виконання положень правотворчої політики. До таких передумов вчена відносить: а) законодавчо визначені основи суспільного життя та розвитку; б) принципи, стратегії і тактики розвитку законодавства; в) пріоритетність актів правотворчості; г) моніторинг положень чинного законодавства; д) прогнозування тенденцій розвитку відповідних сфер

суспільного життя, а також визначення напрямів удосконалення положень правотворчих актів [108, с. 71–72]. Зазначені підходи до розуміння правотворчої політики закладають в основу її визначення, насамперед, ідеї щодо її функціонування, націленості, значення, а отже реалізація правотворчої політики має відповідні форми прояву, що дозволяє вести мову про можливість виміру її ефективності. Таким чином в пізнавальному плані правотворча політика як явище прикладного плану визначається не лише можливістю функціонально впливати на правову дійсність, але і можливістю виміру такого впливу, в тому числі і за критерієм ефективності.

З точки зору складових правотворчої політики розкриває вказаний феномен С. Гусаров, визначаючи вказане поняття як складне і системне. Такими складовими елементами, на думку вченого, є: а) комплекс сформованих програмних цілей управління законодавчим процесом; б) наявність належного суб'єкта її реалізації; в) засоби організації та раціонального функціонування механізму правотворчості; г) механізм реалізація вимог організаційно-технічного й організаційно-методичного забезпечення правотворчого процесу; д) наявність правової бази правотворчості, як передумови правопорядку в сфері творення права [43, с. 13–14].

В юридичній літературі також представлені погляди вчених, які пов'язують характеристику правотворчої політики з державою, її офіційною політикою та державно-владною діяльністю. В цьому плані заслуговує на увагу думка А.П. Зайця, який приходить до висновку, що саме в межах держави розробляється та реалізується правотворча політика, оскільки кожна держава потребує ідеологічної інтерпретації державної політики у різноманітних сферах суспільного життя, у тому числі правового життя. Навіть з огляду на те, що право за своєю сутністю є деідеологізованим явищем, а Конституція України проголосила ідеологічний плюралізм, А.П. Заєць доводить, що «формування ідеології побудови соціально справедливого та соціально однорідного суспільства – суспільства заможних людей, утвердження правової держави, ідеї свободи, забезпечення пріоритету прав і свобод людини, повноправного

входження України у світовий і європейський простір як невід'ємного його складника, рівноправного культурного та політичного спілкування з усіма народами, дало б хороші орієнтири для правотворчої політики в цілому та активної цілеспрямованої нормотворчої діяльності, зокрема» [66, с. 56–57]. На нашу думку, такий підхід до характеристики правотворчої політики є дещо звужений, оскільки держава – це не єдиний і не абсолютний суб'єкт правотворчості, а її політику визначають не стільки суб'єкти, наділені владними повноваженнями, скільки суб'єкти громадянського суспільства. Однак, в таких поглядах вчених найбільш чітко та обґрунтовано представлено наявність зв'язку між концептуальними положеннями та цілями правотворчості, який може бути виміряний на предмет досягнення таких цілей. А отже вказаний зв'язок дозволятиме з'ясувати ефективність не лише правотворчості, а саме правотворчої політики. Так, на переконання А.А. Лопушанського, який вживає у своєму дисертаційному дослідженні суміжне з правотворчою політикою поняття «законотворчої політики», розуміє під ним «форму правової політики держави, що впливає не лише на законодавчий процес, але й на будь-яку іншу діяльність, пов'язану із продукацією закону». В якості прикладів вчений наводить такі види діяльності, пов'язаної із продукацією закону як планування, прогнозування законотворчості, моніторинг регулювального впливу органів державної влади на законотворення, підготовку висококваліфікованих спеціалістів, які займаються розробкою законодавчих актів тощо) [115, с. 84–86]. Фактично вчений застосовує системно-формальний підхід до розуміння законодавчої політики як такої, що є складовою (формою) правової політики та пов'язана виключно з державою. Крім того, вченими звертається увага на те, що правотворча політика являє собою спрямованість та стратегічні основи державного впливу на правотворчий процес, а також співвідношення очікуваних та досягнених правотворчих результатів [135]. Тому вченими цілком справедливо відзначається, що в основі правотворчої політики має знаходитись комплекс концептуальних положень, змістом яких є цілі правотворчості, засоби та методи її досягнення, очікувані як правотворчі, так і соціально-економічні наслідки [18,

с. 84], що стосуються створення та збереження стабільної, системної та несуперечливої правової основи [161, с. 27]. Фактично правотворча політика характеризується вченою з точки зору причин і наслідків, а саме вироблення й обґрунтування ідей права та втілення їх у вигляді відповідних змін в суспільному житті. Варто відзначити, що такий державо центристський підхід до характеристики правотворчої політики відображений і в наукових роботах вчених в сфері політології та соціології. Зокрема, правотворча політика визначається як самостійний напрям функціонування держави в частині формування правової системи, в тому числі і системи законодавства [168], що має національний та міждержавний характер [10, с. 44–46]; є складовою політики держави в різноманітних сферах життя соціуму [168, с. 119–121]; що формується під впливом національної та зовнішньої політики держави [169, с. 227–229] тощо.

На сьогодні найбільш ґрунтовно до характеристики правотворчої політики підійшла у своїй монографічній праці В.М. Тернавська, яка виокремила ознаки правотворчої політики, кожну з яких представила з точки зору пізнавального феномену, надавши їм відповідної доктринальної характеристики. До таких ознак вчена відносить наступні: 1) є особливою формою реалізації правової політики, яка продукується у процесі правотворчої діяльності; 2) у її рамках формується стратегія і тактика правотворчої діяльності, що суттєво відображається на вибудовуванні системи права; 3) наукова обґрунтованість правових рішень; 4) високий рівень концептуалізації правових рішень; 5) системний характер здійснюваних правових заходів; 6) має на меті оптимізацію правотворчого процесу, сприяння правозастосовній та іншій юридичній діяльності; 7) має чітку орієнтацію на позитивний соціально-юридичний результат; 8) втілюється переважно у формі нормативно-правових актів та нормативних договорів; 9) здійснюється у правотворчій сфері на міжнародному, загальнодержавному, муніципальному та локальному рівнях [209, с. 11-12]. Заслуговує на окрему підтримку виокремлення та проведений вченою аналіз тих закономірностей правотворчої політики, які за своєю сутністю

є тими аспектами, що становлять ґрунтовний пізнавальний потенціал. В такому ж аспекті ще раніше у власній дисертаційній роботі С.С. Слинько так само виокремлює ознаки правотворчої політики, наголошуючи на їх важливому пізнавальному значенні. І ці ознаки так само доцільно вважати такими, що відображають теоретико-правові та практичні аспекти досліджуваної проблематики. До таких ознак вчений відносить наступні: а) є окремим напрямом правової політики; б) пов'язана з правотворчою діяльністю уповноваженого суб'єкту правотворчості, який дотримується положень правотворчої політики в процесі здійснення такої діяльності; в) являє собою систему основоположних ідей, концепцій та положень здійснення правотворчої діяльності, що відображають характер, зміст, мету та бажаний результат здійснення правотворчої діяльності; г) забезпечує послідовність, виваженість і стабільність правотворчої діяльності, якість та системність права і законодавства; д) відображається у змісті та результатах правотворчої діяльності уповноваженого суб'єкта, що пов'язано з неухильним дотриманням положень правотворчої політики суб'єктами правотворчості в процесі розробки та прийняття актів правотворчості, а самі акти правотворчості мають втілювати в своєму змісті положення правотворчої політики та забезпечувати досягнення бажаного правотворчого ефекту; є) має науково обґрунтований характер, оскільки засновується на висновках, положеннях та пропозиціях, які розроблені вченими-правознавцями як в сфері загальнотеоретичних, так і галузевих юридичних наук; ж) характеризує місце і роль конкретного суб'єкта в системі суб'єктів правотворчості та правотворчої політики [190, с. 57–58].

Виходячи з тих закономірностей правотворчої політики, які вкладаються вченими в основу її визначення, варто звернути окремо на них увагу, тим саме з'ясувати її пізнавальний потенціал. До таких положень відносяться наступні:

1) правотворча політика є полідисциплінарним феноменом, що є складовою: а) юриспруденції, оскільки стосується юридично значимої діяльності, предметом якої є підготовка, розгляд та прийняття правотворчих актів, їх зміна та скасування; б) складовою політичної сфери суспільства,

змістом якої є концептуальні політичні положення як результат узгодження політично значимих інтересів в соціумі та стосується передумов, змісту та націленості здійснення правотворчої діяльності. З пізнавальної точки зору правотворча політика є предметом як юридичних, так і політичних наук, основна увага потребує застосування загальнонаукових методів наукового пізнання;

2) правотворча політика є безальтернативним об'єктивно існуючим явищем сучасної правової та політичної дійсності, що дозволяє не лише узагальнити і збалансувати різноманітні інтереси соціуму, але і відобразити їх у змісті правотворчих актів. З пізнавальної точки зору вивчення як теоретичних, так і практичних аспектів правотворчої політики є об'єктивно необхідним явищем, що забезпечує не лише її доктринальне переосмислення, але і генерування нових науковообгрунтованих положень, пропозицій та рекомендацій, котрі відображають особливості її трансформації в сучасних умовах розвитку соціуму;

3) правотворча політика за своєю сутністю має орієнтованість на перспективи, визначаючи подальший розвиток як політичної системи, так і системи законодавства, забезпечуючи його оновлення, осучаснення та відповідність законодавства потребам та інтересам соціуму. Тому в пізнавальному плані питання теорії та практики правотворчої політики матимуть прогностичний характер, що потребує посилення використання прогностичного методу наукового дослідження, вироблення нових положень та ідей орієнтованих на питання розвитку законодавства;

4) правотворча політика як явище правової реальності відзначається своїм проявом, який потребує дослідження та відповідного наукового виміру. Одним з критеріїв такого виміру є ефективність правотворчої політики, що може та має бути вивчена:

а) з точки зору питань теорії її ефективності, а саме шляхом вироблення комплексу науково обґрунтованих методичних підходів до здійснення виміру ефективності та подальшого оцінювання отриманої інформації на предмет

причин, змісту, наслідків функціонування правотворчої політики, шляхів посилення її концептуальності, реалізованості тощо;

б) з точки зору питань практики її ефективності, а саме шляхом вироблення комплексу концептуальних положень щодо максимально результативної реалізації правотворчої політики, високого якісного рівня актів правотворчості та досягнення бажаного соціального ефекту від відповідних правотворчих ініціатив.

Варто відзначити, як теоретичний, так і практичний вимір правотворчої політики насамперед розкривається з точки зору її прояву в правовій реальності та відображенні у правовій доктрині. Проте такий прояв можливо розкрити за допомогою системи критеріїв, які в свою чергу виступають засобами визначення такої правової реальності, з одного боку, та предметом наукового осмислення процесу і наслідків такого практичного виміру – з іншого боку.

За допомогою методології можна виявити правову природу, дати загальну характеристику, проаналізувати сутність, форми прояву та практику функціонування правотворчої політики. Крім того, одна з головних можливостей – виробити методику виміру ефективності правотворчої політики. Доктринальне розуміння методології в юридичній літературі так само як і розуміння правотворчої політики відзначається дискусійністю. Крім того, варто звернути увагу і на те, що в сучасних юридичних доктринальних працях прослідковується певні тенденції формування та застосування методологічного інструментарію, на чому варто зупинись окремо. Це важливо, насамперед, для того, щоб провести наукове дослідження ефективності правотворчої політики, яке визначатиметься новизною, сучасністю та практичною витребованістю.

В юридичній науці методологія визначається переважно з точки зору системного та функціонального підходів. Переважна більшість вчених розкривають феномен методології саме з точки зору відповідної системи складових, що забезпечують наукове пізнання. Зокрема, методологія складається з комплексу доктринальних поглядів щодо структури, організації, принципів, методів, засобів й форм діяльності дослідника в процесі пізнання ним

досліджуваних державно-правових явищ. Методологія структурно включає в себе по-перше, домінуючий світогляд; по-друге, тип наукового мислення; по-третє, філософські й інші підстави проведення наукового дослідження; по-четверте, загальнонаукові й спеціальні парадигми; по-п’яте, методологічні підходи; по-шосте, теорії та інші наукові знання; по-сьоме, комплекс можливих й практично використовуваних методів [85, с. 34]. Крім того до складових методології правових досліджень вченими відносяться також:

1) доктринально-ідеологічна складова, змістом якої є особлива пізнавальна парадигма пізнавального сприйняття та бачення права як особливого феномену дійсності, що узагальнено в межах відповідних пізнавальних положень типів праворозуміння;

2) стратегічна складова, що включає в себе комплекс методологічних підходів, котрі визначають націленість наукового дослідження, сформовану та обґрунтовану стратегію науково-дослідної роботи;

3) інструментальна складова, як поєднання комплексу так званих когнітивних практик та відповідних методологічних інструментів (методів), котрі спроможні генерувати знання про право, вивчаючи закономірності про нього [222].

На переконання Т.А. Боброової, сама методологія наукового дослідження правових явищ має базуватись на двох складових: концептуальній та інструментальній, які по суті виступають рівнями наукового пізнання. Тому, засновуючись на особливостях негативної правотворчості, які вчена розкрила в своїй дисертаційній праці, обґрунтовано підсумовує, що доцільно звернути увагу на всю сукупність існуючого методологічного інструментарію, задля повного розуміння отриманих результатів дослідження проблеми та відповідей на поставленні завдання. Відтак, методологічною основою загальнотеоретичного дослідження здійснення негативної правотворчості є принципи теоретико-пізнавальної діяльності, дослідницькі підходи (які становлять концептуальний методологічний рівень. – *Прим. авт.*) та методи наукового дослідження (які становлять інструментальний рівень наукового пізнання. – *Прим. авт.*) [16,

с. 38–40]. Варто погодитись з таким підходом вченої, що може бути застосовано і по відношенню до предмету нашої наукової роботи, проте варто уточнити, що концептуальний і інструментальний рівень методології наукового пізнання поєднані між собою відповідною методикою застосування і взаємодії в процесі проведення самого наукового дослідження. При чому концептуальний рівень методології наукового дослідження, що включає в себе комплекс принципів наукового пізнання та методологічних підходів, має засадничий характер, визначає основи та стратегію здійснення наукового дослідження, а інструментальний рівень методології дозволяє не лише виокремити окремі аспекти предмету наукового пізнання, але і генерувати нові знання про нього, переосмислювати наявні.

Вважаємо за доцільне взяти за основу пізнавальні особливості предмету цієї наукової роботи, про що ми відзначали вище, та окремо зупинитись на складових методології наукового пізнання, встановивши їх функціональні можливості адаптивно до тематики цієї дисертації.

Як було нами зазначено вище, концептуальний рівень методології наукового пізнання становить комплекс принципів та методологічних підходів. Перелік принципів наукового дослідження в юридичній літературі має відносно сталий характер як з точки зору їх переліку, так і з точки зору їх характеристики. Так само одностайним є розуміння в юридичній доктрині їх абсолютного, виключного та фундаментального значення для здійснення самої наукової роботи, забезпечення відповідності отриманих результатів критеріям науковості. Варто підтримати таку думку вчених та відзначити, що принципове значення для нашого дослідження матимуть всі, визначені юридичною доктриною, принципи наукового пізнання, зокрема:

1) принцип історизму наукового дослідження, котрий покликаний націлити дослідника на сприйняття досліджуваного феномену, в тому числі і правотворчої політики, її ефективності з точки зору наявності історичних закономірностей його зародження, виникнення, розвитку, а також можливості удосконалення, історичних аспектів його правового та організаційного

забезпечення, наукового дослідження, практики функціонування тощо. Правотворча політика є саме тим феноменом, що має історичні закономірності свого зародження, виникнення, розвитку та функціонування, відзначається історією свого світоглядного сприйняття та наукового дослідження, може бути вивчена з точки зору її ефективності, показники якої є змінними в залежності від певного історичного періоду розвитку суспільства, держави, суб'єктів правотворчості тощо;

2) принцип об'єктивності націлює дослідника на те, щоб отримати максимально незалежні, достовірні результати науково-дослідної роботи, що можливе за умови критичного сприйняття факторів, котрі можуть вплинути на об'єктивність вченого. Засновуючись на принципі об'єктивності, дослідник має виокремити та сприйняти правотворчу політику як таку такий, що існує, є реальною, впливає на правотворчу діяльність, може бути вивчена з точки зору ефективності, результати чого відображатимуть її місце в системі правової реальності;

3) принцип достовірності результатів наукового дослідження також націлює дослідника на отримання наукових результатів, що відображатимуть закономірності досліджуваного предмету, відповідатимуть правилам наукового дослідження, будуть засновані на правильно застосованому методологічному інструментарію. Достовірність результатів наукового дослідження ефективності правотворчої політики забезпечить якість наукової роботи, сприятиме усталеності наукового вивчення правотворчої політики в цілому та практики виміру її ефективності;

4) принцип професійності наукового дослідження покликаний встановити комплекс вимог як до дослідника в частині його віку, освітнього рівня, досвіду науково-дослідної роботи тощо, так і до здійснення самої науково-дослідної роботи (визначення мети та завдань дослідження, окреслення меж предмету науково-дослідної роботи, встановлення та застосування методологічного інструментарію, формулювання та обґрунтування положень наукової новизни одержаних результатів тощо);

5) принцип плюралізму в частині вивчення питань ефективності правотворчої політики дозволить нам, насамперед, взяти за основу наукового дослідження положення різних типів праворозуміння, за допомогою яких виробити єдиний інтегративний підхід до сприйняття правових явищ та його застосування в частині вивчення правотворчої політики. Крім того принцип плюралізму дозволяє акцентувати увагу в процесі дослідження на різних доктринальних підходах, що представлені в юридичній науці та стосуються розуміння, визначення правотворчої політики як категорії, її ефективності як інструменту виміру, механізму виміру, шляхів підвищення ефективності тощо, що дозволить врахувати наявні наукові напрацювання, визначити пізнавально перспективні напрями науково-дослідної роботи, посилити наукові дослідження тих чи інших аспектів предмету цієї дисертаційної роботи.

В сучасній науковій літературі вченими звертається увага на ряд принципів, які мають бути запроваджені в основу сучасних наукових досліджень. На думку Ю. М. Оборотова, важливим є принцип *додатковості* [139, с. 41], який також варто віднести до системи принципів наукового дослідження цієї наукової праці, який націлює дослідника не стільки на критику наявних доктринальних теорій, концепцій та поглядів вчених, скільки на їх переосмислення та доповнення доктрини новими сучасними поглядами, положеннями, котрі відіграватимуть кумулятивну роль щодо вивчення відповідного предмету наукового пізнання. Набуває все більшої актуальності принцип міждисциплінарності наукового дослідження, що дозволяє, на переконання А. Ф. Крижановського, «…відкрити шлюзи міждисциплінарного осягнення складної взаємопов’язаної і взаємодіючої реальності» [106, с. 41–42]. Вказний принцип відповідає сучасним тенденціям наукового пізнання, де вчені все більше тяжіють до проведення міждисциплінарних досліджень, що відображається на тематиках наукових робіт й отриманих результатах. Що стосується питань ефективності правотворчої політики, вказаний принцип так само має високий ступінь актуальності, оскільки її вивчення потребує врахування особливості і політичної, і економічної систем, аналізу факторів, що впливають на правотворчу політику, визначаючи в тій чи

іншій мірі її ефективність. Неврахування вказаних аспектів предмету наукової роботи істотно обмежить наукове дослідження, саме дослідження відбудеться в певній невідповідності загальній тенденції до «синтезу знань різноманітних наукових дисциплін і до інтеграції останніх між собою» [8, с. 5–6].

Вказані нами принципи наукового пізнання не мають виключний характер, ми не применшуємо значення і інших принципів, які так само врахуємо в процесі нашої науково-дослідної роботи. Водночас, окремо хотіли б звернути увагу і на методологічні підходи, які також є складовою концептуального рівня методології цього наукового дослідження.

В юридичній літературі розуміння методологічних підходів як складової методології зводиться до комплексу пізнавальних положень, які формують стратегію наукового пізнання. Так, методологічний підхід визначається з точки зору світоглядної аксіоматичної ідеї (засади), яка визначає загальну стратегію дослідження [223, с. 16–17]; пізнавального ракурсу дослідницького бачення (тобто комплекс проєкцій предмета пізнання), котрі кристалізують наукову стратегію осягнення права й правових явищ [107, с. 23].

В цілому не заперечуючи важливого пізнавального значення методологічних підходів, погоджуючись з тим, що саме вони формують стратегію наукового пізнання, варто відзначити, що їх використання особливо важливе для сучасного наукового вивчення правових явищ і процесів. Вказане зумовлене особливостями сучасних традицій та викликів, які стоять перед методологією, що, на думку вчених, є постклассичною або постмодерністською [139, с. 41], а отже відзначається плюралізацією методологічних підходів, можливістю їх оптимального поєднання та застосування в процесі вироблення стратегії наукового пізнання. Тому і в частині вивчення питань ефективності правотворчої політики, відзначаючи їх складність і багатоаспектність, важливим є визначення функціональних можливостей широкого кола методологічних підходів, які можуть бути застосовані.

Сьогодні в юридичній науці характеристика методологічних підходів надана досить комплексно. Переважна більшість вчених виокремлюють такі

класичні методологічні підходи як: герменевтичний, аксіологічний, системний, онтологічний, діяльнісний, комунікативний та інші. Проте досить активно в юридичній науці продукуються нові так звані інтегративні методологічні підходи, які поєднують в собі функціональні можливості класичних методологічних підходів або доводиться можливість виокремлення нових методологічних підходів (наприклад, інституційний, комунікативно-функціональний та ін.). З урахуванням того, що в сучасних наукових дослідженнях все більше застосовується комплекс методологічних підходів, а їх поєднання дозволяє виробити більш точну стратегію наукового дослідження, вважаємо за доцільне окремо зупинитись на аналізі класичних методологічних підходів наукового дослідження та визначення їх функціональних можливостей.

Зупинимось на функціональних можливостях саме класичних методологічних підходів, враховуючи специфіку предмету нашого дисертаційного дослідження. Насамперед, варто звернути увагу на функціональні можливості герменевтичного підходу, який спроможний скерувати дослідника на вивчення ефективності правотворчої політики з точки зору аналізу правотворчих актів, які стали результатом реалізації положень правотворчої політики, а також актів-концепцій, якими визначаються основні засади розвитку правового регулювання, в яких текстуально фіксуються як наслідки реалізації правотворчої політики, так і передумови здійснення правотворчості. При чому порівняння результатів такого аналізу актів-концепцій та правотворчих актів дозволяє провести вимір ефективності правотворчої політики, її реальність в сучасних умовах розвитку суспільства. Герменевтичний методологічний підхід, якому сього вченими приділяється особлива увага дозволяє визначити сутність права щодо здійснення правильного (юридично грамотного) формулювання і тлумачення правових норм [129, с. 127]; співвіднести «букву» і «дух» права [56, с. 16]; розкрити текст з точки зору його смислу, який не виражений експліцитно, та рух від розуміння частин до прогнозування змісту цілого і навпаки — від розуміння цілого до усвідомлення змісту частин [114]. З точки зору ефективності правотворчої політики

герменевтичний методологічний підхід додатково сприятиме розумінню співвідношення правотворчого задуму, його відображення у формалізованих правових нормах, а також визначити рівень досягнення правотворчого задуму в межах соціалізації прийнятих правових норм.

Враховуючи особливості предмету цієї дисертаційної роботи важливе значення матиме діяльнісний методологічний підхід. Функціональні можливості діяльнісного підходу С. Д. Гусарєв характеризує з точки зору його спроможності націлити дослідника на сприйняття досліджуваної проблематики з точки зору власне діяльності, а також і існуванні інших явищах, у співвідношенні або взаємодії з якими знаходиться діяльність [42]. В контексті нашого дослідження правотворча політика, реалізація якої можлива лише з точки зору юридичної практичної діяльності, може бути досліджена як така, що залежить від рівня активності суб'єктів правотворчості та суб'єктів, що забезпечують правотворчість, стану дієвості правових норм тощо. Діяльнісний підхід також матиме важливе значення і для вивчення питань технології формування правотворчої політики та механізмів її реалізації з точки зору здійснення особливої професійної діяльності уповноваженими суб'єктами в межах юридично визначених процедур.

Антропологічний методологічний підхід в основу наукового пізнання закладає ідею про те, що всі правові явища і процеси є результатом діяльності людини, яка за своєю природою втілює в них лише те, що є соціально корисним та ціннісним [63, с. 312]; цінності людини в правовій реальності, розкриваючи різноманітні аспекти цієї проблематики [222]. Саме антропологічний методологічний підхід може з точки зору людиновимірності розкрити зміст правотворчої політики, її реалізованість, правові наслідки, шо нею зумовлені, акцентувати увагу на її ефективності як засобу забезпечення і реалізації прав людини, її інтересів і потреб.

Заслуговує на окрему увагу аксіологічний підхід, який надає змогу проаналізувати і встановити цінність права, рівень втіленості соціальних цінностей в правовій сфері, їх закріпленість і забезпеченість у правових актах.

Використання аксіологічного підходу при дослідженні дозволить звернути увагу на духовні аспекти права, ідеали, що воно відображає. Без ціннісного підходу неможливо виявити призначення досліджуваного об'єкта в загальнолюдському, соціальному й культурному розвитку, зрозуміти його специфічну природу [16, с. 44]. Застосовуючи пізнавальний потенціал аксіологічного підходу до проблеми ефективності правотворчої політики, варто відзначити, що за допомогою вказаного підходу можливо на підставі аналізу поняття «цінність» розкрити властивості того чи іншого суспільного феномену, визначити його спроможність у задоволенні загальносоціальних потреб та інтересів, а також потреб та інтересів індивідів. Крім того, використання аксіологічного методологічного підходу, на переконання, вчених дозволятиме:

– виокремити та з'ясувати особливості духовних цінностей, визначити рівень їх втіленості в правовому житті суспільства, їх захисту, в силу їх соціального значення та потреби сучасного суспільства [39, с. 10];

– виробити систему оціночних критеріїв, заснованих на реальному значенні та функціонуванні досліджуваного феномену, визначивши його роль і значення, рівень досягнення задач і цілей, які покладені на досліджуваний феномен [126, с. 38] тощо

Трансформуючи зазначені доктринальні підходи до характеристики аксіологічного методологічного підходу на площину дослідження ефективності правотворчої політики, варто відзначити, що вказаний методологічний підхід функціонально спроможний:

– по-перше, охарактеризувати феномен правотворчої політики як елемент системи правових цінностей, в якому акумульовано загальносоціальні потреби та інтереси, визначено правові механізми їх реалізації;

– по-друге, сформувати у дослідника особливе сприйняття правотворчої політики як складової правової реальності, що втілює в собі комплекс історично сформованих соціальних цінностей, націлений на правове забезпечення їх закріплення, ефективне функціонування правових механізмів їх реалізації та захисту;

– по-третє, виокремити феномен ефективності, що має ціннісно орієнтоване значення, визначає вектор здійснення правотворчої діяльності з точки зору відповідності засадам правотворчої політки;

– по-четверте, застосувати комплекс критеріїв ефективності правотворчої політики в частині реалізації та забезпечення загальносоціальних цінностей, що потребують правового закріплення та подальшої соціалізації.

Таке комплексне сприйняття ефективності правотворчої політики з точки зору аксіологічного методологічного підходу дозволятиме дослідити та розкрити її як складову системи загальносоціальних цінностей, що реалізується в практиці правового регулювання та може бути виміряні крізь призму ціннісної реалізації за допомогою системи критеріїв.

Перелік методологічних підходів, які сформовані в юридичній доктрині, є досить широкий, проте ми окремо зупинились на функціональних можливостях найбільш ключових та загальновизнаних науковцями підходах. Вважаємо за доцільне перейти до інструментальної складової методологічної основи наукового дослідження та окремо звернути увагу на систему методів наукового дослідження, які можуть бути застосовані по відношенню до вивчення предмету цієї наукової роботи, засновуючись на складових концептуальних складових методології. В цьому плані варто погодитись з думкою М. С. Кельмана в тому, що:

а) певний методологічний підхід або їх поєднання може контекстуально означати й розгляд питання з певної точки зору (нами ж за основу беруться положення окреслених вище методологічних підходів в комплексі. – *Прим. авт.*);

б) методи наукового дослідження деталізують вивчення предмету дослідження з точки зору його загального методологічного сприйняття та стратегії наукового пізнання (отже методи ми виокремимо, беручи за основу функціональні можливості зазначених нами вище методологічних підходів. – *Прим. авт.*) [86, с. 8].

Тому варто погодитись із висновком Т.А. Боброової в тому, що «методологічний підхід не є складовою методу юриспруденції, він спрямований на організацію дослідницьких засобів, що забезпечують необхідне бачення об'єкта дослідження» [16, с. 54].

В юридичній науці перелік методів наукового дослідження є досить широким і не завжди однозначно визначається їх перелік. Водночас ми зупинимось на найбільш типових методах, які однозначно виокремлюються та характеризуються в юридичній літературі, і які є найбільш функціонально доцільними для вивчення предмету цієї дисертаційної роботи. Специфіка предмету дисертації, зокрема в частині міждисциплінарності самого феномену правотворчої політики зумовлює необхідність застосування комплексу світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів наукового дослідження. Зупинимось на їх аналізі більш детально.

Важливе значення для вивчення питань теорії та практики ефективності правотворчої політики має *діалектичний метод*, який дозволить розкрити інститут ефективності правотворчої політики з точки зору об'єктивних процесів, котрі впливають на правотворчу політику, змінюючи як її саму, так і показники ефективності її функціонування. Тому за допомогою діалектичного методу можливо розкрити правотворчу політику як таку, що об'єктивно змінюється під впливом широкого спектру факторів, тим самим змінюються і показники її ефективності. Саме такі закономірності становитимуть предмет вивчення за допомогою діалектичного методу. Вивчаючи правотворчу політику за допомогою діалектичного методу можливо провести паралелі з точки зору взаємозв'язку таких категорія як «загальне» - «часткове» та «особливе»; «причина» - «наслідок» та «функції» - «функціонування». Діалектичний метод використовуватиметься для вивчення ефективності правотворчої політики з точки зору того, що правотворча політика розвивається, удосконалюється та може бути змінена під впливом професійної юридичної діяльності.

Історико-правовий метод відіграватиме важливе значення в частині вивчення правотворчої політики з точки зору історії її зародження, розвитку та

становлення, особливостей її ефективності в той чи інший історичний період, специфіку історії та сучасного стану її дослідження, тенденцій розвитку та шляхів підвищення рівня її ефективності.

Формально-логічний метод, може бути застосовано з метою отримання чітко визначених результатів, які будуть однозначними для розуміння, обґрунтованими за допомогою відповідних прийомів логічного мислення та правильними за характером. Формально-логічний метод потенційно націлений на те, щоб забезпечити правильність розуміння правотворчої політики та її ефективності, він сприятиме удосконаленню понятійно-категоріального апарату юридичної науки в частині виокремлення властивостей правотворчої політики, формалізації її ознак та в подальшому формулювання відповідного доктринального визначення вказаного поняття. Крім того, формально-логічний метод сприятиме виробленню положень правотворчої політики з метою їх подальшого закріплення у змісті законодавчих актів, недопущення помилок при правовому забезпеченні правотворчої політики. З урахуванням того, що вимоги формальної логіки є усталеними та безальтернативними варто відзначити, що формально-логічний метод становитиме основу для однозначного розуміння ефективності правотворчої політики та виокремлення критеріїв її виміру, котрі матимуть універсальний характер, а їх практичне використання дозволить встановити реальне функціонування правотворчої політики та її значення.

Серед групи логічних методів, з урахуванням специфіки тематики нашої роботи, варто виокремити *методи аналізу і синтезу.* Вказані методи є класичними в системі логічних методів, які функціонально спроможні визначити місце правотворчої політики в системі правової політики, визначити її роль у забезпеченні ефективності правової політики, а також з’ясувати зв’язок між правовою політикою та правотворчою політикою з точки зору співвідношення їх як категорій «загального» і «особливого». Важливе значення матиме м*етод узагальнення*, завдяки якому можливо буде узагальнити стан доктринальної розробки правотворчої політики, розкрити зміст підходів до розуміння феномену

«ефективність», узагальнити критерії виміру ефективності правотворчої політики, стан її правового забезпечення в Україні.

Важливе значення матимуть *системно-структурний та системно-функціональний методи* наукового дослідження, які в цілому дозволять охарактеризувати правотворчу політику як системне явище, що знаходить свій прояв в комплексі взаємопов'язаних складових, кожна з яких визначає механізм її функціонування. Системно-структурний метод за своїми функціональними можливостями здатен розкрити правотворчу політику з точки зору її складових, з одного боку, а також її приналежності до більших систем – з іншого боку. Такий підхід дозволятиме з'ясувати особливості впливу на ефективність правотворчої політики як складових самої правотворчої політики, так і інших складових більш широких систем, в тому числі визначити коло та значення факторів, котрі впливають на правотворчу політику та її ефективність. Системно-функціональний метод сприятиме не лише визначенню функціонального призначення правотворчої політики, але і з'ясуванню кола критеріїв, що дозволятимуть об'єктивно та всебічно розкрити їх можливості для виміру функціонування правотворчої політики.

Порівняльно-правовий метод також має важливе значення, враховуючи специфіку предмету цієї дисертаційної роботи. Порівняльно-правовий метод, який застосовується по відношенню до вивчення правових явищ і процесів як похідний (конкретизуючий) від загального наукового, дозволяє визначити спільні, відмінні, подібні та протилежні аспекти об'єктів порівняння [138, с. 179–180], що стосується правових явищ – то в частині їх правових закономірностей. Вивчення ефективності правотворчої політики за допомогою порівняльно-правового методу сприятиме порівнянню показників ефективності подібних (однопорядкових) явищ та процесів (наприклад, ефективності правотворчості, ефективності правового регулювання тощо). Крім того, порівняльно-правовий метод дозволяє співставити та проаналізувати доктринальні уявлення про правотворчу політику, її правове забезпечення в Україні та зарубіжних країнах,

практику функціонування правотворчої політики в Україні та інших країнах, особливо Європейського Союзу тощо.

Окремо варто відзначити важливу роль у дослідженні ефективності правотворчої політики *формально-юридичного методу*. За його допомогою ефективність правотворчої політики можливо розкрити шляхом аналізу правотворчих актів, які стали наслідком функціонування правотворчої політики, а також правових актів, що забезпечують правотворчу політику України. Результати використання формально-юридичного методу відображатимуть ефективність правотворчої політики з огляду на правотворчі наслідки, які вона зумовила (забезпечила).

Особливу роль в нашому дослідженні відіграватиме *метод моделювання*, що закладений в основу вироблення нових моделей правового регулювання. Вказаний метод дозволятиме виробити певну юридичну проєкцію майбутнього правового регулювання, що відображатиметься в положеннях правотворчої політики та реалізовуватиметься самими суб'єктами правотворчості. Рівень досягнення відповідної моделі правового регулювання засвідчуватиме стан ефективності правотворчої політики, що можливо виміряти як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях.

Статистичний метод також буде корисним при вивченні ефективності правотворчої політики, завдяки якому можливо буде виокремити та проаналізувати статистичні показники розробки та прийняття правотворчих актів, діяльності суб'єктів правотворчості протягом певного звітного періоду, порівняти планові показники правотворчості та результати правотворчої діяльності. Результатом використання вказаного методу будуть висновки щодо стану реалізованості положень правотворчої політики, з'ясовано показники ефективності правотворчої політики, виокремлено та проаналізовано причини недоліків реалізації правотворчої політики. Важливим буде і застосування *методу прогнозування*, з урахуванням того, що за своєю сутністю правотворча політика розрахована на перспективи здійснення правотворчості та розвитку правового регулювання. Метод прогнозування дозволяє не лише визначити та

обґрунтувати перспективи удосконалення правотворчості та законодавчої бази, але і сприяти виробленню положень правотворчої політики та їх подальшій реалізації.

Висновки до Розділу 1.

Враховуючи проведене нами дослідження ефективності правотворчої політики в системі наукових юридичних досліджень з точки зору історії та стану її доктринальної розроби, розуміння ефективності в системі засобів виміру правових явищ і процесів, методологічної основи наукового дослідження, варто зупинитись на наступних ключових висновках, зроблених за результатом опрацювання цього розділу.

Поняття «правотворча політика» до поч. XIX ст. не була виокремлена як самостійна категорія, водночас філософами (Платон, Арістотель, Цицерон, Гай, Ульпіан та ін.), починаючи з періоду античності, піднімаються питання про походження права, його поділу на природне та позитивне, формалізацію позитивного права, співвідношення права і закону, вивчення яких створює фундамент для подальшого вивчення різноманітних аспектів природи права та надання йому відповідного формального виразу.

Положення класичних типів праворозуміння крізь призму яких сприймається та характеризується право, правотворчість та політика, в історичному плані визначили в подальшому наукове виокремлення та дослідження правотворчої політики, а в методологічному плані відзначаються своїми пізнавальними перевагами для вивчення питань теорії та практики виміру ефективності правотворчої політики.

Світоглядні уявлення про вихідні явища правової сфери життя суспільства (право, закон, мораль, політика, держава та ін.) становлять основу виокремлення та сучасного розуміння правотворчої політики, виміру її ефективності, є фундаментом для сучасних доктринальних підходів до розуміння правотворчої

політики, оскільки в таких світоглядних уявленнях були закладені базові ідеї про: а) феномен правотворчості як особливого процесу підготовки, розгляду та прийняття актів позитивного права; б) феномен політики, що є особливим мистецтвом (діяльністю) стосовно забезпечення управління та організації соціуму, її націленості на результат.

Сьогодні доктринальна розробка правотворчої політики в цілому та питань її ефективності поєднує в собі комплекс робіт, де правотворча політика розглядається з точки зору: а) різновиду політичної активності, де превалює політичний компонент, що реалізується в особливій сфері політично активної діяльності – правотворчості; б) особливого компоненту правотворчої діяльності, що виконує комплексну роль в організації здійснення правотворчості та формування змісту правотворчих актів; в) самостійного феномену як правової, так і політичної дійсності (має міждисциплінарний характер), що є сферою особливої професійної діяльності по формалізації правил поведінки шляхом встановлення і подальшого досягнення політичного компромісу.

Специфіка наукових досліджень правотворчої політики останніх років засвідчує наявність стійких тенденцій до: а) посилення міждисциплінарності, вузькоспеціалізованості та практичної орієнтованості її наукового пізнання; б) абстрагування наукових досліджень від факторів політичного, ідеологічного, релігійного характеру та мінімізації прив’язки до конкретної моделі правотворчої політики; в) транснаціонального виміру правотворчої політики з точки зору певного регіону (європейських країн, країн Азії тощо) або певних міждержавних об’єднань (Європейського Союзу, Організації Об’єднаних Націй та ін.); г) розвитку багатовимірності наукового дослідження правотворчої політики як складного багатоаспектного феномену; д) посилення критичності доктринального виміру правотворчої політики, особливо з точки зору її практичного прояву. Ефективність правотворчої політики є саме тим критичним інструментом її виміру, що дозволяє розкрити її особливості з точки зору наслідків її функціонування, наявних переваг та недоліків, можливих шляхів удосконалення функціонування.

Узагальнено критерії ефективності правотворчої політики в межах двох груп: а) кількісні (формальні) критерії, що передбачають оцінку часових, людських, організаційних та матеріальних ресурсів, а також визначення рівня оптимальності процесів, що мають місце в процедурі прийняття нормативного акта та кількості прийнятих актів як кінцевого результату такої діяльності за певний період часу; б) змістовні критерії, що передбачають реалізацію правотворчої політики з повноцінним використанням циклу правової політики та з урахуванням основоположних прав і свобод людини, міжнародних стандартів, що частково може бути оцінений у рамках правового моніторингу.

Визначено методологічні засади ефективності по відношенню до правотворчої політики, яка є: по-перше, способом виміру показників, які відображають результат функціонування правотворчості або правотворчої політики; по-друге, засобом виявлення та характеристики ролі і призначення правотворчості і її політики в соціально-політичному та правовому аспектах; по-третє, механізмом виявлення недоліків правотворчої діяльності та змісту правотворчої політики; по-четверте, передумовою для обґрунтування шляхів вдосконалення правотворчої діяльності та змісту правотворчої політики.

Ефективність правотворчості та ефективність правотворчої політики визначає результативність як безпосередньо правотворчості (на мікрорівні), так і всієї правотворчої політики (на макрорівні). Вважаємо, і правотворчість і правотворча політика можуть досліджуватись з точки зору їх ефективності, результати чого матимуть або тактичний характер (ефективність правотворчості), або стратегічний характер (ефективність правотворчої політики).

Доведено, що методологічну основу наукового дослідження ефективності правотворчої політики становить концептуальний і інструментальний рівні наукового пізнання поєднані між собою відповідною методикою застосування і взаємодії в процесі проведення самого наукового дослідження. При чому концептуальний рівень методології наукового дослідження, що включає в себе комплекс принципів наукового пізнання та методологічних підходів, має

засадничий характер, визначає основи та стратегію здійснення наукового дослідження, а інструментальний рівень методології дозволяє не лише виокремити окремі аспекти предмету наукового пізнання, але і генерувати нові знання про нього, переосмислювати наявні.

РОЗДІЛ 2
ПРАВОТВОРЧА ПОЛІТИКА: ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА КРИТЕРІЇ ВИМІРУ

2.1 Правотворча політика в системі суміжних категорій

Важливого значення для з’ясування сутності правотворчої політики має дослідження її місця в системі суміжних правових категорій. Адже системність права як засобу забезпечення системності суспільства має декілька аспектів

виміру. Це надає можливість визначити вплив об’єктивних факторів на процес його формування, функціонування та удосконалення; формує уявлення про правові інститути, що забезпечують вплив на суспільство; характеризує взаємозалежність та взаємодію правових явищ, що безпосередньо впливає на ефективність правового регулювання; визначає спільні та особливі властивості та ознаки правових засобів, з’ясування яких складає фундамент пізнання не лише сутності, а і ефективності як правових інституцій, так і процесу їх впливу на різноманітні сфери життєдіяльності суспільства. Не є виключенням і правотворча політика, сутність якої може бути визначена шляхом з’ясування її взаємодії із суміжними правовими категоріями. Така взаємодія може бути досліджена на двох рівнях – зовнішньому, що визначає місце правової політики в системі більш широких правових явищ, якими є політика, політика держави, правова політика та внутрішньому рівні, пов’язаному із з’ясуванням взаємодії правотворчої політики з такими видами правової політики як правозастосовна та правоінтерпретаційна. Дослідження місця правотворчої політики в системі суміжних категорій є засобом пізнання її природи та сутності як особливої форми діяльності держави, що формує правову основу правового впливу на суспільство.

З урахуванням окресленого вище, відзначаючи високий ступінь актуальності категоріального виміру правотворчої політики, особливо в частині відмежування її від інших суміжних понять і категорій юридичної науки, в цьому підрозділі дисертаційної роботи важливо вирішити наступні завдання:

– визначити сутність та ознаки категорій політика та політика держави;

– провести аналіз наукових підходів до визначення правотворчої політики;

– з’ясувати ознаки правової політики та охарактеризувати основні її різновиди;

– визначити загальні, спільні та особливі риси правової та правотворчої політики;

– з’ясувати місце правотворчої політики в системі державної та правової політики;

– дослідити специфіку взаємовпливу та напрямків взаємодії правотворчої, правозастосовної та правоінтерпретаційної політики як різновидів правової.

Належність правових явищ до політичної сфери обумовлює необхідність розпочати дослідження взаємодії правотворчої політики із суміжними категоріями із характеристики категорії «політика», що має загальне значення для всіх форм політичної діяльності. З'ясування ознак політики як суспільного явища потребує звернення до існуючих наукових підходів до визначення політики. Етимологічно ця категорія розуміється як загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу чи політичної партії у тій чи іншій галузі у певний період [137, с. 776]. На думку Н.М. Оніщенко, політика є системою цілей, засобів їх досягнення тією чи іншою державою у сфері внутрішнього чи зовнішнього життя; це сфера суспільства, пов'язана із здійсненням публічної влади та участю населення [148, с. 200]. На нашу думку, таке визначення політики певним чином змішує це поняття з державною політикою, оскільки акцентує увагу на основному суб'єкті політичної діяльності – державі. Однак політика є суспільним явищем, що має більш широкий характер. Тому ми погоджуємося з визначенням категорії політика, запропонованим авторами Політичного енциклопедичного словника як діяльність людей, спрямовану на реалізацію особистих чи групових інтересів і цінностей щодо влаштування соціального світу [167, с. 474].

Для виконання поставленого нами завдання, пов'язаного з визначенням співвідношення категорій «політика» та «правотворча політика», будемо спиратися на визначення категорії «політика», запропоноване Л.М. Ільком, оскільки воно найбільш повно відображає сутність політики саме як суспільного явища. На думку вченого, політика є індивідуальною чи колективною активністю, на формування, створення чи розвиток та подальше поширення суспільних благ в межах існуючого впливу [79, с. 122]. Це визначення, на нашу думку, надає можливість чітко розмежувати категорії «policy», «politics» та «polity», воно акцентоване на характеристику політики як феномену, пояснює

механізм суспільної взаємодії шляхом збалансування інтересів суспільства, соціальних груп та індивідів навколо певного блага.

Таким чином, змішування понять «політика» та «політика держави» є неправомірним, адже ці категорії співвідносяться як загальне та особливе. Керуючись розумінням політики як діяльності певних суб'єктів суспільних відносин колективного чи індивідуального характеру, метою якої є взаємодія щодо влади, ресурсів та досягнення спільних цілей, засобу управління, сфери реалізації різних інтересів для забезпечення системності суспільства ми можемо з'ясувати ті риси, які характерні як для політики, так і правотворчої політики. Основними із них є наступні:

– це засоби управління суспільством, що мають фундаментальний, стратегічний характер

– забезпечують відображення, закріплення та врівноваження суспільних інтересів;

– пов'язані із владними відносинами;

– передбачають діяльність певних суб'єктів;

– націлені на досягнення певної мети та реалізацію спільних цілей;

– це спосіб взаємодії людей, що забезпечує системність суспільства та реалізацію певних благ;

– діють на основі визначених принципів та інститутів, мають певну структуру, що складається із взаємодіючих елементів;

– мають нормативне закріплення через систему соціальних норм.

Таким чином, категорії «політика» та «правотворча політика» співвідносяться як загальне та одиничне. Правотворча політика є важливим проявом політичних відносин, що забезпечують відображення певних інтересів та їх врівноваження для забезпечення процесу управління важливими для суспільства сферами.

Важливою складовою політики є державна. Аналіз її співвідношення з правотворчою передбачає необхідність з'ясування сутності цієї категорії. Зазначимо, що у сучасній літературі вживаються поняття «політика держави» і

«державна політика». Вчені сприймають їх як окремі і як тотожні. У нашому дослідження ми будемо вживати їх як рівнозначні категорії, що відображають певний аспект діяльності держави.

Найбільш доцільними для нашого дослідження, на нашу думку, є наступні визначення державної політики. В.Л. Валевський вважає, що ця категорія пов'язується з діями державної влади з вирішення проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства, діяльністю, націленою на вирішення проблем суспільного розвитку [26, с. 21]. З огляду на складність та багатоаспектність політики держави, погоджуємося із твердженням В.І. Андріяш про те, що політика держави є важливим компонентом життєдіяльності суспільства, маючи значну кількість вимірів і характеристик, вона формує відповідну систему та механізм соціально-орієнтованого державного управління, оскільки спрямована на поліпшення якості життя громадян та гарантування соціальної стабільності. Політика держави розуміється як система координаційно-управлінської діяльності владних інституцій за участі людських спільнот, соціальних груп та політичних об'єднань як базових елементів процесу формування державної політики в сучасному демократичному суспільстві [1].

На нашу думку, державна політика може бути визначена як діяльність спеціально створених державою органів щодо концептуального формування перспектив розвитку суспільства у різноманітних сферах його життєдіяльності, що реалізується за участі суб'єктів політичної діяльності та інститутів громадянського суспільства з метою забезпечення стабільності та демократичного розвитку суспільних відносин. Оскільки основні політичні рішення держави потребують нормативного закріплення, перш за все, на конституційному рівні, маючи програмний характер, та на рівні нормативно-правового регулювання; пов'язуються із діяльністю державних органів, покликаних забезпечувати розробку і прийняття нормативних документів, їх реалізацію та офіційне роз'яснення у випадку недосконалого їх характеру чи змін у нормативно-правовому регулюванні та здійснювати правоохоронну діяльність,

що покликана легалізувати процес вирішення спорів, застосування примусових засобів впливу, то важливим аспектом політики держави є правова. Така характеристика державної політики надає можливість визначити риси, що притаманні як політиці держави, так і правотворчій політиці. Ці категорії:

– характеризують діяльність одного суб'єкта- держави;

– передбачають участь соціальних спільнот та інститутів громадянського суспільства у прийнятті та реалізації державно-владних рішень;

– здійснюються спеціально створеними органами держави в межах наданих повноважень;

– забезпечують концептуальне визначення перспектив розвитку суспільства;

– сприяють стабільності та системності суспільства шляхом здійснення різноманітних реформ;

– формують правову основу діяльності держави та правові методи реалізації притаманних функцій;

– забезпечують суспільний порядок, гарантують законність та права і свободи людини;

– мають зовнішній та внутрішній рівень вияву, характеризуються певними методами реалізації та засновуються на нормативно закріплених принципах.

Засновуючись на означених вище рисах правомірно стверджувати, що співвідношення категорій «державна політика» та «правотворча політика» виявляється на рівні особливого, оскільки саме такий характер має державна політика по відношенні до політики, та одиничного, оскільки правотворча політика є одним із елементів (видів) політики держави. Саме тому їм притаманні певні спільні риси, на яких ми акцентували увагу вище, та особливі, що випливають із категоріальної характеристики кожного із цих явищ як відносно самостійних.

Важливого значення для визначення природи та сутності правотворчої політики має з'ясування її співвідношення з правовою політикою. Для його

характеристики зупинимось на існуючих підходах до розуміння категорії правова політика у сучасній загальнотеоретичній літературі та визначимо ознаки цієї категорії, які і будуть покладені в основу аналізу співвідношення правової та правотворчої політики.

Необхідно зазначити, що серед вчених відсутня єдність розуміння категорії «правова політика», що обумовлюється складністю цього різновиду державної політики, різноманітністю підходів та співвідношення категорій право і політика, заснованих на різних типах праворозуміння та визначенні первинності політики чи права, зосередженні уваги на напрямках розвитку правової політики, її змісті, формах та механізмі її реалізації, акцентуванні уваги на теоретичних чи практичних аспектах цієї категорії. Саме тому у сучасній юридичній літературі відсутнє визначення, яке б відображало всі аспекти правової політики, механізми її формування та реалізації, роль у цьому процесі різноманітних суб'єктів та складність відносин, що її характеризують. Ці фактори впливають на плюралізм існуючих підходів. Зупинимося на основних із них з метою з'ясування сутності правової політики та виокремлення її ознак та спробуємо обґрунтувати власне бачення цієї категоріє в аспекті співвідношення з правотворчою політикою.

На думку вчених, правову політику можливо визначити у широкому та вузькому значенні. У широкому це політика держави, заснована на праві, а у вузькому – державна політика у правовій сфері суспільного життя, метою якої є побудова громадянського суспільства та правової держави [237, с. 38]. На нашу думку, широке розуміння не надає можливості з'ясувати сутність та природу саме правової політики, оскільки політику у будь-якій сфері життєдіяльності суспільства ми можемо сприймати як правову, адже будь-яке рішення держави як суб'єкта владно-політичних відносин потребує правового опосередкування. Тому розуміння правової політики у широкому значенні може призвести до змішуванні понять, ускладнить можливість виокремлення особливих рис конкретного різновиду політики держави у сфері права як складної поліструктурної категорії, що включає певні форми та різновиди, які

відображають процеси правотворення, правозастосування, правоінтерпретації та правоохорони, або ж торкаються особливостей предметного спрямування правового регулювання суспільних відносин.

Державний підхід до правової політики акцентує увагу на державно-владному характері та спрямованості на створення механізму правового регулювання, найбільш повному забезпеченні прав людини і громадянина, зміцненні законності та дисципліни, правопорядку, формуванні правосвідомості та правової культури населення. Зазначимо, що запропоноване визначення дещо перебільшує роль держави та не враховує сучасних процесів децентралізації та підвищення ролі інститутів громадянського суспільства у формуванні та втіленні державної політики, у тому числі і у сфері права.

Діяльнісний підхід пов'язується із розумінням правової політики як діяльності двох різновидів суб'єктів: з одного боку цілеспрямованої системної діяльності державних органів та інститутів громадянського суспільства щодо формування механізму правового регулювання, з іншого – діяльності суб'єктів з використання права, що результативно впливає на увесь комплекс різноманітних соціальних відносин і процесів [105, с. 38]. Дещо звужує зміст діяльнісного підходу до визначення правової політики І.В. Яковюк, розуміючи під цією категорією системну, науково обґрунтовану діяльність державних і муніципальних органів, громадських об'єднань, спрямовану на вироблення стратегії правового розвитку суспільства, створення ефективного механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини [244, с. 492]. На нашу думку, до суттєвих позитивних рис запропонованого визначення можливо віднести акцентування на системності правової політики, її науковому обґрунтуванні та концептуальному характері. До певних проблемних аспектів належить применшення ролі індивідуальних суб'єктів у забезпеченні ефективності правової політики.

Слід звернути увагу на визначення правової політики, обґрунтоване В.М. Тернавською та націлене на розкриття інституційного характеру цієї категорії. На думку вченої, правова політика являє собою сукупність ідей

стратегічного характеру, вироблених органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участі інститутів громадянського суспільства і втілені в конкретні програми розвитку правового життя суспільства і держави [213, с. 50]. Зазначимо, що це визначення акцентує на стратегічній ролі правової політики, її теоретичному характері та практичному значенні як важливого інституту правової системи. Досить повно зазначено на ідеологічному характері досліджуваної категорії та важливій ролі органів місцевого самоврядування і інститутів громадянського суспільства у втіленні програм розвитку правової сфери. Особливо це формулювання правової політики кореспондує із сучасними тенденціями децентралізації та підвищенні ролі громадянського суспільства у процесі функціонування держави. У своїх публікаціях вчена стверджує, що правова політика є самостійним різновидом державної політики, що втілюється у доктринальній та нормативній формах. Наукова основа правової політики має теоретичну та практичну складові, що забезпечує законодавче відображення процесів модернізації суспільних відносин [213, с. 21].

Нормативна основа у формуванні ідей та положень, що складають зміст правової політики, визначають їх концептуальний характер та полягають у правовому закріпленні у нормативно-правових актах різної юридичної сили. Позитивне сприйняття цієї дефініції засноване на необхідності формування солідної наукової основи правової політики як засобу забезпечення її дієвості, об’єктивності та ефективності. Саме доктринальний рівень дослідження правової політики забезпечує обґрунтування не лише дефініції цієї категорії, а і виділення основних її властивостей, що обумовлює можливість не лише з’ясування особливостей цієї категорії, а і визначення її місця в системі правових явищ.

На думку Т.І. Тарахонич, правова політика має державницький характер і являє собою систему дій відповідних суб’єктів, має функціональну спрямованість, інструментальний характер, забезпечує досягнення мети за допомогою методів і засобів, закріплюється правом, має багаторівневий та владно-імперативний характер, спрямована на досягнення ефективності

механізму правового регулювання [201, с. 243]. Слід зазначити на повноті цього визначення, яке розкриває більшість ознак і властивостей правової політики через характеристику її сутності, мети, функціонального призначення, владно-імперативного змісту, інструментального характеру та взаємодії із механізмом правового регулювання. Хоча саме вплив на механізм правового регулювання, на нашу думку, дещо звужує значення правової політики, яка впливає скоріше на всю правову систему суспільства, а не лише на процес правового регулювання

Р.П. Луцький визначає правову політику одночасно у теоретичному та практичному аспектах, поєднуючи правову ідеологію держави, яка включає ідеї, теорії, концепції, доктрини, стратегії, програми, закріплені нормативно-правовими актами, та діяльність держави по здійсненню ефективного правового впливу на всі сфери суспільного життя [118, с. 55]. В цілому, підтримуючи таке визначення, все ж зазначимо, що воно має дві недоречності, адже, по – перше, не враховує ролі інститутів громадянського суспільства у формуванні та здійсненні правової політики, яка суттєво підвищується у демократичному суспільстві і, по–друге, зосереджує увагу на всіх сферах суспільного життя, що може призвести до його зарегульованості, у той час як правом повинні регулюватись основні, головні сфери суспільної дійсності.

Деякі вчені ототожнюють правову політику з державною політикою у сфері права, визначаючи її як дії держави по формуванню та вдосконаленню правової системи з метою забезпечення прав і свобод громадян, створення умов для покращення основ правопорядку та дотримання принципу законності. Сутність правової політики, виходячи із такого її розуміння, визначається як стратегічне планування у правовій сфері, за допомогою якого її суб’єкти переглядають стратегічний напрямок своєї організації і діяльності для досягнення цілей, що визначені органами публічного управління для громадян [239, с. 83].

Ми не можемо погодитись з таким визначенням, оскільки вважаємо, що правова політика є більш широкою категорією, ніж політика у сфері права. Більше того, правову політику не можливо розуміти як визначення стратегії діяльності органів публічного управління, виходячи з її мети – спричинення

впливу на основні сфери життєдіяльності суспільства з метою їх упорядкування та створення умов для реалізації прав і свобод людини як вищої соціальної цінності. Обмеження визначення діяльністю громадян, на нашу думку, суттєво звужує суб'єктний склад правової політики та обмежує права і свободи людини, зазначаючи на належності людини до громадянства держави.

Дещо спрощено визначає правову політику О.В. Минькович-Слободяник як особливий і необхідний компонент політики, головний засіб юридичної легітимації правлячої еліти, що сприяє закріпленню політичного курсу країни, санкціонованого народом та сприйнятого політичними лідерами [130, с. 26]. На нашу думку, це визначення не відображає багатоаспектного характеру досліджуваної категорії, акцентуючи увагу лише на політичному аспекті та упускаючи концептуальний, сутнісний, інституційний, інституційний, ідеолого-правовий та практичний рівні.

І. Жаровська характеризує правову політику через її сутність, що полягає у стратегічному плануванні у правовій сфері як постійному процесі, за допомогою якого суб'єкти правової політики переглядають стратегічний напрямок своєї організації та діяльності для досягнення цілей, що визначені органами публічного управління для громадян. Це засіб легітимації державно-владної діяльності, надання спрямованості нормативно-правовим актам та забезпечення політичного курсу як вектору розвитку [60, с. 49–50]. Позитивним аспектом цього визначення є акцент на динамічний характер правової політики, необхідність постановки певних цілей та можливостей їх досягнення в діяльності органів державного управління. Однак, навряд чи до цих органів ми можемо віднести правотворчі та судові органи держави, що применшує їх значення у сфері формування та реалізації правової політики. Більше того, вчена акцентує увагу на цілях, визначених державою для громадян, не зазначаючи на процесах зворотного впливу народу як носія влади на процеси політичного характеру.

На особливостях правової політики в сучасних умовах функціонування української держави акцентує увагу О.О. Іляшко, визначаючи цю категорію як обґрунтовану і послідовну діяльність органів державної влади та місцевого

самоврядування з метою забезпечення ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в умовах гібридної війни, комплекс ідей, заходів, завдань, програм, настанов, що реалізуються у сфері права, завдяки праву та базуються на визначальних правових принципах [80, с. 113–114]. Хоча і це визначення наголошує на теоретичному аспекті правової політики, упускаючи особливості її мети та змісту в умовах війни та рівень практичного спрямування.

І, насамкінець, проаналізуємо дефініцію правової політики, обґрунтовану С.В. Бобровник. Вчена визначає цю категорію як нормативно-регламентовану діяльність держави, недержавних об’єднань та інститутів громадянського суспільства, націлену на вдосконалення правового регулювання, підвищення якості законодавства, забезпечення прав і свобод людини, має стратегічний характер, нормативне закріплення та спирається за необхідності на державний примус [17, с. 337]. Зазначимо, що запропонована дефініція передбачає участь різноманітних суб’єктів у сфері правової політики, характеризує її властивості та передбачає відповідальність за впровадження її положень у суспільну практику. Однак, дещо звужує її сприйняття, обмежуючись лише правовим регулюванням та законодавчим рівнем, тобто правотворчою діяльністю, не беручи до уваги таких важливих аспектів правової політики як правореалізація та правоінтерпретація.

Узагальнюючи згадані вище підходи можемо зазначити на еволюційному характері підходів вчених до визначення правової політики, що сприяло розширенню уявлень про цю категорію. Керуючись принципом наступності наукового пізнання спробуємо обґрунтувати власне визначення правової політики, виокремити її основні ознаки та визначити її співвідношення з правотворчою політикою. Правова політика – це система ідей та положень, відображених у формі концепцій та програм, що визначають стратегічні напрямки діяльності держави у правовій сфері; складають основу правотворчої, правореалізаційної, правоінтерпретаційної діяльності; визначають роль держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства у

забезпеченні прав і свобод людини, якісного і ефективного правового регулювання суспільних відносин у найважливіших сферах життєдіяльності суспільства та забезпечують вдосконалення правової системи суспільства.

Спробуємо виокремити основні ознаки правової політики, що визначають особливості цієї категорії та відокремлюють її від суміжних правових понять. З огляду на подвійну природу правової політики, обумовлену, з одного боку, належністю до більш широкої категорії «політика», а з іншого – самостійним характером, можемо виокремити загальні та особливі ознаки цієї категорії. Загальні ознаки характеризують правову політику як різновид державної політики. Адже вона має державно-вольовий та владно-імперативний характер; є інтегрованою категорією, що має різні рівні прояву – міжнародний, загальнодержавний (національний), регіональний, місцевий; має офіційний характер, оскільки основним суб'єктом її формування та гарантом впровадження є держава як офіційний представник суспільства; має фундаментальний та системний характер, скільки націлена на розвиток основних сфер життєдіяльності суспільства та надання йому рис системності; має подвійний прояв, оскільки є одночасно динамічною, націленою на розвиток суспільства, та стабільною, націленою на формування правопорядку; є публічною, що має певний ступінь поширення на суспільство; залежить від рівня розвитку суспільства та впливає на нього; плановість, що відображається у розробці концептуальних основ правової політики та гарантій їх реалізації; спрямована на прогресивні зміни правової системи; має солідну наукову основу та відображає аспекти (складові) суверенітету державної влади.

Самостійний характер правової політики обумовлює наявність особливих рис цієї категорії. Так, правова політика:

– за змістом і сутністю пов'язана з правовим регулювання, охоплює його ключові моменти;

– зорієнтована на вдосконалення правового життя суспільства та забезпечення правопорядку;

– є засобом гарантування прав і свобод людини і громадянина;

– є різновидом державної політики;

– є системою дій відповідних суб’єктів;

– має функціональну спрямованість як результат реалізації відповідних функцій;

– має інструментальний характер, оскільки використовує для досягнення мети певні методи та засоби;

– закріплюється правовими нормами;

– має багаторівневий владно-імперативний характер;

– передбачає досягнення певного результату;

– націлений на реалізацію певної мети;

– є засобом юридичної легітимації; впровадження та гарантування політичного курсу держави у сфері права;

– втілюється у концепціях, програмах та нормативно-правових актах;

– розробляється та реалізується державою, органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства та індивідуальними суб’єктами права;

– є засобом реформування основних сфер життєдіяльності суспільства;

– здійснюється у різних формах: правотворчій, правозастосовній, правоінтерпретаційній;

– засновується на системі принципів;

– визначає напрямки діяльності органів держави та межі впливу держави на суспільство;

– у разі потреби гарантується легальним примусом з боку держави.

З’ясувавши ознаки правової політики та визначивши у попередніх підрозділах доктринальні підходи до розуміння поняття та ознак правотворчої політики, а в цьому підрозділі ознаки політики, державної політики, акцентуємо увагу на співвідношенні цих категорій. На нашу думку, можемо виокремити три групи ознак цих категорій, які і будуть покладені в основу з’ясування їх співвідношення. Мова іде про загальні, спільні та відмінні ознаки політики, державної політики, правової та правотворчої політики як суміжних категорій.

Політика і такі її складові як державна, правова і правотворча: 1) обумовлюються об’єктивними умовами, що залежать від рівня розвитку суспільства; 2) залежать від ефективності економічної системи суспільства; 3) функціонують у суспільстві з метою надання йому рис системності; 4) відображають, закріплюють та врівноважують різноманітні суспільні інтереси; 5) є результатом діяльності держави як суб’єкта владних відносин; 6) передбачають необхідність виконання владних рішень; 7) визначають перспективи розвитку суспільства на майбутнє; 8) засновані на принципі визнання прав і свобод людини вищою соціальною цінністю; 9) існують у різних формах та передбачають застосування певних методів та засобів; 10) мають політичний характер, пов'язаний з певним рівнем обов’язковості прийнятих рішень, та публічний характер, оскільки поширюються на все суспільство; 11) характеризуються певним змістом, завданнями та метою; 12) пов’язані із відносинами між різними суб’єктами щодо здійснення державної влади; 13) мають міжнародний, національний та регіональний рівні; 14) характеризуються наявністю певних механізмів впливу на суб’єктів суспільних відносин, у тому числі і можливістю легального застосування примусових засобів; 15) є моноцентричними, що виявляється у наявності загальнодержавного центру як системи спеціально створених органів, що приймають рішення в межах наданих повноважень; 16) наявність системи факторів, що на них впливають та ресурсів, що забезпечують впровадження прийнятих рішень; 17) є засобом конкретизації суверенітету держави як політико-правової характеристики державної влади; 18) залежать від інтеграційних та глобалізаційних процесів, відповідають міжнародно-правовим стандартам та принципам міжнародного права.

Таким чином, терміни політика, державна політика, правова політика та правотворча політика є взаємодіючими і взаємозалежними. Політика визначає напрямки діяльності суб’єктів по управлінню суспільством, політика держави конкретизує цю діяльність до спеціально створених органів та основних сфер суспільної дійсності, правова політика націлена на упорядкування та розвиток

правової сфери життєдіяльності суспільства, правотворча політика акцентує увагу на діяльності спеціально створених органів держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що забезпечують процес правоутворення та формують правові основи інших різновидів правової політики. Їх співвідношення можливо відобразити за допомогою таких філософських категорій як універсальне, загальне, особливе та одиничне. Однак не потрібно забувати, що маючи ознаки універсальної категорії, якою є політика, категорії державна політика, правова та правотворча політика, маючи самостійний характер та володіючи системою особливих рис і властивостей, спричиняють вплив на політику шляхом надання їй суб'єктивного виміру, правового опосередкування та формування правової основи функціонування суспільства, гарантування його системності і удосконалення відповідно до об'єктивних потреб та інтересів.

Суттєвого значення для з'ясування співвідношення правотворчої політики із суміжними категоріями має аналіз внутрішнього рівня взаємодії досліджуваної категорії із іншими різновидами правової політики, а саме: правозастосовною та правоінтерпретаційною.

Розпочнемо аналіз із з'ясування поняття, сутності та ознак правозастосовної політики. Ми не можемо констатувати наявності спеціальних комплексних наукових праць, присвячених цій проблематиці, Вивчення існуючих джерел засвідчує епізодичність дослідження правозастосовної політики. Найчастіше вчені торкаються проблем правозастосування як форми реалізації права.

Зазначимо, що реформування суспільних відносин, реальність прав і свобод людини потребують не лише розробки та прийняття нормативно-правових актів як результату правотворчості, а і ефективного втілення правових приписів у діяльності суб'єктів суспільних відносин. Їх складність та багатоманітність суб'єктів права обумовлюють виокремлення простих та складної форм реалізації права. Прості форми передбачають можливість реалізації прав, обов'язків та заборон всіма суб'єктами права, та мають форму використання, виконання та дотримання, Особливого значення має складна форма, що забезпечується за

участі компетентного органу держави, у визначених правом випадках та у відповідності до процесуальних вимог, маючи назву правозастосування [205, с. 453]. Правозастосування визначається як правова форма діяльності уповноважених на те органів держави і посадових осіб у реалізації приписів норм права відносно конкретних життєвих випадків шляхом винесення індивідуально-конкретних рішень [64, с. 408].

Практична значущість правозастосування потребує особливої уваги з боку держави, що відображається у формуванні самостійного різновиду правової політики – правозастосовної. На нашу думку, найбільш повним та доцільним для нашого дослідження є визначення правозастосовної політики, запропоноване В.М. Тарнавською. Вчена розуміє під правозастосовною політикою науково-обґрунтовану, послідовну і системну діяльність держави, що сприяє удосконаленню механізму правозастосування, створенню умов для однакового застосування правових норм у інтересах кожної особи незалежно від зміни соціально-економічних умов, а також політичних пріоритетів [208, с. 96]. В юридичній літературі існує і інше визначення досліджуваної категорії як обумовленого інтересами політичної влади різновидом правової політики держави, що характеризує її управлінську діяльність у сфері реалізації права шляхом використання спеціальних політико-правових засобів, виражений у сукупності програмно-директивних установок, організаційно-управлінських засобів і напрямків правозастосовної практики [113, с. 34]. Виходячи із запропонованого визначення не можемо погодитись із суттєвим перебільшенням значення політичних інтересів та обґрунтуванням правозастосовної політики як засобу забезпечення інтересів політичної влади. Особливо такі положення протирічать принципу становлення партнерських відносин між державою та суспільством та підвищенню значимості інститутів громадянського суспільства у тому числі і у сфері реалізації правових норм.

Виходячи із зазначених визначень спробуємо запропонувати авторське бачення правореалізаційної політики та визначити її основні ознаки. Правореалізаційна політика держави це концептуально визначена та заснована

на міжнародних стандартах діяльність органів держави та уповноважених нею інститутів громадянського суспільства, що має солідну наукову основу, визначає перспективні напрямки підвищення ефективності застосування правових норм, забезпечення умов реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, впровадження справедливості здійснення примусового впливу на суб'єктів з метою підпорядкування їх поведінки вимогам права. Це визначення надає можливість виокремити особливі риси правозастосовної політики, що будуть покладені в основу визначення її співвідношення з правотворчою політикою. Вона:

– передбачає діяльність спеціальних органів держави чи за їх уповноваженням інститутів громадянського суспільства;

– має концептуальний характер та документальний вираз у формі Стратегії чи Концепції розвитку;

– має владно-імперативний характер і прийняті рішення є обов'язковими для виконання;

– безпосередньо впливає на стабільність та легітимність права, забезпечуючи пошук найбільш доцільних шляхів підвищення його ефективності;

– має професійний характер та є науково обґрунтованою;

– створює необхідні умови для використання прав, виконання обов'язків та дотримання вимог права;

– засновується на міжнародних стандартах, системі принципів та вимог;

– забезпечує рівність та справедливість примусового впливу на суб'єктів з метою підпорядкування їх поведінки правовим вимогам;

– забезпечує усвідомлене виконання правових приписів;

– визначає рівень ефективності права в аспекті досягнення мети прийняття правових норм в процесі їх реалізації;

– є різновидом правової політики держави.

Належність правозастосовної політики до правової надає можливість з'ясувати її співвідношення із правотворчою політикою на основі рис єдності, особливостей та взаємодії. Єдність цих категорій обумовлюється їх належністю

до сфери державної та правової політики; заснованістю на нормах діючого права, що визначає зміст прав та обов'язків, особливостей норм права, що реалізуються та статусу суб'єктів; здійсненням за допомогою правових засобів; належністю одному суб'єкту – державі; передбаченням загальних цілей та мати; відповідністю процесуальним вимогам; концептуальним характером.

Особливості цих різновидів політики виявляються на рівні функцій, що ними реалізуються; повноважень суб'єктів, що забезпечують їх розробку, прийняття та реалізацію; інтересів суспільства та держави, які є взаємодіючими та взаємозалежними; юридичної значимості рішень, що приймаються для суспільства; особливостей завдань, що реалізуються та процесуальних вимог; значення для права, що полягає у його формуванні та практичному втіленні.

Таким чином правотворча та правореалізаційна політика є самостійними різновидами правової політики, що співвідносяться з цією категорією як загальне та особливе. Маючи самостійний характер правотворча та правореалізаційна політика є взаємодіючими категоріями, Сутність цієї взаємодії криється в самій сутності цих різновидів правової політики. З однієї сторони, правотворча політика формує правову основу правореалізації, визначає перспективи розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства, формує принципи та вимоги правореалізації, з іншої – правореалізаційна політика забезпечує впровадження положень правотворчої, визначає ії ефективність та визначає шляхи і перспективи подальшого розвитку. Лише у тісній взаємодії ці види правотворчої політики можуть впливати на процеси правового регулювання та забезпечити відображення і врівноваження різноманітних суспільних інтересів.

Важливою складовою правової політики є правоінтерпретаційна політика. На жаль у сучасній загальнотеоретичній літературі аналізу цієї категорії не приділено уваги. Тому спробуємо обґрунтувати власне бачення правоінтерпретаційної політики через визначення поняття та ознак правоінтерпретації.

Визначаючи природу тлумачення у аспекті взаємодії з правотворчістю принагідно згадати ідеї М.І. Козюбри про те, що правотворчість безпосередньо

не є функцією правотлумачних органів. Наділення їх такою функцією суперечило б принципу розподілу влади. Вчений вважав некоректним поширенні на національну правову систему англійського принципу «judge-make-law». Разом з тим спрощено було б розглядати правозастосовну практику і практику органів конституційного контролю як окремі явища від правотворчості. Наявність у правотлумаченні елементів правотворення хоч і має свої межі, все ж не може бути виключена з діяльності Конституційного Суду України і судів загальної юрисдикції, оскільки є закладеною у природі їх діяльності [90, с. 6].

О. Білоус наголошує на єдності доктринальних і практичних аспектів тлумачення. Вчений вважає, що це інтелектуально-вольова діяльність інтерпретатора, що здійснюється на підставі принципів за допомогою способів тлумачення, спрямована н з'ясування та роз'яснення змісту правової норми з метою правильного й однакового її розуміння та застосування на практиці, може закріплюватися в спеціальних актах інтерпретації, наукових практичних коментарях до законодавства, доктринальних джерелах та інших зовнішніх формах результатів тлумачення [15, с. 53]. Вчені також наголошують на практичних аспектах правоінтерпретації та визначають цю категорію пізнавальну діяльність, спрямовану на пошук і уточнення змісту норм права, яка у необхідних випадках передбачає роз'яснення для інших суб'єктів та ґрунтується на певних принципах [177, с. 240]. Вважаємо такі визначення досить широкими, оскільки характеристика правотлумачної політики повинна акцентувати увагу на офіційному тлумаченні, що є обов'язковим у процесі правореалізації.

На нашу думку, тлумачення характеризується наявністю певних ознак, які і будуть покладені в основу з'ясування розуміння правоінтерпретаційної політики. Тлумачення:

– є різновидом юридичної діяльності;

– здійснюється певними суб'єктами, у першу чергу уповноваженими органами держави;

– має офіційний характер;

– має інтелектуальний характер, є розумовою, творчою діяльністю;

– має на меті усунення невизначеності правових норм, їх суперечливості;

– ґрунтується на певних принципах та вимогах;

– є засобом заповнення прогалин у праві;

– завершується прийняттям інтерпретаційного акту, що належить до індивідуальних нормативно-правових актів.

Засновуючись на розумінні правотлумачення визначимо особливості правової політики у цій сфері. Ми можемо визначити правоінтерпретаційну політику держави як діяльність уповноважених органів держави, що на концептуальному рівні визначають правовий статус результатів офіційного тлумачення, повноваження недержавних інституцій у сфері правоінтерпретації та визначають шляхи підвищення ролі тлумачення правових норм для забезпечення ефективності правового регулювання. Основними ознаками цього виду правової політики, на нашу думку, є:

– стратегічний характер, що визначає перспективи розвитку тлумачення у різних сферах правового регулювання;

– визначення статусу актів Конституційного Суду України та Верховного Суду та їх значення для діяльності судової системи;

– закріплення принципів та вимог до офіційного тлумачення правових норм;

– визначення статусу актів неофіційного тлумачення правових норм;

– обґрунтування ролі тлумачення для забезпечення подолання колізій та прогалин у праві та створення системного, узгодженого законодавства.

Таким чином, правотворча та правоінтерпретаційна політика є самостійними різновидами правової політики. Їх співвідношення засновується на наявності спільних з правовою політикою рис, особливостей як самостійних категорій та взаємодії. Спільні риси нами проаналізовані в процесі визначення особливостей правової політики як різновиду політики держави, особливі наведено вище, а взаємодія цих різновидів правової політики виявляється у

наступному. Правотворча політика сприяє створенню правової основи інтерпретації, визначенню правового статусу органів правоінтерпретації та інтерпретаційних актів, закріпленню принципів, вимог, правил та юридичної техніки тлумачення правових норм. У свою чергу, правоінтерпретаційна політика забезпечує подолання колій та прогалин у правовому регулюванні, підвищенню системності законодавства, подоланню недосконалостей юридичної техніки нормативно-правових актів та підвищенню ефективності правового регулювання.

Таким чином правотворча політика є різновидом правової політики держави та співвідноситься з цією категорією як особливе до загального, вона взаємодіє із правореалізаційною та правоінтерпретаційною політикою, а по відношенню до державної політики визначається як одинична категорія. Взаємодія і взаємозв'язок цих категорій є важливим фактором забезпечення ефективності правового регулювання та вдосконалення правової сфери життєдіяльності суспільства.

2.2 Принципи правотворчої політики як основа її ефективності

Будь-яке правове явище потребує системності та єдності, які, в кінцевому рахунку, обумовлюють його сутність та практичну значимість. Не складає винятку і правотворча політика, що засновується на системі вихідних ідей та положень, що характеризують її сутність, самостійний та системний характер та визначаються як принципи. З урахуванням зазначеного в цьому підрозділі дисертації вважаємо за важливе:

1) з'ясувати та охарактеризувати доктринальні аспекти дослідження принципів права;

2) визначити особливості принципів правової та правотворчої політики;

3) провести аналіз особливостей прояву універсальних та загальних принципів на правотворчу політику;

4) визначити особливості та зміст спеціальних принципів правотворчої політики.

Принципи правотворчої політики мають суттєве значення для її характеристики, оскільки: а) визначають її належність до правової сфери; б) відіграють роль орієнтирів у її формуванні; в) обумовлюють з'ясування природи та сутності правотворчої політики; г) характеризують основні ідеї та вимоги, покладені в її основу; д) надають її положенням логічності, послідовності та збалансованості; є) визначають заснованість правотворчої політики на ідеях природного чи позитивного сприйняття права; ж) є напрямками, що визначають розвиток і вдосконалення цього виду правової політики; з) відображають можливості правотворчої політики щодо закріплення та забезпечення компромісу різноманітних суспільних інтересів тощо. Таким чином, принципи правотворчої політики є важливим інструментом забезпечення виваженості її положень, її дієвості та ефективності.

Аналізуючи принципи правової політики ми повинні звернути увагу на певні застереження. Вони обумовлюються тим, що, по-перше, правова політика належить до правових категорій, що обумовлює можливість впливу на неї принципів права; по-друге, правотворча політика є різновидом правової, що обумовлює її заснованість на принципах правової політики; по-третє, вона є самостійною категорією, заснованою на спеціальних принципах, що визначають її своєрідність та самодостатність. Це визначає правомірність висновку, що правотворча політика засновується на трьох групах принципів – універсальних, що є характерними для всіх правових явищ і права в цілому; загальних, характерних для правової політики, різновидом якої є правотворча, та спеціальних, характерних для правотворчої політики як самостійного правового явища.

Саме принципи права формують каркас, фундамент правової системи, є орієнтиром розвитку правових явищ, істотно впливають на рівень правосвідомості, є основою прийняття рішень за наявності прогалин у праві чи колізій, сприяють тлумаченню правових інституцій [6, с. 6], відображають

закономірності функціонування права та є вектором його майбутнього розвитку і вдосконалення. Особливого значення для правотворчої політики мають універсальні принципи права. Дослідження універсальних принципів правотворчої політики, на нашу думку, потребує аналізу наукових підходів до характеристики принципів права. Вивчення існуючих наукових джерел з цього питання підтверджує відсутність єдиних наукових підходів до сприйняття цієї фундаментальної категорії. Існуючі підходи ми можемо класифікувати на декілька груп в залежності від мети і призначення принципу права. Отже, принципи права це:

– вихідні положення, що закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя [121, с. 48];

– правові положення, що мають найбільш загальний характер, високий рівень абстракції, значне функціональне навантаження та якості загальнообов'язковості [29, с. 11];

– засіб формування підвалин не лише тлумачення і застосування норм права, а і самого процесу правотворчості, засіб створення основи для формування права [164, с. 170];

– положення, що мають універсальний характер і є вихідними началами для регулювання суспільних відносин, у тому числі і на міжнародному рівні [78, с. 173];

– положення, що мають онтологічну, епістемологічну, ціннісну природу [89, с. 143-154];

– відправні ідеї буття права, що відображають найважливіші закономірності і підвалини типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права, відрізняються універсальністю, імперативністю та загальнозначимістю [94, с. 19];

– положення, що відображають духовні, історичні, соціальні, політичні особливості суспільства, є об'єктом наукових досліджень та забезпечують впровадження загальновизнаних соціальних цінностей у правову діяльність [9, с. 15];

– система головних, визначальних ідей, положень, які істотним чином впливають на виникнення і функціонування права як регулятора людської поведінки [64, с. 165];

– найбільш загальні й стабільні засади права, які виступають як обов'язкові вимоги у нормотворчій та правореалізаційний діяльності [65, с. 193].

Підсумовуючи означені вище підходи з огляду на обраний нами предмет дослідження, вважаємо за можливе визначити принципи права як систему імперативних вимог і стандартів, що мають загальний характер; існують у формі ідей і положень; відіграють роль орієнтирів у формуванні права, забезпечуючи його взаємовплив на економічні, політичні та морально-ідеологічні процеси; визначаючи ефективність правотворчості на рівні реалізації правових положень.

Багатоманітність суспільних відносин, що регулюються правом; суб'єктів, які формують і реалізують правові вимоги; вплив глобалізаційних та інтеграційних процесів на сферу права та обсяг охоплення нормативного матеріалу обумовлюють можливість виокремлення певних різновидів принципів права. Найважливішими із них є універсальні принципи, що поширюються на право в цілому і всі правові явища. На нашу думку, говорячи про універсальні принципи права ми маємо на увазі загальнолюдські принципи як універсальні нормативні засади права. Універсальні (загальнолюдські) принципи права являють собою основоположні, базові правові засади, сформульовані в процесі багатовікової історії прогресивного розвитку права, притаманні всім правовим системам [89, с. 152]. Саме універсальні принципи права в аспекті правотворчої політики: характерні для всіх її різновидів; визначають закономірності правової сфери і діють у всіх сферах правового регулювання; є керівними ідеями для законодавця та визначають шляхи вдосконалення правотворчої політики; визначають шляхи адаптації правотворчої політики до потреб суспільства тощо.

Слід зазначити, що у сучасній загальнотеоретичній літературі відсутня єдність підходів вчених до виокремлення універсальних принципів права. Одні з них виокремлюють принципи законності, правової визначеності, розумності, добросовісності, пропорційності, верховенства права, що закріплюють цінності

людського соціуму і ставлять вимоги для досягнення загального блага і добробуту [65, с. 194–201]. Інші вчені наголошують на принципах справедливості, рівності, свободи, гуманізму, верховенства права [64, с. 167–174]. На думку І.П. Бахновської та Ю.В. Сови до загальнолюдських принципів належать гуманізм, демократизм, свобода, рівноправність, верховенство права [9, с. 16]. М.І. Козюбра обґрунтував протилежну думку, вважаючи ці принципи швидше сутнісними властивостями права, уособленням його нерозривних зв'язків з мораллю. Вчений відносить до універсальних принципів права людську гідність та права людини [89, с. 154-155].

Не заперечуючи проти визнання прав людини та її гідності фундаментальними цінностями правотворчої політики та права в цілому, на нашу думку, універсальні принципи права уособлюють сутність правової сфери, визначають основні суспільні вимоги до неї та встановлюють єдині критерії суспільної взаємодії та взаємодії суспільства і держави. Їх призначенням є забезпечення стабільності правової сфери, легітимності та ефективності правового спливу як суспільної цінності. Саме тому серед універсальних принципів права, що визначають правові та морально-етичні аспекти правотворчої політики, на нашу думку, слід віднести принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму та верховенства права. Визначимо їх зміст в аспекті впливу на правотворчу політику.

Сутність *принципу верховенства права* полягає у захисті індивіда від свавілля держави та її органів. Необхідно зазначити на наявності двох підходів до характеристики цього принципу, кожен з яких має важливе значення для правотворчої політики. Пов'язуючи верховенство права з правами людини та межами здійснення державної влади, важливим в процесі формування і здійснення правотворчої політики є зосередження уваги на конституційному принципі визнання людини, її прав та свобод вищою соціальною цінністю. Це означає, що правотворча політика повинна засновуватись на визнанні, закріпленні та гарантуванні прав людини з одночасним визначенням меж втручання держави як у процес функціонування суспільства загалом, так і у

сферу прав людини, зокрема. Реальність верховенства права як принципу правотворчої політики пов'язується із напрацюванням механізмів її реалізації, адже лише декларування її положень буде малоефективним і не забезпечить результативності.

Іншим підходом до принципу верховенства права є формальний, що полягає у дотриманні демократичної процедури прийняття стратегії правотворчої політики та створенні якісної концепції, що забезпечить ефективність як правової сфери суспільства, так і самого правового впливу.

Верховенство права являє собою механізм втілення важливих вимог до правотворчої політики, що сприймаються Венеційською комісією через законність, правову визначеність, заборону свавілля з боку держави, доступ до правосуддя, дотримання прав людини, недискримінацію та рівність перед законом. Дотримання цих вимог і визначає відповідність правотворчої політики принципу верховенства права. Метою правотворчої політики є утвердження і забезпечення природних прав людини тому вона виступає одним із способів випереджального відображення дійсності, спрямованого на задоволення певних суспільних потреб, завдяки чому стають можливими цілеспрямоване нормативне регулювання суспільних відносин, передбачення умов їхнього майбутнього розвитку, тобто активно перетворюючий вплив на навколишній світ [165, с. 32]. Особливого значення принцип верховенства права має для правотворчої політики правової держави, адже сутність і зміст цього принципу передбачає панування природного права у формуванні держави та життєдіяльності громадян і суспільства, визнання людини вищою соціальною цінністю. Правотворча політика у відповідності до принципу верховенства права характеризується низкою ознак, серед яких пріоритет прав людини, панування правових законів, обмеження державної влади правом [171, с. 332]. В цьому аспекті погоджуємося із думкою М.І. Козюбри щодо вимог принципу верховенства права, які є важливими і у сфері правотворчої політики держави. Мова іде про вирішальне значення природних, невід'ємних і невідчужуваних прав людини у відносинах між нею і державою; розподіл влади, що передбачає існування відносно

самостійних гілок влади, що унеможливлює узурпацію державної влади; обмеження дискреційних повноважень, тобто можливості прийняття рішення на власний розсуд; верховенство конституції; визначеність, тобто чіткість підстав, цілей і змісту правових документів, у тому числі і правотворчої політики; принцип пропорційності потребує визначення можливих обмежень прав людини та їх меж; принцип правової безпеки і захисту довіри, що передбачає неможливість ущемлення прав людини з боку держави [88, с. 4–5].

Таким чином, принцип верховенства права у сфері правотворчої політики полягає у: 1) орієнтації на визнання та забезпечення природних прав людини; 2) визначенні меж втручання держави у процес життєдіяльності суспільства; 3) забезпеченні системності правових явищ, засноване на верховенстві конституції та законів як актів вищої юридичної сили; 4) чіткому дотриманні принципу розподілу влади та визначенні дискреційних повноважень в процесі розробки концепції правотворчої політики; 5) забезпеченні чіткого і однозначного регулювання основних сфер суспільних відносин; 6) передбаченні засад охорони і захисту найважливіших, життєвоважливих інтересів індивіда; 7) відображенні обов'язку держави гарантувати конституційні права людини.

Таким чином, основу принципу верховенства права складає зумовленість органів держави і посадових осіб необхідністю забезпечити дотримання прав і свобод людини і громадянина, що обумовлює прийняття законів з метою гарантування дотримання цих прав та соціальної справедливості [77, с. 657].

Важливого значення для з'ясування сутності та природи правотворчої політики має *принцип свободи*. Становлення та розвиток ідей свободи як принципу права є постійним процесом, що відображає виклики різних епох. Сучасний світ вимагає його вдосконалення відповідно до нових реалій та прогресу суспільства. Забезпечення свободи залишається головним завданням для законодавців та громадян [31, с. 723]. Значення свободи у сфері права пов'язується з можливістю суб'єкта обирати варіант поведінки з передбачених правом, що відповідає його інтересам; самостійно приймати рішення щодо власної поведінки та впливати на вирішення суспільно значимих питань.

Погоджуємося із думкою М.В. Осядлої про те, що категорія «свобода» у праві в просторово-темпоральному вимірі визначається як легітимізований і санкціонований державою простір для реалізації поведінки суб'єктів, нормативно визначений у правах та обов'язках людини і громадянина, в яких право є межею між свободою і свавіллям, вказує на визначену міру (баланс), що забезпечує свободу особи, суспільства і держави [154, с. 172].

Свобода є правовою цінністю, що визначає сутність правотворчої політики держави, яка засновується на вимозі забезпечення автономних суб'єктів права, не зв'язаних зовнішніми примусовими діями [22, с. 29]. Особливого значення в процесі формування правотворчої політики має визначення свободи у трьох її вимірах. На думку Я.П. Бондарчука, мова іде про аксіологічний (абсолютизація принципу), теоретичний (пізнання принципу) та прикладний (реалізація принципу та можливих обмежень свободи) [23, с. 22-23].

На нашу думку, зміст універсального принципу свободи зумовлює обов'язковість закріплення в концептуальних документах правотворчої політики вимог: 1) поваги та непорушності прав і свобод людини; 2) плюралізму правових ідей та правової різноманітності; 3) спеціально- та загально правового способів діяльності суб'єктів права; 4) сприяння саморозвитку людини; 5) можливості усвідомлення правових вимог суб'єктами; 6) формування умов щодо можливостей досягнення правових інтересів шляхом усвідомленої правової поведінки; врахування необхідності забезпечення свободи та приватності в умовах розвитку цифрових технологій; 7) врахування інклюзивності та расового, гендерного, статевого різноманіття; 8) відображення ролі громадянського суспільства у забезпеченні захисту свободи; 9) врахування особливостей забезпечення свободи в умовах глобальних криз та інтеграційних процесів. Фундаментальним універсальним принципом правотворчої політики є *справедливість*, адже сама ідея права не може бути чимось іншим, ніж справедливістю [287, с. 47]. На важливому значенні принципу справедливості акцентує увагу Н.В. Шелевер, який пронизує всю правову систему, має бути

закріпленим в усіх галузях права, а нормативно-правові акти повинні проходити експертизу на відповідність принципу справедливості [234, с. 117].

Саме справедливість слугує критеріальним мірилом людських відносин, мірою відповідності між змістом вчинків та їх оцінкою на рівні суспільної свідомості, між роллю людей та і соціальних груп та їх соціальним становищем; між правами та обов'язками [61, с. 61]. На думку С.П. Погребняка, справедливість є вирішальною у визначенні права як регулятора суспільних відносин, одним із його загальнолюдських вимірів. Вона відображає дух права, забезпечує його змістовну легітимність, є дороговказом при встановленні межі між дозволеним і не дозволеним [163, с. 257]. Саме тому справедливість характерна для всіх етапів функціонування права в якості критерію легітимності правотворчості, правореалізації та її результатів. Погоджуємося із позицією вчених, які обґрунтовують нагальну потребу у відновленні довіри до права і справедливості в умовах додаткових викликів, зокрема, війни та її наслідків [196, с. 139].

Впровадження принципу справедливості у правотворчу політики забезпечує: 1) спрямування правотворчої політики на досягнення об'єктивної справедливості; 2) формування правотворчої політики, здатної забезпечити загальний баланс правових цінностей; 3) безсторонності і послідовності її положень та недопущення свавілля; 4) сприяння відображенню та вирішенню конфліктів інтересів та колізійності правових документів; 5) впровадження недискримінаційного підходу та неупередженості положень правової політики; 6) формування її положень мовою безособовості, послідовності, еквівалентності, універсальності; 7) відображення у правотворчій політиці розподільчої справедливості в аспекті можливості користуватися будь ким із суб'єктів таким соціальним благом як право; 8) недопущення корупції у сфері правотворчої політики; 9) її залежність від рівня правосвідомості суб'єктів, які формують та реалізують правову політику; 10) відображення статусу держави як засобу поєднання соціальних та політичних критеріїв справедливості у сфері формування та реалізації правової політики та ін.

Одним із важливих універсальних принципів права, що визначають сутність правотворчої політики є ідея *рівності*. У результаті напрацювання різних підходів вчених до визначення сутності та змісту цього принципу, з'ясовується не лише його природа, а і напрямки впливу на правотворчу політику. Принцип рівності визначається як: необхідна умова існування правової держави, заснованої на засадах ліберальної демократії [199, с. 91]; вимога поводитися в однакових випадках однаково, а у відмінних неоднаково, заборони дискримінації як одне з очевидних порушень принципу рівності [204, с. 126]; засіб забезпечення гідного становища кожного громадянина в суспільстві, незалежно від його суб'єктивних особливостей [92, с. 61]; складна вимога, що має три виміри: формально-юридичний як загальна міра свободи; рівноправ'я, тобто рівні юридичні можливості для участі у соціальному житті; рівний захист пере законом [25, с. 32]; вимога рівності кожної особи та неможливість дискримінації за національною, релігійною або належністю, майновим чи службовим становищем [232, с. 205]; засада, що забезпечує правовий режим взаємовідносин особи із державою, закріплена у свідомості суспільства, має нормативно-регулятивний, визначальний характер, передбачає рівні можливості людей та рівність перед законом і судом [96, с. 84].

На нашу думку, принцип рівності у праві має два рівні виразу, які мають втілення і у правотворчій політиці- формальний, що визначає особливості взаємодії держави, суспільства і особи шляхом нормативного закріплення недискримінації, взаємної відповідальності та відносин партнерства та галузевий, що визначає особливості прояву рівності у різних сферах життєдіяльності суспільства, опосередкованих правом. Його значення для правотворчої політики пов'язується із: 1) необхідністю приведення її положень у відповідність до міжнародно-правових документів, що закріплюють цей принцип; 2) закріпленням рівності вільних і незалежних один від одного суб'єктів права відповідно до загального для всіх масштабу (норми); 3) забезпеченням рівності можливостей, що полягають у створенні кожному однакових умов для реалізації інтересів; 4) чітким визначенням умов і меж

обмеження рівності у надзвичайних ситуаціях; 5) закріпленням рівних громадянських прав і обов'язків суб'єктів права; 6) відображенням взаємної відповідальності держави і особи, що є засобом закріплення демократичних цінностей у праві та подолання патерналістичного сприйняття держави; 7) недопущенням дискримінації та гендерної нерівності; 8) реалізацією принципу рівної відповідальності за порушення чи протиправну реалізацію положень правової політики.

У сучасній правотворчій політиці гостро стоїть питання дотримання прав людини, прояву поваги до прав і свобод як вищої соціальної цінності , захисту честі і гідності людини, оскільки основний сенс формування сучасної правової системи полягає у створенні необхідних умов для життя і всебічного розвитку кожного громадянина. Це обумовлює особливий науковий інтерес до з'ясування впливу *принципу гуманізму* на правотворчу політику держави. Це завдання, на нашу думку, потребує з'ясування змісту цього принципу. Необхідно зазначити, що його сприйняття у сучасній філософській та теоретичній науці є неоднозначним, хоча існуючі підходи об'єднує ідея цінності людини. Найбільш обґрунтованими, на нашу думку, є визначення принципу гуманізму у праві як:

– ціннісної характеристики цивілізованого суспільства, що визначає благо людини, її право на свободу, щастя, вияв своїх здібностей критерієм прогресивності соціальних інститутів [231, с. 206];

– засобу ствердження цінності людської особистості, людського існування, гідності, права, свободи людини [102, с. 13];

– ідею вищої цінності і самоцінності кожної людини в сукупності з її невід'ємними правами, основними складовими якої є доброта, милосердя, співчуття, співпереживання, увага до людини [93, с. 208];

– світогляду, в центрі якого-ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується, насамперед, на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень [162, с. 33];

– світогляду, що розглядає людину як вищу, самодостатню і самоусвідомлюючу цінність. Виражає соціальну цінність людської особистості та відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою [13, с. 40];

– фундаментальну основу сучасної правової держави, що визнає людину, її права та свободи найвищою цінністю [12, с. 938];

– норми, що захищають права і свободи людини, підкреслюють важливість захисту людської гідності та забезпечення рівних прав для всіх громадян [21, с. 29];

– світогляду, що визнає соціальну цінність людської особистості й відкидає все, що є несумісним з такою її оцінкою [39, с. 36].

Узагальнюючи наведені доктринальні ідеї вважаємо за можливе визначити принцип гуманізму правотворчої політики як вимогу відображення соціальної цінності людини, верховенства її прав і свобод, механізмів захисту та їх відновлення, що відображають рівень моральності правової сфери та її націленість на захист людської гідності.

На нашу думку, основними аспектами прояву принципу гуманізму у правотворчій політиці є: 1) гарантування недоторканності особи, її прав та свобод; 2) визнання людини, її прав і свобод вищою соціальною цінністю; 3) закріплення та охорону цінностей природного права; 4) спрямування положень правової політики на відображення соціальної цінності людської особистості; 5) визнання гідності і незалежності особистості; 6) відображення багатоманітності сприйняття моральних настанов та ін.

Таким чином, універсальні принципи права: поширюються на правову та правотворчу політику, впливають на правосвідомість суб’єктів правотворчої політики, є засобом усунення протиріч і прогалин у сфері документального відображення правотворчої політики, є засобом орієнтації її положень на загальнолюдські цінності; визначають закономірності правотворчої політики в аспекті її функціонування та вдосконалення; надають правотворчій політиці універсального, загальнообов’язкового значення, складають основу правотворчої політики, визначають її сутність, зміст та соціальну спрямованість,

є важливими засобами інтерпретації та реалізації правотворчої політики, визначають вектори стратегії правотворчої політики та є орієнтирами забезпечення реформування основних сфер життєдіяльності суспільства. Будучи самостійним різновидом державної політики, правова засновується на принципах, які є загальними по відношенню до правотворчої політики як різновиду правової. Ці принципи можуть бути визначені як основоположні ідеї та вимоги, що визначають сутність стратегічних напрямків діяльності держави та інститутів громадянського суспільства у сфері формування, функціонування та розвитку і вдосконалення правової політики.

На нашу думку, цим принципам характерні наступні ознаки: вони складають основу стратегічної діяльності суб'єктів у сфері права, складають моральну основу формування і розвитку правової політики, є невіддільними від юридичної практики, детерміновані історичним етапом розвитку суспільства та суспільними потребами, є критерієм оцінки ефективності правової політики та поширюються на всі її різновиди, уніфікують напрямки правового впливу, визначають об'єктивний та цілеспрямований характер правової і правотворчої політики, є засобом реалізації завдань по розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства та правового регулювання, забезпечують єдність правової політики та складають наукову основу її різновидів.

Багатоаспектність правової політики обумовлює різноманітність підходів учених до виокремлення її принципів. На думку О.В. Шмоткіна, до них належить справедливість, гуманізм, об'єктивність, оптимальність, доцільність, системність, цілеспрямованість, науковість, ресурсна забезпеченість [238, с. 64]. З огляду на визнання поширення універсального принципу верховенства права на всі правові явища, важливою ідеєю і вимогою правової політики можливо вважати її принципами основні аспекти змістового наповнення верховенства права, обґрунтовані М.І. Козюброю. Серед них забезпечення прав людини, розподіл влади, обмеження дискреційних повноважень, верховенство конституції, пропорційність, правова безпека та незалежність суду [88, с. 7-8]. М.М. Почтовий в якості принципів правової політики виокремлює пріоритет

прав і свобод людини; законність; соціальну необхідність; науковість; пропорційність інтересів держави, суспільства, особи; гуманізм та демократизм [175, с. 53–55]. Відома вчена у сфері правової політики В.М. Тернавська акцентує увагу на таких її принципах, як реалістичність, наукову обґрунтованість, прогнозування, послідовність, системність та відповідність міжнародним принципам і стандартам [216, с. 51-56], відмежовуючи ці принципи від таких категорій, як ознаки і цілі правової політики [209, с. 44]. Подібний погляд обґрунтовує і С.В. Бобровник, виокремлюючи в системі специфічних принципів правової політики, що визначають її особливості, реалістичність, обґрунтованість, прогнозування, послідовність, системність [17, с. 347-348]. І.В. Яковюк пов'язує принципи правової політики з її ефективністю, наголошуючи на принципах непорушності прав і свобод людини, демократизму, верховенства права, справедливості, узгодженості інтересів особистості-суспільства-держави, гласності [244, с. 493].

Отже, принципи правової політики забезпечують єдність її положень та складових, є основними засобами реалізації її завдань, вироблення і обґрунтування стратегічних напрямків функціонування і розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства.

На нашу думку, до загальних принципів правотворчої політики необхідно віднести ті ідеї і вимоги правової політики, які найбільш повно характеризують сутність та природу правотворчої політики. Серед них *принцип обґрунтованості*, що обумовлює необхідність концептуального визначення та відображення різноманітних суспільних інтересів. Його зміст в аспекті правотворчої політики складають: 1) відповідність правотворчої політики об'єктивним умовам життєдіяльності суспільства; 2) її відповідність історичному етапу розвитку суспільства; 3) визначення оптимальних шляхів вирішення проблемних питань; 4) відображення у концепції правотворчої політики різноманітних інтересів на рівні суспільства і можливих шляхів забезпечення їх компромісу; 5) чітке ідеологічне спрямування правотворчої політики, що відповідає основним завданням держави у забезпеченні системності суспільства.

Принцип науковості визначає необхідність обґрунтування солідної наукової основи функціонування і вдосконалення правової системи суспільства загалом і правотворчої політики, зокрема. Його впровадження у сферу правотворчої політики забезпечує: 1) взаємодію наукової і практичної діяльності у сфері правотворчої політики, що безпосередньо впливає на її ефективність; 2) врахування досягнень сучасної юридичної науки щодо оптимальних шляхів підвищення дієвості правотворчої політики; 3) проведення наукової експертної оцінки політико-правової новизни прийнятих стратегічних рішень; 4) обґрунтування найбільш ефективної моделі правового регулювання; 5) порівняльне дослідження зарубіжного досвіду у сфері правової політики та визначення позитивного досвіду з метою можливого впровадження у національну правотворчу політику.

Принцип системності правотворчої політики може мати вияв на двох рівнях: зовнішньому, що обумовлює належність цієї категорії до елементів правової системи суспільства та узгодженість із ними, обумовлену заснованістю на єдиних універсальних принципах права, наявністю єдиної мети. Мова іде про такі елементи правової системи, як норма права, правовідносини, нормативно-правові акти, правове виховання, правова свідомість, правова культура та правова поведінка, що мають безпосередній вплив і вияв у правотворчій політиці. Внутрішній рівень пов’язується із непротирічністю та взаємодією і взаємовпливом різновидів правової політики, основними серед яких є правотворча, правозастосовна та правоінтерпретаційна. В аспекті правотворчої політики принцип системності забезпечує: 1) єдиний зміст правотворчої політики, єдність та непротирічність її положень, що підвищує ефективність їх реалізації; 2) характеристику правотворчої політики як елементу правової політики та правової системи, узгоджений з іншими їх складовими; 3) узгодженість інтересів суспільства, особи та держави, заснованих на об’єктивних факторах; 4) відповідність правотворчої політики принципам та стандартам міжнародного права з метою узгодження інтересі держави як суб’єкта міжнародних відносин з інтересами інших суб’єктів.

Принцип законності є важливим засобом забезпечення легітимності правотворчої політики, оскільки: обумовлює визначення меж впливу правотворчої політики на процес життєдіяльності суспільства; забезпечує прийняття рішень у сфері правотворчої політики в межах повноважень її суб'єктів; визначає можливості інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування та громадян бути суб'єктами правотворчої політики та впливати на прийняття рішень у правотворчій сфері; обумовлює відповідність правотворчої політики конституції держави як акту вищої юридичної сили та універсальним принципам права та ін.

Принцип єдності прав та обов'язків є однією із вимог, що гарантує дієвість правотворчої політики. Зміст цього принципу полягає у: 1) поєднанні приватних та публічних інтересів у цій сфері; 2) можливості узгодження різноманітних індивідуальних, суспільних та державних інтересів в процесі розробки концепції правотворчої політики; 3) встановленні взаємної відповідальності держави та особи в процесі реалізації її положень; 4) формуванні і нормативному закріпленні дієвих механізмів реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків різноманітних суб'єктів; 5) впровадження партнерських відносин держави та суспільства, що передбачають службову роль держави та необхідність реалізації її обов'язків по забезпеченню системності суспільства; 6) заснованості правотворчої політики на доцільному поєднанні спеціально-дозвільного і спеціально-дозвільного методів правового регулювання та імперативного і диспозитивного методів правового впливу.

Принцип гарантованості прав і свобод обумовлений конституційним визнанням особи, її прав і свобод вищою соціальною цінністю як вимога правотворчої політики забезпечує: 1) закріплення економічних, політичних, соціальних та правових гарантій забезпечення суб'єктивних прав; 2) розробку та нормативне закріплення механізмів реалізації суб'єктивних прав; 3) реальне забезпечення верховенства права у цій сфері; 4) відповідність правотворчої політики міжнародним і європейським стандартам прав людини; 5) встановлення гарантій відновлення порушених прав і свобод та

невідворотності юридичної відповідальності; 6) створення необхідних умов та механізмів реалізації юридичного обов'язку як важливої гарантії реалізації суб'єктивного права; 7) формування спеціальних органів держави, до повноважень яких належить захист прав і свобод; 8) закріплення механізмів реалізації рішень ЄСПЛ та інших міжнародних судових інстанцій у сфері прав і свобод людини.

Таким чином, загальні принципи правотворчої політики відображають її статус як різновиду правової політики та визначають ідеї і положення, що, з одного боку, притаманні правотворчій політиці як категорії особливого по відношенню до правової політики, а з іншої – мають особливий прояв та зміст як вимоги правотворчої політики.

Принцип динамічності визначає необхідність розвитку правової політики у відповідності до існуючих потреб суспільства та рівня його розвитку. Цей принцип: 1) забезпечує відповідність правової політики рівню розвитку суспільства з метою дотримання основної закономірності функціонування правової сфери- кожне історично конкретне суспільство потребує певного рівня упорядкування; 2) визначає необхідність відповідного реагування правової політики на розширення предмету правового регулювання як результату формування нових суспільних відносин, що об'єктивно потребують правового опосередкування; 3) формує можливість адекватного реагування держави на необхідність внесення змін до правового впливу на основні сфери життєдіяльності суспільства, пов'язані із явищами глобалізації та інтеграційними процесами та надзвичайними ситуаціями; 4) створює умови для передбачення перспектив розвитку правової системи, пов'язаних із формуванням правової соціальної держави, громадянського суспільства, реалізацією європейського вектору національної правової системи та формуванням нового міжнародного правопорядку; 5) забезпечує відображення у правовій політиці положень програмного характеру, що сприяють розвитку демократичних інститутів, підвищують роль інститутів громадянського суспільства, місцевого самоврядування у формуванні та реалізації положень

правової політики, забезпечують її відповідність міжнародним та європейським стандартам.

Отже, загальні принципи правової політики визначають природу та сутність окремих її різновидів, встановлюючи єдині вимоги їх функціонування. Не є виключенням і такий важливий різновид правової політики як правотворча. Як і будь-який напрям і вид правової політики вона має власні цілі і завдання, успіх виконання яких зумовлюється її правовими засадами, тобто принципами [209, с. 46].

На нашу думку, ці принципи є спеціальними і можуть бути визначені як основоположні ідеї та вимоги, що забезпечують діяльність держави, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у формуванні непротирічної системи законодавства на визначенні стратегічних напрямків розвитку правотворчості. Особливості цих принципів полягають у тому, що вони: ґрунтуються за універсальних принципах права та загальних принципах правової політики; відображають потреби соціуму у формуванні правової основи функціонування суспільства; детерміновані історичним етапом розвитку суспільства та панівною ідеологією у сфері правотворчості; відображають особливості правотворчої діяльності та забезпечують її єдність [209, с. 53].

Говорячи про принципи правотворчості необхідно зазначити, що вони визначені як на законодавчому, так і на доктринальному рівні. Так, Закон України «Про правотворчу діяльність» визначає серед принципів правотворчості верховенство права, що включає принципи законності, юридичної визначеності, запобігання зловживанню повноваженнями, рівності перед законом та недискримінації доступу до правосуддя; принципи пріоритетності утвердження і забезпечення прав і свобод людини та дотримання міжнародних стандартів у цій сфері; принципи демократичності, пропорційності, необхідності та обґрунтованості, системності, наукового забезпечення та ресурсної забезпеченості [69]. Н.М. Пархоменко до принципів правотворчості відносить верховенство права, об’єктивність, науковість, професіоналізм, демократизм та гласність, гуманізм, законність, оперативність, планування та системність [64,

с. 266–271]. Не вдаючись до ототожнення означених принципів з принципами правотворчої політики, зазначимо на їх впливові та взаємодії з принципами останньої.

Визначаючи ступінь дослідженості принципів правотворчої політики, необхідно зазначити, що лише у монографічному дослідженні В.М. Тернавської виокремлено такі принципи цього різновиду правової політики, як концептуальність, випереджальна правотворчість, плановість, доцільність, технічна досконаліть [209, с. 58].

На нашу думку, основними принципами правової політики є наступні.

1. *Принцип правової гармонізації* передбачає комплекс правових заходів, націлених на зближення національної правової системи до правових систем регіонального чи міжнародного характеру. Цей принцип виступає політико-правовою передумовою уніфікації національного законодавства держави, на які вона поширюється [206, с. 463-464]. Значення цього принципу для правотворчої політики полягає в: 1) усуненні перешкод для діяльності держави як суб'єкта міжнародних відносин через відмінності між національним та міжнародним правом; 2) формуванні нормативних механізмів досягнення мети інтеграції світового співтовариства; 3) оптимальному поєднанні загального та національної специфіки у правовій сфері; 4) забезпеченні імплементації принципів і стандартів міжнародного та європейського права у національну правову систему; 5) визначенні шляхів адаптації національного законодавства у міжнародний та європейський простір з найдоцільнішим урахуванням державного суверенітету.

2. *Принцип правової визначеності* як складовий елемент правовладдя а аспекті передбачності актів права означає, що їх приписи мають бути передбачними за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними [58] забезпечує передбачуваність правової політики з точки зору її наслідків та можливості досягнення поставленої мети. Юридична визначеність – це передовсім недвозначність, яка найповніше досягається у

однорідному мовному середовищі. Приписи національного права пов'язані спільністю фахової правничої термінології, а також знаннями юридично значущих слів і висловів , що є невідокремленою частиною мовної компетенції носіїв української мови, тому завдяки її застосуванню як єдиної державної є можливим представити волю національного законодавця у її автентичному вираженні [185]. Зміст цього принципу складають наступні положення: 1) усвідомлення суб'єктами правової політики її значення для суспільства та можливостей досягнення певних результатів; 2) прийняття узгоджених правових документів, а у випадку колізій чи протиріч закріплення механізмів їх подолання; 3) чіткість правотворчої політики, що передбачає наявність нормативно закріплених механізмів реалізації її положень; 4) стабільність правової політики, що передбачає дію її положень впродовж тривалого періоду; 5) чіткість формулювань та понять, що передбачає зменшення невизначеності положень в аспекті суб'єктів та об'єктів правового впливу; 6) виклад положень правотворчої політики офіційною українською мовою із вживанням фахової правничої термінології.

В Україні цей принцип не знайшов нормативного закріплення, а його зміст виводиться через тлумачення конституційного принципу верховенства права та практики застосування принципу визначеності ЄСПЛ та іншими міжнародними юрисдикційними органами [236, с. 618].

3. *Принцип пропорційності* пов'язується з необхідністю дотримання певних меж правотворчої політики, захист прав та свобод особи та відповідність правової політики чітко визначеним завданням та меті. Змістом цього принципу є: 1) чітке визначення меж впливу правової політики на різноманітні сфери життєдіяльності суспільства; 2) нормативне закріплення випадків та меж обмеження прав і свобод людини у випадку надзвичайних ситуацій чи воєнних дій; 3) недопущення конфліктних ситуацій між органами держави та громадянами щодо обмеження чи порушення прав і свобод; 4) досягнення легітимної мети обмеження прав і свобод, справедливого балансу між загальними інтересами суспільства і вимогами щодо захисту основних прав

індивідів; 5) чітке визначення та обмеження дискреційних повноважень владних органів у сфері прав і свобод людини.

4. *Принцип обґрунтованості* забезпечує відповідність правотворчої політики об'єктивним потребам суспільства, рівню розвитку правової сфери та загальносуспільним інтересам. Він виявляється у: 1) спрямованості правотворчої політики на досягнення реальних цілей, що відповідають ефективним умовам функціонування суспільства; 2) логічності та відповідності правової політики законам і закономірностям функціонування і розвитку права; 3) формуванні положень правової політики, які визначають ефективний механізм формування і функціонування права у відповідності до загальнолюдських цінностей та принципів міжнародного права; 4) обґрунтованості, вмотивованості та аргументованості положень правотворчої політики; 5) відповідності правотворчої політики суспільним потребам та інтересам та закладення можливості досягнення позитивного результату.

5. *Принцип науковості* полягає у врахуванні в процесі розробки правотворчої політики доктринальних підходів щодо закономірностей функціонування і розвитку суспільства та його правової сфери, а також державно-правових явищ, які визначені в якості об'єкта правового впливу. Значення цього принципу полягає у забезпеченні: 1) участі науковців у розробці та обговоренні положень правотворчої політики; 2) врахування доктринальних рекомендацій щодо процесу розробки і прийняття рішень у сфері правотворчої політики та розробки механізмів її реалізації; 3) проведення наукових експертиз концепцій правотворчої політики; 4) активного використання результатів гуманітарних наук, статистичних даних, результатів соціологічних досліджень, сучасних інформаційних технологій, результатів наукового прогнозування та соціально-правових експериментів; 5) використання результатів порівняльно-правових досліджень з метою використання позитивного зарубіжного досвіду розробки та реалізації правотворчої політики.

6. *Принцип демократизму* забезпечує участь соціуму та інститутів громадянського суспільства у напрацювання основних положень правотворчої

політики. Його призначенням є: 1) відображення і нормативне закріплення інтересів більшості суспільства як відображення волі народу у правотворчій політиці; 2) забезпечення відкритості формування правотворчої політики, реалізація права громадян брати участь у розробці її концепції через громадські слухання та референдум; 3) залучення представників суспільства до проведення моніторингу проектів концепцій правотворчої політики з метою визначення їх сприйняття з боку суспільства; 4) використання інституту делегованої нормотворчості шляхом доручення недержавним структурам та інститутам громадянського суспільства розробки тих розділів концепції правотворчої політики, які безпосередньо торкаються їх інтересів; 5) співпраця відповідних органів держави та громадян і їх об'єднань особливо у випадках, коли закріплюються питання права і свобод людини.

7. *Принцип професіоналізму* передбачає розробку положень правотворчої політики фахівцями, наділеними спеціальними знаннями, уміннями та навичками [99, с. 629]. Значення цього принципу полягає у: 1) залученні до розробки концепції правотворчої політики спеціалістів з різних галузей знань – права, соціології, психології, політології; 2) залученні до експертних оцінок документу юристів-практиків, які у своїй діяльності будуть його реалізувати; 3) підготовці юристів-аналітиків та нормопроєктувальників, які в процесі розробки концепції правотворчої політики зможуть дотримуватися вимог матеріального і процесуального права; 4) формуванні правотворчої політики на основі врахування правил юридичної техніки та технології; 5) належному оперуванні юридичними конструкціями, правовими дефініціями, мовними, реквізитними та структурними правилами [99, с. 629].

8. *Принцип відповідальності* полягає в усвідомленості суб'єктами правотворчої політики значимості результатів їх діяльності для суспільства, соціальних груп та індивідів та можливості нести відповідальність за необґрунтовані і помилкові рішення. Цей принцип: 1) потребує усвідомленої діяльності відповідних суб'єктів та наявності у них певного рівня правової культури; 2) пов'язується із усвідомленням значимості прийнятого ними акту

для суспільства як певним чином організованої соціальної системи та індивіда, природні права якого покликана відобразити і захистити правотворча політика держави; 3) визначає необхідність відображення у правотворчій політиці моральних настанов та ідей, поширених у суспільстві та сприйнятих ним; 4) визначає готовність суб'єкта правотворчої політики нести певний вид відповідальності перед суспільством і державою за прийняті необґрунтовані, помилкові рішення, які призвели до негативних наслідків; 5) передбачає доповнюючий обов'язок суб'єктів суспільних відносин, які свідомо не дотримуються положень правотворчої політики чи порушують їх нести відповідальність як засіб покарання та відновлення порушених суспільних інтересів.

Таким чином, принципи правотворчої політики слугують суб'єктам цього виду правової політики орієнтирами для удосконалення механізму правового регулювання суспільних відносин [209, с. 59], вони складають систему, яка налічує три рівні основних ідей і вимог, що формують основу правотворчої політики. Мова іде про універсальні принципи права, що відображають сутність правотворчої політики як правового явища; загальні, які характеризують правову політику та притаманні правотворчій політиці як різновиду правової та спеціальні, що визначають самостійний характер правотворчої політики, її цілі та завдання, значення у розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства.

2.3 Критерії виміру ефективності правотворчої політики

Розробка та прийняття будь якого документа у сфері правотворчої політики, як, доречи, і будь якого іншого нормативно-правового акту, потребує його впровадження у суспільну практику. Ця вимога пов'язується із необхідністю з'ясування ефективності правотворчої політики через дослідження певних критеріїв, що відображають можливість оцінки рівня впровадження (реалізації) її положень. З'ясування сутності та змісту цих критеріїв визначає наявність

певних проблем, пов’язаних, по-перше, з відсутністю доктринального їх дослідження саме в аспекті правової та правотворчої політики, по-друге, змішуванням цих критеріїв із такими суміжними категоріями, як фактори, умови, оцінки та передумови ефективності правотворчої політики. Зазначене обумовлює завдання цього підрозділу, що полягають у:

- визначенні категорії «критерії ефективності» та її ознак;
- з’ясуванні критеріїв ефективності правотворчої політики та обґрунтуванні їх класифікації;
- виокремленні значення кожного із критеріїв для визначення ефективності правотворчої політики та їх змісту.

Аналіз критеріїв ефективності правотворчої політики, на нашу думку, потребує з’ясування певних теоретичних проблем критеріїв ефективності права. Загальновизнаними критеріями ефективності у праві є мета прийняття норми та отриманий після її реалізації результат. Щодо інших критеріїв погляди вчених-юристів різняться, так, П.М. Рабінович вихідними критеріями ефективності вважав мету закону. Однак вчений не вважав її єдиним критерієм [183, с. 19]. В якості інших критеріїв визначаються заплановані та поточні показники; критерії комплексної, спеціальної, конкретної та індивідуальної соціальної ефективності. Певною мірою дослідженими є проблеми ефективності галузевих норм в аспекті критеріїв ефективності санкцій та критеріїв ефективності правозастосування. На думку І.А. Городецької, у сфері адміністративно-правового регулювання одні вчені акцентують увагу на суто юридичних чинниках ефективності; інші обґрунтовують доцільність їх аналізу крізь призму структурних елементів механізму правового регулювання; ще інші виокремлюють безпосередні і зовнішні критерії [37, с. 92]. Також необхідно зазначити, що, на відміну від дослідження шляхів підвищення ефективності правотворчої політики, питання критеріїв її визначення залишаються малодослідженими.

Реалізація поставлених нами завдань підрозділу потребує з’ясування етимологічного значення категорії «критерії». Словник української мови визначає її як підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось; мірило

істинності, вірогідності людських знань, їх відповідність об'єктивній дійсності [193, с. 349]. На думку вченого-педагога С.У. Гончаренка, поняття «критерій» визначається як ознака, на основі якої здійснюється оцінка будь-чого, мірило. Це об'єктивна матеріалізована ознака, за допомогою якої оцінюється ступінь досягнення певної мети, кількісна міра деякого явища [35, с. 245]. На думку авторів Нового тлумачного словника української мови, критерій є підставою для оцінки, визначення або класифікації явищ [137, с. 7]. Характеризуючи критерії ефективності закону, К.З. Мазурик визначає цю категорію як об'єктивні фактичні дані та їх співвідношення, які характеризують реальні зміни в об'єкті дії закону та пов'язані з дією витрати [120, с. 71]. На думку Н.Ю. Кантор, критерії ефективності – це визначене мірило оцінювання об'єкту дослідження крізь призму показників кількісного та якісного характеру [83, с. 412].

Критерії ефективності правотворчої політики є системою показників, що визначають ступінь досягнення її мети, забезпечення розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства, відображення ролі держави у втіленні ідеї правової держави та верховенства права. Це категорія, що має самостійне значення та характеризується певними ознаками: є засобом виміру рівня ефективності правотворчої політики; залежить від системи об'єктивних та суб'єктивних факторів; має якісний та кількісний вираз; визначає вплив держави на розвиток і вдосконалення правової сфери суспільства; з'ясовує ступінь досягнення мети правотворчої політики, визначеної на момент прийняття та ін.

На нашу думку, основними підставами виокремлення критеріїв ефективності правотворчої політики є характер показників, зміст, якість положень правотворчої політики, її залежність від основних сфер життєдіяльності суспільства, спеціально-юридична характеристика правотворчої політики та характер нормативності її положень.

Самостійність та значимість категорії «критерії» обумовлює необхідність відмежування її від суміжних понять «передумови», «показники», «фактори», «умови» ефективності правотворчої політики. Передумовами ефективності правотворчої політики можливо вважати необхідні обставини, що обумовлюють

її ефективність, особливості суспільної дійсності, за яких розробляється і реалізується правотворча політика. Показники ефективності правотворчої політики це якісні та кількісні дані, що визначають рівень її ефективності, ступінь досягнення поставленої мети. Фактори ефективності визначають вплив певних умов, рушійних сил, що обумовлюють ефективність правотворчої політики. Умови ефективності є сукупністю обставин, що обумовлюють можливість формування та реалізації правотворчої політики. Оцінки ефективності правотворчої політики пов'язуються із результатом впливу факторів та показників на позитивне чи негативне бачення її ефективності.

Таким чином, означені категорії, будучи самостійними, взаємодіють в процесі аналізу ефективності правотворчої політики. Адже передумови визначають можливості досягнення її мети, фактори сприяють цьому процесу, умови забезпечують створення необхідних обставин її реалізації, критерії характеризують ступінь досягнення поставленої мети, а оцінки- визначають позитивний чи негативний результат ефективності правотворчої політики.

Важливого значення для з'ясування ефективності правотворчої політики має дослідження *загальносуспільних її критеріїв,* серед яких можливо виокремити економічні, соціальні, політичні та ідеологічні. Саме вони визначають особливості впливу суспільства на з'ясування рівня ефективності правотворчої політики, яка формується, функціонує та реалізується у суспільстві, забезпечуючи його динамічний характер правової сфери та правового регулювання його життєдіяльності.

Обумовленість правотворчої політики, як і правової системи в цілому, рівнем розвитку суспільства, визначає необхідність з'ясування об'єктивних критеріїв ефективності правотворчої політики, які мають суспільний характер та залежать від рівня ефективності економічної, соціальної, політичної та ідеологічної сфер, є незалежними від волі суб'єктів правотворчості, обумовлюють сутність та зміст правотворчої політики, визначають потребу в її формуванні та реалізації.

Основу визначення рівня ефективності правотворчої політики складають її економічні критерії, що у загальному значенні можуть бути визначені як взаємопов'язаний комплекс дій у досліджуваному об'єкті з урахуванням всіх наявних ресурсів (матеріальних, трудових, організаційних, технічних) з метою отримання найвищих результатів [110, с. 184]. *Економічні критерії ефективності правотворчої політики* це показники матеріального, організаційного та технічного характеру, що визначають рівень затрат, націлених на досягнення її мети. Визначаючи економічні критерії ефективності правотворчої політики можливо послатись на ідею вченого у сфері економічного аналізу права Р. Познера, який доводить, що право має тенденцію до забезпечення економічної ефективності крізь призму якої можливо пояснити діяльність суб'єктів права із реалізації правових приписів [166, с. 662-663]. Слід також погодитись із О.В. Богдан щодо важливості принципу Law and Economics, що полягає у застосуванні економічних методів до аналізу права з метою вияву його ефективності та впливу на поведінку суб'єктів [19, с. 13]. Сутність означеної методології як критерію визначення ефективності правотворчої політики полягає у можливості поєднати економічні та правові критерії для оцінки її положень як нормативного документа і як механізму, здатного впливати на соціально-економічну систему.

Визначаючи економічні критерії ефективності правотворчої політики принагідно згадати ідею однієї із засновниць економічної теорії права О.А. Гриценко про те, що дієвість законів залежить від витрат ресурсів (як держави, так і окремих індивідів) на доведення інформації до тих, кого це стосується, виконання та контролю за наслідками дії цих норм. Зазначені відхилення у розмірі індивідуальних трансакційних витрат свідчать про недосконаліть та неефективність правової норми [38, с. 28].

На нашу думку, значення критеріїв економічної ефективності правотворчої політики полягає у тому, що вони визначають: відповідність правотворчої політики рівню розвитку економічної системи суспільства; відносний ефект, результативність прийнятих у досліджуваній сфері рішень і стратегічних

документів; оціночну характеристику ступеню досягнення мети правотворчої політики; відношення отриманого результату до витрат, що забезпечили його досягнення; продуктивність використаних в процесі розробки стратегії ресурсів тощо.

Основними *економічними критеріями* правотворчої політики, на нашу думку, є: 1) рівень економічного зростання як оцінка її впливу на економічний розвиток; 2) рівень зайнятості населення та безробіття як результат впливу правотворчої політики на ринок праці; 3) рівень інфляції, що визначає спроможність правотворчої політики забезпечити індекс споживчих цін та ринкову стабільність; 4) рівень соціальної справедливості в аспекті правового забезпечення рівня доходів, доступу до освіти, охорони здоров'я, соціального захисту; 5) рівень фінансової стабільності як спроможності забезпечити стійкість банківської системи та фінансової регуляторної політики.

Ефективна правотворча політика повинна бути гнучкою та адаптованою до змінних економічних умов, відповідати новим економічним тенденціям, технологічним змінам та глобальним викликам [228, с. 319]. Адже частіше за все норми права є внутрішньою формою економічних відносин, а відхилення від законів економіки негативно позначається на ефективності права [28, с. 142]. З іншої сторони, правотворча політика може стимулювати чи стримувати розвиток економічної системи, виступати чинником її трансформації.

Націленість правотворчої політики на забезпечення суспільного результату, реалізація її положень в межах суспільства та залежність від рівня його розвитку обумовлює необхідність визначення *соціальних критеріїв* її ефективності, адже саме вони визначають зміст соціальної ефективності права як соціального феномену [94, с. 104]. Під такими критеріями ми будемо розуміти реальний вплив правотворчої політики на процес функціонування суспільства з точки зору змін у сфері соціальних відносин, реалізації прав людини та рівня забезпечення соціальних інтересів. Критерії соціальної ефективності правотворчої політики надають можливість: 1) з'ясувати вплив правотворчої політики на системність суспільства; 2) визначити роль правотворчої політики у забезпеченні

відображення та закріплення соціальних інтересів; 3) з'ясувати її можливості забезпечити компроміс та врівноваження суспільних інтересів та недопущення конфліктів; 4) проаналізувати заснованість правотворчої політики на принципах визнання прав і свобод людини вищою соціальною цінністю та верховенства права; 5) дослідити вплив правотворчої політики на рівень реалізації прав і свобод людини; 6) визначити співвідношення та взаємодію природного і позитивного права в її положеннях; 7) з'ясувати соціальну цінність правотворчої політики; 8) визначити антропологічні аспекти правотворчої політики; 9) з'ясувати рівень реалізації регулятивної, інтегративної та комунікативної функцій досліджуваної категорії.

Соціальна ефективність правотворчої політики може бути зведена до наступних положень: вона характеризує місце цієї інституції в системі інших суспільних і політичних явищ; основу соціальної ефективності складає взаємодія правотворчої політики з іншими соціальними явищами; обумовлюється соціальною цінністю права; соціальна ефективність правотворчої політики є динамічною та залежить від об'єктивних змін життєдіяльності суспільства; виявляється через певний соціально-правовий механізм, що являє собою взаємодію правотворчої політики із соціальними наслідками її впливу; соціальна ефективність правотворчої політики є ключовим показником соціальної ефективності права в цілому, оскільки націлена на його розвиток і вдосконалення як системи правил, що є основоположними у функціонуванні суспільства.

Необхідно також враховувати, що взаємозв'язок правотворчої політики та суспільства має двосторонній характер. З одного боку, суспільство породжує необхідність існування права, з іншого боку, право як засіб регулювання, що є соціально обумовленим, спричиняє зворотний вплив на функціонування соціуму [91, с. 34] і в цьому аспекті варто звернутися до питання критеріїв соціальної ефективності правотворчої політики як засобу реального впливу на суспільні відносини.

Визначаючи критерії соціальної ефективності правотворчої політики потрібно враховувати, що вона значною мірою обумовлена соціальною

ефективністю правової політики як більш широкої категорії; залежить від комплексу критеріїв, що застосовуються для визначення ефективності; пов'язана з метою правотворчої політики, яка конкретизується складовими соціально-правової реальності та має комплексний характер.

Серед *критеріїв соціальної ефективності правотворчої політики* можливо виокремити: рівень впливу правотворчої політики на системність соціальної сфери суспільства; рівень відображення соціальних інтересів та їх захисту; рівень реалізації соціальних прав і свобод людини; рівень соціалізації суб'єктів через їх інформованість щодо положень правотворчої політики та можливостей впливу на її формування та реалізацію; співвідношення передбачуваних і непередбачуваних, первинних і вторинних соціальних наслідків; рівень схвалення положень правотворчої політики суспільством, що обумовлює їх сприйняття як важливого засобу забезпечення функціонування та вдосконалення правової системи суспільства, формування нормативної основи життєдіяльності суспільства; рівень відображення у положеннях правотворчої політики цінностей, вироблених суспільством, що відповідають історичному етапу розвитку суспільства та його моральним основам; рівень антропологічної адекватності правотворчої політики, що визначається відповідністю її положень природним правам людини та її потребам, відображенням і задоволенням розумних потреб людини, які є критерієм ефективності не лише правотворчої політики, а і діяльності держави [62, с. 48].

Правотворча політика є ефективною настільки, наскільки виважено вона визначає межі прав, свобод і законних інтересів людини із максимальним сприянням їх реалізації у практичній площині. Саме міра реальних можливостей, які надаються людині правотворчою політикою, визначає суб'єктивний критерій її ефективності. Таким чином, критерії соціальної ефективності правотворчої політики є засобами визначення реальних можливостей її впливу на суспільство з метою забезпечення його системності шляхом відображення та врівноваження суспільних інтересів, забезпечення певного рівня свободи суб'єктів, гарантування їх прав і свобод.

Однією із важливих властивостей держави є наявність політичної публічної влади, що обумовлює ступінь поширеності та обов'язковості державних рішень. Саме політичний характер діяльності держави та її важливе місце серед елементів політичної системи суспільства обумовлює можливість не лише визначати статус інших суб'єктів політичних відносин, а і приймати нормативні документи загальнообов'язкового значення. Нові виклики політичного буття України обумовлюють нагальну потребу переосмислення, а відтак і глибокого та всебічного дослідження багатьох юридичних явищ і процесів. Особливої уваги потребує проблематика основних напрямків і видів діяльності держави, в яких конкретизується її соціально-політична сутність та призначення [109, с. 23]. Насамперед, державі належить домінуюча роль у розробці та реалізації стратегії правотворчої політики та її гарантуванні. Означене спричиняє необхідність виокремлення *критеріїв політичної ефективності* правотворчої політики. Ми можемо визначити її як рівень здатності правотворчої політики впроваджувати демократичні інститути та принципи, відображати політичні інтереси інших суб'єктів політичної системи, забезпечувати стабільність та розвиток суспільства, сприяти реалізації функцій і завдань держави [84, с. 176].

З'ясування політичних критеріїв ефективності правотворчої політики надає можливість: дослідити правову основу внутрішніх і зовнішніх функцій держави; забезпечити переосмислення та трансформацію юридичних явищ і процесів у нових умовах; визначити роль правотворчої політики як посередника між державою та громадянським суспільством; зберегти національні цінності та консолідацію суспільства; визначити форми участі інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації правотворчої політики; реалізувати завдання держави крізь призму стратегічних правових орієнтирів; з'ясувати реальне втілення принципу розподілу влади; дослідити основні аспекти сутності та природи держави, її місце в системі суспільної взаємодії; з'ясувати рівень закріплення, розвитку і гарантування інститутів демократії; забезпечити стандарти соціально значимої поведінки як суб'єктів суспільних відносин, так і суб'єктів владних повноважень.

Основними *критеріями політичної ефективності правотворчої політики* є: 1) рівень відповідності стратегічним цілям держави правового опосередкування суспільних відносин; 2) рівень правового забезпечення змісту та форм реалізації внутрішніх функцій держави; 3) рівень відповідності правотворчої політики принципу розподілу повноважень органів держави та статусу суб'єктів правотворчої діяльності; 4) можливості інститутів громадянського суспільства брати участь у процесі формування та реалізації положень правотворчої політики; 5) рівень забезпечення стабільності політичної сфери суспільства та обмеження неконтрольованого впливу політичної еліти на правотворчу політику; 6) рівень визначення меж впливу держави на суспільство та реальної можливості встановлення відповідальності держави за прийняті політичні рішення та їх правове опосередкування; 7) рівень врахування у правотворчій політиці стандартів та принципів міжнародного права; 8) рівень відображення у правотворчій політиці глобалізаційних та євроінтеграційних процесів.

Належність правотворчої політики до ідеологічної сфери обумовлює необхідність виокремлення критеріїв її ідеологічної ефективності, адже посилення ролі правового дискурсу в ідеологічній сфері суспільства означає поступове набуття правовою ідеологією більш вагомого значення в ідеологічному просторі новітнього соціуму [104, с. 70], тому важливим для дослідження правотворчої політики є визначення її провідної ідеї, змісту основних засад та спрямованості. Адже суттєвої актуальності набирають проблеми ідеологічного спрямування юридичних знань, значення ідеологічної функції сучасної держави, взаємовпливу правової та політичної ідеології та з'ясування ролі правової ідеології у правовій системі суспільства [155, с. 65].

Критерії ідеологічної ефективності правотворчої політики ми будемо розуміти як показники наукового, ідейного спрямування, що визначають рівень усвідомлення, пояснення та оцінки правотворчою політикою існуючої соціально-політичної реальності. Означені критерії визначають: наукову обґрунтованість правотворчої політики; погляди та ідеї, що покладаються в її основу; можливість забезпечення плюралізму поглядів та ідей, поширених у

суспільстві на певному етапі; роль етичних, правових, природних та філософських поглядів та цінностей, відображених у правотворчій політиці; можливість і ступінь поєднання об'єктивного знання про правову дійсність та мети правової політики, спрямованої на її зміну; відповідність правотворчої політики ідеологічним уявленням щодо глобальних цивілізаційних цінностей; роль ідеологічного фактору у процесі забезпечення правотворчою політикою суспільних змін; ідеологічну легітимацію стратегічних положень правотворчої політики, що визначають її загальнонаціональні пріоритети, уявлення про рівень усвідомлення її положень суспільством; можливість формування ідеологічного фундаменту концептуальних положень правотворчої політики; напрямки та правові засади ідеологічної функції держави; ціннісно-смисловий характер правотворчої політики як результату діяльності держави.

На нашу думку, основними *критеріями ідеологічної ефективності правотворчої політики* є наступні: 1) рівень наукової обґрунтованості правотворчої політики шляхом забезпечення формування її концепції, проведення наукової експертизи її положень та залучення науковців до розробки її стратегічних ідей; 2) рівень духовного відображення реальної дійсності та визначення стратегії державно-правового розвитку; 3) рівень досягнення прогресивних суспільних перетворень, обумовлених метою правотворчої політики; 4) рівень ідеологічного обґрунтування правових перетворень, передбачених правотворчою політикою, їх своєчасності та якісного спрямування; рівень відповідності правотворчої політики уявленням про ідеальну правову системи, які, на думку А.І. Луцького, являють собою гнучку систему відображення дійсності й видозмінюються залежно від реалій суспільного життя [117, с. 25].

Наступною підставою виокремлення критеріїв ефективності правотворчої політики є *їх характер*. На цій основі ми визначаємо кількісні і якісні критерії. *Кількісні критерії* є емпіричними даними, що визначають співвідношення між цілями правотворчої політики та фактичними результатами її впровадження, які формуються на основі статистичних даних. Основними *кількісними критеріями*

ефективності правотворчої політики, на нашу думку, є: 1) рівень реалізації положень правотворчої політики, що визначається показником кількості осіб, що скористалися її положеннями; 2) кількість звернень громадян за роз'ясненнями основних положень правотворчої політики; 3) рівень стабільності правотворчої політики, що обумовлюється кількістю внесених змін і доповнень (значна кількість внесених правок засвідчує низький рівень ефективності її положень); 4) кількість критичних зауважень з боку суспільства, що визначає ефективність сприйняття суб'єктами концепції правотворчої політики; 5) рівень імплементації, що визначає бюджетні витрати на підготовку концепції правотворчої політики та формування державних структур, відповідальних за її реалізацію; 6) рівень правової поінформованості населення про зміст і напрямки правотворчої політики як відсотковий показник обізнаності населення із основними її положеннями; 7) рівень схвалення суспільством визначає ефективність правотворчої політики з точки зору її справедливості, доцільності та сприяє добровільній реалізації її положень.

Якісні критерії правотворчої політики – це показники, що характеризують її доцільність, обґрунтованість та суспільну корисність, які визначаються проведенням правового моніторингу та соціологічним опитуванням. Основними *якісними критеріями правотворчої політики*, на нашу думку, є:

- рівень обґрунтованості правотворчої політики, що визначається її можливістю вирішувати суспільні проблеми та забезпечувати правову комунікацію;
- рівень якісного формулювання положень правотворчої політики, що виключає двозначність формулювань і необхідність інтерпретації їх змісту;
- рівень дієвості правотворчої політики визначає її здатність реально впливати як на правову сферу, так і на поведінку суб'єктів суспільних відносин;
- рівень гармонізації положень правотворчої політики в аспекті її відповідності конституції держави, нормам і принципам міжнародного права;
- рівень суспільної корисності правотворчої політики, що обумовлюється відповідністю її положень рівню розвитку суспільних відносин,

можливістю відобразити і узгодити різноманітні суспільні інтереси, здатністю гарантувати права і свободи людини.

Перефразувавши ідею Л.Ф. Купіної можемо стверджувати, що саме кількісний показник формує уяву про економічну ефективність правотворчої політики, а якісний про її обґрунтованість, доцільність та корисність при врегулюванні суспільних відносин [112, с. 83].

Важливість обґрунтування солідної наукової основи правотворчої політики, з однієї сторони, та необхідність реалізації її положень, з іншої сторони, обумовлюють можливість виокремлення критеріїв її ефективності *за змістом.* Саме такий характер мають практичні та наукові критерії. *Практичні критерії* ефективності правотворчої політики визначаються рівнем досягнення поставленої мети та реалізації завдань, наявністю механізмів реалізації її положень та здатністю породжувати соціально-правові наслідки. До *практичних критеріїв ефективності правотворчої політики* можемо віднести:

- рівень досягнення запланованого (передбачуваного) результату, що визначає наскільки фактичний результат, пов'язаний із впливом правотворчої політики на правову дійсність, відповідає його меті, визначеній на момент розробки стратегії правотворчої політики;
- рівень оперативності розробки та реалізації правотворчої політики, що визначає своєчасність її прийняття та наявність механізму реалізації її положень;
- рівень впливу на процес життєдіяльності суспільства з метою забезпечення нормативної основи його системності;
- рівень узгодженості з іншими нормативними документами та принципами і стандартами міжнародного і європейського права.

Наукові критерії ефективності правотворчої політики характеризуються як система показників, що визначають рівень наукового обґрунтування її положень. Серед цих критеріїв можливо виокремити наступні: 1) рівень обґрунтованості, логічності та послідовності положень правотворчої політики, відсутності колізій як у межах її внутрішньої структури, так і в межах системи ієрархічно побудованих нормативних документів; 2) рівень відображеності

природних прав людини та принципу верховенства права; 3) рівень заснованості правотворчої політики на положеннях правової доктрини та ідеях сучасного праворозуміння; 4) рівень реалізації прогностичної функції правотворчої політики, націленої на обґрунтування перспектив розвитку правотворчої діяльності як засобу формування правової основи життєдіяльності суспільства; 5) рівень наукового обґрунтування шляхів підвищення ефективності правотворчої політики.

Нормативний характер правотворчої політики обумовлює можливість виокремлення такої підстави класифікації критеріїв її ефективності як *рівень нормативного узагальнення її положень.* В цьому аспекті можливо наголосити на наявності нормативних та індивідуальних критеріїв ефективності досліджуваної категорії. *Нормативні критерії* визначаються як показники щодо якості, змісту, форми та техніко-юридичних властивостей правотворчої політики, що забезпечують її правову законність, ясність та дієвість. На нашу думку, до таких критеріїв належать техніко-юридичні, якісні. *Техніко-юридичні критерії ефективності правотворчої політики* є показниками юридичної досконалості її положень, що забезпечують їх зрозумілість, несуперечливість та зручність у застосуванні, що обумовлюють єдність їх розуміння, тлумачення та застосування. Вони включають системну сукупність правил, засобів і методів, прийомів, способів і методів юридичної діяльності, що застосовуються у правотворчості з метою забезпечення правової визначеності, доступності, повноти та ефективності [2, с. 17] правотворчої політики. До цих критеріїв, на нашу думку, належить: 1) рівень гармонійності, узгодженості, упорядкованості правової системи як передумови ефективності дії правотворчої політики; 2) рівень повноти правових положень, їх колізійності та наявності суттєвих прогалин; 3) рівень якості та правової визначеності правотворчої політики та її результатів; 4) рівень доступності, точності, структурної логічності та передбачуваності положень правотворчої політики; 5) рівень відповідності правотворчої політики об’єктивним знанням, виробленим юридичною наукою; 6) рівень дотримання правотворчої техніки як засобу запобігання техніко-

юридичних помилок; 7) рівень дотримання процедурних аспектів на етапі прийняття, що обумовлює відповідність правотворчої політики повноваженням правотворчого органу та можливості їх делегування чи санкціонування; 8) наявність у законодавця спеціальних знань, правових навичок щодо розробки нормативно-правових актів. Слід пам'ятати, що фаховий рівень суб'єктів правотворчості, їх моральна та матеріальна заінтересованість у власній діяльності є важливим критерієм ефективності права [220, с. 58].

Найважливішою техніко-юридичною характеристикою правотворчої політики є якість формулювання її положень, що включає його змістовну досконаліть, відповідність формальним вимогам, дотримання процедурних аспектів на етапі прийняття, а також відповідності суспільним потребам та дотримання на етапі правореалізації [131, с. 93]. Означене обумовлює необхідність виокремлення *якісних критеріїв ефективності правотворчої політики*, що є показниками нормативної досконалості її положень. На нашу думку, до цих критеріїв ми можемо віднести:

- рівень змістовної досконалості правотворчої політики в аспекті мовного оформлення, структурованості, відсутності дублювання положень;
- рівень чіткості змістовного наповнення категорій та понять, а також можливостей їх застосування;
- рівень дотримання нормативно-правового стилю, що полягає у офіційності, документальності, формальності та нейтральності положень правотворчої політики;
- відсутність неточності дефініцій, тавтології, невідповідності поняття сучасному його розумінню.

Націленість правової політики на забезпечення правової основи життєдіяльності суспільства передбачає спричинення певного впливу на поведінку суб'єктів права. Це положення обумовлює формування суб'єктивного ставлення до її ідей та ціннісних складових, що викликає емоційні реакції та спричиняє певну поведінку правомірного чи протиправного характеру. В цьому відношенні можливо виокремити індивідуальні критерії ефективності

правотворчої політики, які пов'язуються з рівнем усвідомлення суб'єктами сутності та змісту правотворчої політики; рівнем правової активності суб'єктів, їх готовністю реалізувати її положення та результати; рівнем правової культури суб'єктів як сукупності правових знань та переконань, що формують повагу до діяльності держави та спонукають до правомірної поведінки.

Висновки до Розділу 2.

Важливого значення для визначення сутності правотворчої політики як особливої форми діяльності держави по формуванню правової основи правового спливу на суспільство має з'ясування її місця в системі суміжних правових категорій. Ця проблема може бути досліджена на двох рівнях: зовнішньому, що визначає місце правотворчої політики в системі більш широких правових явищ, таких як політика, державна політика та правова політика та на внутрішньому рівні, пов'язаному із з'ясуванням взаємодії правотворчої політики з такими різновидами правової політики, як правозастосовна та правоінтерпретаційна.

Терміни політика, державна політика, правова політика та правотворча політика є взаємодіючими і взаємозалежними. Політика визначає напрямки діяльності суб'єктів по управлінню суспільством, політика держави конкретизує цю діяльність до спеціально створених органів та основних сфер суспільної дійсності, правова політика націлена на упорядкування та розвиток правової сфери життєдіяльності суспільства, правотворча політика акцентує увагу на діяльності спеціально створених органів держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що забезпечують процес правоутворення та формують правову основу інших різновидів правової політики. Їх співвідношення можливо відобразити за допомогою таких філософських категорій як універсальне, загальне, особливе та одиничне. Маючи ознаки універсальної категорії, якою є політика, категорії державна політика, правова та правотворча політика, маючи самостійний характер та володіючи

системою особливих рис та властивостей, спричиняють вплив на політику шляхом надання їй суб'єктивного виміру, правового опосередкування та формування правової основи функціонування суспільства, гарантування його системності та удосконалення.

Правотворча та правозастосовна політика є самостійними різновидами правової політики, що співвідносяться з цією категорією як загальне та особливе. Маючи самостійний характер, правотворча та правозастосовна політика є взаємодіючими категоріями. З однієї сторони, правотворча політика формує правову основу правозастосовної, визначає перспективи розвитку правової сфери, формує принципи та вимоги правозастосування, з іншої правозастосовна політика забезпечує впровадження положень правотворчої, визначає шляхи і перспективи подальшого її розвитку;

Співвідношення правотворчої та правоінтерпретаційної політики засновується на наявності спільних з правотворчою політикою рис, особливостей як самостійних категорій та їх взаємодії. Взаємодія цих категорій виявляється у тому, що правотворча політика сприяє створенню правової основи інтерпретації; визначає правовий статус органів інтерпретації та правоінтерпретаційних актів; сприяє закріпленню принципів, вимог, правил юридичної техніки тлумачення. У свою чергу, правоінтерпретаційна політика забезпечує подолання колізій та прогалин у правовому регулюванні, підвищення системності законодавства, подолання недосконалостей юридичної техніки нормативно-правових актів та підвищенню ефективності правового регулювання.

Правотворча політика засновується на трьох рівнях (групах) принципів: універсальних, характерних для всіх правових явищ, що визначають сутність, правову природу правотворчої політики та складають її основу; загальних, притаманних правовій політиці, різновидом якої є правотворча, що в межах правотворчої політики набирають особливого змісту, та спеціальних, притаманних саме правотворчій політиці як самостійному правовому явищу, що

відображає потреби суспільства у формуванні і розвитку правової сфери його функціонування.

Спеціальні принципи правотворчої політики – це основоположні ідеї та вимоги, що забезпечують діяльність держави, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у формуванні непротирічної системи законодавства на визначенні стратегічних напрямків розвитку правотворчості. Вони ґрунтуються на універсальних принципах права та загальних принципах правової політики, відображають потреби соціуму у формуванні правової основи функціонування суспільства, детерміновані історичним етапом розвитку суспільства та плюралізмом ідеологій у сфері правотворчості, відображають особливості правотворчої діяльності та є засобом реалізації її завдань. Основними серед спеціальних принципів правотворчої політики є правова гармонізація, правова визначеність, пропорційність, обґрунтованість, науковість, демократизм, професіоналізм та відповідальність. Значення цих принципів полягає у відображенні особливого характеру правової політики як самостійного правового явища.

Критерії ефективності правотворчої політики є системою показників, що визначають ступінь досягнення її мети, забезпечення розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства, відображення ролі держави у втіленні ідеї правової держави та верховенства права.

Економічні критерії ефективності правотворчої політики це показники матеріального, організаційного та технічного характеру, що визначають рівень затрат, націлених на досягнення її мети.

Соціальні критерії визначають реальний вплив правотворчої політики на процес функціонування суспільства з точки зору змін у сфері соціальних відносин, реалізації прав людини та рівня забезпечення соціальних інтересів.

Політичні критерії це рівень здатності правотворчої політики впроваджувати демократичні інститути та принципи, відображати політичні інтереси інших суб’єктів політичної системи, забезпечувати стабільність та розвиток суспільства, сприяти реалізації функцій і завдань держави.

Критерії ідеологічної ефективності правотворчої політики це показники наукового, ідейного спрямування, що визначають рівень усвідомлення, пояснення та оцінки правотворчою політикою існуючої соціально-політичної реальності.

Кількісні критерії є емпіричними даними, що визначають співвідношення між цілями правотворчої політики та фактичними результатами її впровадження, які формуються на основі статистичних даних.

Якісні критерії правотворчої політики – це показники, що характеризують її доцільність, обґрунтованість та суспільну корисність, які визначаються проведенням правового моніторингу та соціологічним опитуванням.

Практичні критерії ефективності правотворчої політики визначаються рівнем досягнення поставленої мети та реалізації завдань, наявністю механізмів реалізації її положень та здатністю породжувати соціально-правові наслідки.

Наукові критерії ефективності правотворчої політики характеризуються як система показників, що визначають рівень наукового обґрунтування її положень.

Нормативні критерії визначаються як показники щодо якості, змісту, форми та техніко-юридичних властивостей правотворчої політики, що забезпечують її правову законність, ясність та дієвість.

Індивідуальні критерії ефективності правотворчої політики пов’язуються з рівнем усвідомлення суб’єктами сутності та змісту правотворчої політики; рівнем правової активності суб’єктів, їх готовністю реалізувати її положення та результати; рівнем правової культури суб’єктів як сукупності правових знань та переконань, що формують повагу до діяльності держави та спонукають до правомірної поведінки.

РОЗДІЛ 3
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОТВОРЧОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

3.1 Фактори, що впливають на ефективність правотворчої політики в Україні

Сучасний етап державотворення в Україні характеризується пошуком оптимальних моделей організації публічної влади та правового регулювання. Правотворчість як динамічна система є спроможною до вдосконалення лише за умови чіткого розуміння факторів, що визначають її результативність. В основі реформування правової системи лежить категорія ефективності, яка виступає не лише засобом виміру якості прийнятих рішень, а й індикатором того, наскільки вдало правотворець врахував об'єктивні та суб'єктивні передумови створення норм права. Відтак, дослідження теоретико-правових та практичних аспектів ефективності правотворчої політики неможливе без ґрунтовного аналізу системи факторів, що впливають на неї. Варто наголосити, що вітчизняна правова система зіткнулася з безпрецедентними викликами екзистенційного характеру: спочатку глобальною пандемією COVID-19, а після 24 лютого 2022 року – повномасштабною збройною агресією російської федерації. Ці події призвели до кардинального переформатування правової системи та змістили акценти у правотворчій політиці. В умовах воєнного стану питання якості та дієвості законів трансформувалося з суто юридичної площини у площину національної безпеки та оборони. Ефективність правотворчих рішень сьогодні безпосередньо корелюється зі здатністю держави оперативно реагувати на безпекові загрози та забезпечувати стабільність суспільних відносин.

У контексті нашого дослідження категорія «ефективність» трансформується з суто теоретичної абстракції у фундаментальну методологічну дефініцію, виступаючи ключовим індикатором якості та дієвості правових процесів. Науковий пошук релевантних критеріїв виміру цієї категорії дозволяє не лише констатувати факт дієвості норми, але й глибше зрозуміти природу успішної правотворчої політики, виявляючи приховані детермінанти її результативності. Розширюючи методологічний інструментарій дослідження, передусім варто звернути увагу на системний підхід, який О.Л. Копиленко, О.В. Богачова та С.В. Богачов є найбільш функціонально перспективним для здійснення комплексного виміру ефективності правових явищ. І такий вимір має здійснюватися «…через призму чотирьох взаємопов'язаних критеріїв, які фактично виступають маркерами якості правотворчої роботи, а саме:

1) юридичний аспект, у межах якого оцінюється нормативність, повнота та конкретність законодавчого регулювання (здатність норми регулювати суспільні відносини без прогалин);

2) мовний аспект, що висуває до законодавця імперативні вимоги щодо простоти, ясності та лаконічності викладу (мінімізація ризиків двозначного тлумачення тексту);

3) логічний аспект, який гарантує внутрішню узгодженість, визначеність та несуперечливість норм як у межах одного акта, так і в системі законодавства загалом;

4) соціологічний аспект, який дозволяє співставити формальну юридичну ефективність із реальною соціальною результативністю» [70, с. 14].

Органічно доповнює зазначений підхід позиція В.Ф. Сіренка, який пропонує розглядати ефективність правотворчої політики крізь призму трьох взаємопов'язаних факторів, що охоплюють як соціальні, так і інструментальні складові. По-перше, вчений акцентує увагу на факторі соціальної відповідності, визначаючи ефективність як пряму кореляцію між об'єктивними потребами суспільних груп та реальними (а не декларативними) можливостями суб'єктів правотворчості ці потреби задовольнити. По-друге, виділяється прогностичний

фактор, що полягає у наявності стратегічного бачення та здатності законодавства працювати на випередження, вирішуючи майбутні соціальні завдання. По-третє, важливим є суто інструментальний фактор, що виражається у співвідношенні якісних та кількісних показників прийнятих нормативно-правових актів, застерігаючи від так званої «законодавчої інфляції» [189, с. 37–38].

Систематизуючи підходи до оцінки результативності законодавчого процесу, варто звернутися до класифікації, запропонованої В.М. Дубасом. Науковець пропонує диференціювати критерії ефективності правотворчості та її політики на дві взаємодоповнювані групи, що дозволяє оцінити як процес, так і результат. До першої групи автор відносить кількісні (формальні) критерії. Вони стосуються насамперед «адміністративної» ефективності правотворчості: оцінки витрачених часових, людських та матеріальних ресурсів, а також оптимальності організаційних процедур. Сюди ж належить і статистичний вимір, зокрема кількість прийнятих актів за певний період. Втім, у контексті нашого дослідження слід зауважити, що домінування саме цих критеріїв часто стає негативним фактором, що призводить до «законодавчого спаму».

Друга група – це змістовні (якісні) критерії, які є значно важливішими для визначення реальної дієвості політики. Вони передбачають аналіз того, чи був повноцінно дотриманий правотворчий цикл, чи відповідає акт основоположним правам людини та міжнародним стандартам. Ключовим інструментом застосування цих критеріїв В.М. Дубас визначає інститут правового моніторингу [55, с. 67]. Варто наголосити на тому, що такий вимір ефективності правотворчої політики вчений по суті пропонує здійснити, спираючись на розуміння факторів такої ефективності. Зокрема, вчений звертає увагу на те, що кількісні і якісні критерії в будь-якому випадку визначаються особливостями життя соціуму та активністю, своєчасністю і витребуваністю правотворчої діяльності. Розвиваючи тезу вченого, варто наголосити, що правовий моніторинг в Україні перестав бути суто теоретичною конструкцією і набув нормативного закріплення. Згідно з Розділом XII Закону України «Про правотворчу діяльність», правовий моніторинг визначається як систематична, комплексна діяльність з оцінки стану

реалізації та ефективності нормативно-правових актів. Зокрема, стаття 67 цього Закону чітко вказує, що метою моніторингу є виявлення недоліків правового регулювання, колізій та застарілих норм, а також надання рекомендацій щодо їх усунення [69]. Це підтверджує думку В.М. Дубаса про те, що саме через механізм моніторингу можна об'єктивно виміряти змістовну ефективність правотворчої політики, перетворивши її з абстрактної категорії на керований процес [69].

Досліджуючи природу факторів впливу на ефективність правотворчої політики, доцільно звернутися до поглядів Н.І. Кудерської, яка пропонує розглядати правотворчу політику крізь призму передумов її формування. На переконання вченої, саме ці базові умови виступають фундаментом реальної ефективності та соціальної затребуваності правотворчих актів. До системи таких визначальних передумов дослідниця відносить:

а) наявність законодавчо закріплених основ суспільного розвитку;

б) чітко визначені стратегію і тактику вдосконалення законодавства;

в) дотримання пріоритетності прийняття актів;

г) системний моніторинг і прогнозування змін у правовій сфері.

Такий підхід має важливе методологічне значення для нашої роботи, оскільки дозволяє інтерпретувати правотворчу політику як прикладне явище, що піддається виміру [108, с. 71-72]. Тобто, ефективність політики стає не лише оцінюваною величиною, яка залежить від якості дотримання вищезазначених передумов та форм її реалізації, але і прогнозованою з огляду на наявні фактори, котрі на неї впливають.

Розвиваючи дискусію про фактори, що впливають на ефективність правотворчої політики, критично важливою видається позиція В.М. Тернавської, яка слушно зауважує, що при аналізі ефективності правотворчої політики необхідно відійти від формально-кількісних показників (загальної кількості прийнятих актів чи договорів) і зосередитися на їхніх якісних характеристиках. Адже саме висока якість закону є тим фундаментом, що опосередковує стан законності та реального правопорядку в державі. Водночас, вчена звертає увагу на методологічну складність цього питання, оскільки «…ні у вітчизняній, ні у

західній доктрині досі не вироблено уніфікованого підходу до дефініції «якість закону». Ця категорія залишається динамічним стандартом, змістовне наповнення якого не є статичним, а детермінується конкретним історичним, політичним та соціальним контекстом, формою державного устрою та усталеними традиціями законопроєктування» [209, с. 20]. Певну ясність у вирішення окресленої методологічної проблеми вносить позиція Н.М. Оніщенко, яка пропонує розглядати «якість закону» як інтегральну характеристику, що відображає здатність нормативного акта реально, а не декларативно, задовольняти суспільні потреби та приватні інтереси. Розвиваючи цю тезу, дослідниця пропонує дихотомію критеріїв якості, виокремлюючи два ключові фактори, які безпосередньо впливають на ефективність правотворчої політики, а саме:

1) соціальний фактор, який вимагає, щоб зміст правових норм резонував із об'єктивними умовами життя та відповідав магістральним напрямам суспільного розвитку;

2) юридичний фактор, який є комплексним за своєю природою. Він охоплює як вимогу легальності, так і вимогу правового характеру закону, тобто його узгодженість із принципами верховенства права, демократії та соціальної справедливості.

Окремий акцент Н.М. Оніщенко робить на важливості юридико-технічної досконалості тексту, визначаючи її як фундаментальну гарантію принципу правової визначеності [149].

Фундаментальним завданням правотворчої політики є забезпечення високої якості правового інструментарію. Досягнення цієї мети можливе лише за умови побудови логічно вивіреного, несуперечливого правотворчого процесу, очищеного від системних помилок. У цьому контексті варто погодитися з позицією В. Селіванова, який вбачає шлях до усунення суб'єктивних дефектів у чіткому розмежуванні двох рівнів: 1) політичного, змістом якого є прийняття державних рішень; 2) організаційно-технічного, що пов'язаний із фаховою підготовкою текстів проєктів. Що ж стосується помилок об'єктивного характеру,

то їхньою першопричиною часто стає ігнорування науково обґрунтованої технології створення нормативно-правових актів [188, с. 11]. Варто доповнити думку вченого тим, що законодавець вже зробив вагомий крок до вирішення цієї проблеми на нормативному рівні. Прийнятий Закон України «Про правотворчу діяльність» інституціоналізує роль науки у цьому процесі. Зокрема, частина 4 статті 22 Закону передбачає розроблення наукової концепції розвитку законодавства України як основи для юридичного прогнозування. Крім того, стаття 44 цього ж Закону закріплює обов'язковість проведення наукової експертизи законопроєктів, ставлячи її в один ряд із іншими видами фахової оцінки [69]. Слід зауважити, що згадана наукова концепція за своєю правовою природою є документом доктринально-рекомендаційного характеру, що визначає стратегічні вектори, засновуючись насамперед на виявленні та ґрунтовному аналізі факторів, котрі впливають на ефективність правотворчої політики.

Поглиблюючи аналіз факторів, що впливають на ефективність правотворчої політики, варто погодитися з тезою І.І. Онищука, який слушно пов'язує ефективність правового регулювання не стільки з формальною поінформованістю адресатів про зміст нормативно-правого акту, скільки з глибиною їхньої правосвідомості, тобто з їх здатністю осягнути сутність правових приписів та вмінням коректно інтерпретувати й застосовувати їх у конкретних життєвих ситуаціях. Це підкреслює, що ефективність правотворчої політики залежить не лише від якості тексту, а й від рівня правової культури суспільства [147, с. 14], що також можливо віднести до факторів ефективності правотворчої політики.

Реалізація стратегічних цілей правотворчої політики потребує не лише декларацій, а й науково обґрунтованого вибору засобів їх досягнення та системного, послідовного використання. Саме такий підхід до діалектики взаємовідносин цілей і засобів є фундаментом ефективності вирішення завдань, поставлених суспільством і державою. На думку В.М. Тернавської, якщо стратегічні цілі правотворчої політики зазвичай визначені об'єктивними

суспільними потребами, то вибір інструментарію для їх досягнення часто стає заручником суб’єктивних чинників, до який вчена відносить політичні, культурні, ментальні чинники, а також фактор політичного популізму. Саме популізм, вчена відносить до системи деструктивних факторів, що призводить до неспіврозмірності амбітних цілей і реальних засобів їх втілення. Як наслідок, політичний популізм в результаті блокує виконання стратегічних завдань держави [209, с. 71]. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах сучасних викликів, зокрема правового режиму воєнного стану та євроінтеграції, які вимагають від правотворця надзвичайної оперативності. Проте в гонитві за швидкістю часто ігнорується виваженість засобів, що призводить до домінування політичної доцільності над юридичною якістю. У цьому контексті науковиця наголошує на необхідності якісного перезавантаження підходів до вибору засобів реалізації політики. В.М. Тернавська підтримує тезу про важливість збереження балансу між «засобами-інструментами» та «засобами-технологіями». Порушення цієї рівноваги має фатальні наслідки для правової системи: недооцінка інструментарію при гіпертрофованій увазі до технологій породжує колізії, прогалини та правовий вакуум. І навпаки – захоплення формою (інструментами) без належного технологічного забезпечення призводить до відриву правової форми від її реального змісту, перетворюючи закон на суто декларативну норму [209, с. 72].

Окресливши теоретико-методологічні межі категорії «ефективність», логічним видається перехід до детального аналізу конкретних факторів, які в сучасних українських реаліях виступають каталізаторами або, навпаки, гальмами правотворчого процесу. Саме ці чинники визначають, наскільки закладений у нормі потенціал буде реалізований на практиці. Окремої уваги в системі факторів ефективності правотворчої політики заслуговує суб'єктивний фактор. Правотворчість за своєю сутністю являє собою високоінтелектуальну діяльність, яка вимагає від суб'єктів (насамперед, суб’єктів права правотворчої ініціативи, самих учасників та суб’єктів правотворчої діяльності, заінтересованих осіб) не лише політичної інтуїції, а й фахової юридичної

підготовки. Низький рівень правової культури та професіоналізму учасників правотворчої діяльності часто стає першопричиною появи так званого «правотворчого спаму» та юридичних колізій, прогалин та інших юридико-технічних дефектів. Як показує практика, ігнорування правил юридичної техніки часто є наслідком не професійного умислу, а фактичної відсутності компетенцій. Тому підвищення вимог до професійного рівня учасників правотворчої діяльності (в значенні Закону України «Про правотворчу діяльність». – *Прим. авт.*) та посилення ролі суб'єктів правотворчих експертиз є критичним фактором мінімізації правотворчих помилок. Діалектично пов'язаним із рівнем компетентності є інший, часто прихований фактор впливу – інститут лобізму, який з 2024 року набув законодавчого визнання (відповідно до Закону України «Про лобіювання». – *Прим. авт.*). В умовах становлення демократії межа між цивілізованим представництвом інтересів та корупційним тиском на суб'єктів праотворчості є розмитою. Деструктивний лобізм призводить до викривлення цілей правотворчої політики. Так, замість задоволення загальносуспільних потреб правотворчий акт починає обслуговувати суб'єктно зумовлені, переважно вузькокорпоративні інтереси. Відтак, передумовою підвищення ефективності стає законодавча легалізація та детінізація лобістської діяльності, що дозволить зробити процес впливу на прийняття рішень прозорим та підзвітним суспільству.

Аналізуючи техніко-юридичні фактори, ключову увагу слід зосередити на категорії формальної визначеності норм права, яка, на переконання Т.О. Дідича та К.К. Адаскалиці, безпосередньо визначає здатність законодавства реально регулювати суспільні відносини. Ефективність, як властивість позитивного права, авторами визначається як така, що забезпечується дотриманням суворої системи правил формалізації. До цієї системи відносять правила: економічності, ергономічності, гнучкості та, насамперед, правило реальності. Саме дотримання правила реальності є критичним фактором, адже воно має імперативний характер і не допускає варіативності. Суть цього правила полягає в зв'язку норми з об'єктивною дійсністю: якщо закріплені в законі права неможливо реалізувати, а

обов’язки – виконати через фізичні, ресурсні чи організаційні обмеження реального світу, то правовий вплив на суспільні відносини стає неможливим. У такому випадку право повністю втрачає свою ефективність, перетворюючись на декларацію. Тому прогнозування ресурсозабезпеченості акта є не просто побажанням, а технічною вимогою до його життєздатності. Водночас, автори слушно зауважують, що «…вплив формальної визначеності, хоч і є суттєвим, не є вичерпним. Здатність норм реально регулювати відносини залежить також від аксіологічних (ціннісних) чинників: поінформованості суб’єктів права та, що надважливо, узгодженості закону з усталеними у суспільстві уявленнями про мораль та справедливість» [48, с. 14-16]. Тобто, навіть технічно досконалий правотворчий акт («реальний» і «ергономічний») може бути неефективним, якщо він відторгається суспільною мораллю. Розвиваючи аналіз вимог до «правила реальності» законодавства, неможливо оминути його матеріально-економічну складову. Будь-яка правотворча ініціатива, особливо у сфері соціальної політики чи реформування державних інституцій, має свою «ціну». Ефективність правотворчої політики прямо корелює з реалістичністю бюджетного планування, адже прийняття фінансово непідкріплених актів є прямим порушенням принципу збалансованості. Якщо закон декларує права чи пільги, але Державний бюджет не передбачає коштів на їх покриття, такий акт автоматично стає фікцією. Це не лише знижує ефективність конкретної норми, а й підриває довіру суспільства до держави загалом, породжуючи правовий нігілізм. Отже, на наше переконання, фінансово-економічне обґрунтування правотворчих ініціатив виступає не формальним додатком, а ключовим ресурсним гарантом його майбутньої життєздатності.

Окремої уваги заслуговує аналіз впливу правового режиму воєнного стану на ефективність правотворчої політики, що також може вважатись фактором, що впливає на ефективність правотворчої політики. Як зазначає Голова Верховної Ради України Р.О. Стефанчук, війна стала екстремальним випробуванням для національної правової системи, трансформувавши пріоритети парламентської діяльності. В умовах повномасштабного вторгнення ключовим фактором

ефективності стає оперативність реагування на безпекові виклики. Парламент перейшов у режим роботи 24/7, що дозволило уникнути вакууму влади та забезпечити легітимність прийняття рішень. Водночас, такий «турборежим» створює ризики для якості законодавства. Екстрена правотворчість часто змушена жертвувати процедурними моментами (наприклад, скорочення строків обговорення) заради швидкості. Р. Стефанчук підкреслює, що в цих умовах ефективність вимірюється здатністю парламенту виконувати не лише законодавчу, а й безпекову та євроінтеграційну функції. Зокрема, йдеться про «парламентську дипломатію», яка стала інструментом отримання міжнародної підтримки [198, с. 11-12]. Отже, фактор правового режиму воєнного стану та фактично стану активних бойових дій змушує нас розглядати ефективність правотворчої політики не статично, а динамічно, а саме як здатність держави та суспільства вистояти та зберегти керованість суспільними процесами.

Ще одним потужним зовнішнім фактором, що детермінує зміст та архітектуру сучасної правотворчої політики, є зобов'язання України щодо гармонізації законодавства України з правом ЄС. Однак розглядати цей процес виключно як механічну імплементацію директив було б методологічно невірно. В цьому контексті В.М. Тернавська слушно зауважує, що сучасний процес правової глобалізації відзначається різноманітністю форм, оскільки це не лише запозичення окремих елементів іноземного права, а й спільне удосконалення національної системи на підставі загальновироблених стандартів. Дослідниця наголошує, що наближення у правовій сфері – це складний багаторівневий процес, який відбувається одночасно на трьох рівнях:

1) нормативний рівень передбачає безпосередню матеріальну гармонізацію законодавства в частині узгодження текстів законів, кодексів та підзаконних актів із нормами права ЄС. Однак на цьому рівні ефективність залежить від того, наскільки нові норми узгоджуються з національною правовою системою та чи не створюють вони колізій з існуючим масивом законодавства;

2) техніко-юридичний рівень стосується форми права і передбачає запозичення передових методик нормопроєктування та кращих зразків

юридичної техніки. Йдеться про впровадження європейських стандартів структурування нормативних актів, вимог до їхньої мови, стилю та процедур оцінки впливу, що дозволяє підвищити якість закону як технічного документа;

3) доктринальний (теоретичний) рівень передбачає фундаментальну трансформацію правосвідомості та зміну наукових парадигм розуміння права. Без відмови від застарілих (пострадянських) доктринальних підходів та переходу до людиноцентричної ідеї права, навіть ідеально виписані європейські норми ризикують залишитися декларативними на практиці [198, с. 97].

Саме у комплексності цих рівнів криється запорука ефективності євроінтеграційного вектора. Якщо гармонізація відбувається лише на нормативному рівні (шляхом копіювання текстів), але ігнорується доктринальний рівень або техніко-юридичний, то правотворча політика втрачає свою результативність. Тому ефективність залежить від майстерності адаптації європейських стандартів до українських реалій на всіх трьох рівнях, що дозволяє уникнути відторгнення нових норм правовою системою.

Варто зауважити, що попри значну увагу вчених до загальних проблем якості законодавства, у сучасній науковій літературі фактично відсутній комплексний аналіз саме системи факторів впливу на ефективність правотворчої політики. Більшість дослідників розглядають окремі аспекти, зокрема: Р.О. Стефанчук фокусується на парламентських викликах воєнного часу; В.М. Тернавська – на політико-правових детермінантах, а Т.О. Дідич і К.К. Адаскалиця – на техніко-юридичних вимогах. Однак єдиного уніфікованого підходу, який би структурував ці різнопланові чинники в ієрархічну модель, наразі не вироблено. Це актуалізує необхідність синтезу наявних доктринальних поглядів та формування авторського бачення структури цих факторів.

Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що ефективність правотворчої політики в Україні є складним, багатогранним феноменом, який неможливо звести до дії якогось одного чинника. Це динамічна категорія, що формується під впливом різних чинників. На основі систематизації виявлених у роботі підходів та аналізу поточної практики нормотворення,

вважаємо за доцільне запропонувати авторську концепцію трьохрівневої моделі факторів ефективності правотворчої політики, яка дозволяє комплексно оцінити передумови якості законодавства.

Першим рівнем цієї конструкції виступають фактори так званого макро рівня, або ще можна їх визначити як політико-стратегічні фактори. Саме вони задають вектор розвитку всієї правової системи та формують ідеологічне підґрунтя змін. До визначальних чинників цього рівня належать імперативні зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства з правом ЄС та специфічні безпекові умови воєнного стану, які вимагають від держави особливої оперативності й прийняття рішень, які потенційно мають високий ступінь ефективності. Критично важливою тут є наявність політичної волі до системних реформ, без якої правотворчість ризикує перетворитися на хаотичний набір ситуативних ініціатив, позбавлених стратегічної мети.

Наступною ланкою є фактори мікро рівня, або ще можна їх визначити як процедурно-інституційні фактори, що визначають організацію самого процесу творення норм. Їхня функція полягає у створенні надійних інституційних фільтрів, здатних відсіювати популістські та неякісні проєкти ще на етапі розробки. Ключовими елементами тут виступають стратегічне планування правотворчої діяльності, обов'язковість наукового обґрунтування рішень та дієвий інститут правового моніторингу. Саме дотримання процедурної чистоти й прозорості дозволяє мінімізувати деструктивний лобізм і забезпечити легітимність прийнятих актів.

Фундаментом безпосередньої дієвості норм є мікро-фактори (техніко-юридичні). Цей рівень стосується якості конкретного нормативного тексту та його інструментальної придатності. Визначальним критерієм тут є дотримання «правила реальності», тобто відповідності правових приписів наявним фінансовим, організаційним та кадровим ресурсам для їх виконання. Окрім ресурсної забезпеченості, ефективність на цьому рівні гарантується досконалістю юридичної техніки, складовими якої є мовна ясність, логічна

визначеність та відсутність колізій, що робить правотворчий акт зрозумілим для суб'єктів правотлумачення й правозастосування.

Отже, запропонована система факторів ефективності правотворчої політики засвідчує, що підвищення ефективності правотворчої політики не може бути точковим заходом. Це системний процес, який потребує синергії та узгоджених дій на всіх трьох рівнях, зокрема від визначення правильної політичної стратегії до ретельного опрацювання юридичної техніки кожного окремого правотворчого акта.

3.2 Шляхи посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України

Важливе значення будь-якої дисертаційної праці має підсумкова її частина, де узагальнюються та обґрунтовуються положення, які, як правило, стосуються: а) удосконалення предмету наукового дослідження; б) посилення функціонування відповідного державно-правового явища чи процесу. Наше наукове дослідження не стане виключенням і на підставі попередньо проведеного аналізу факторів, котрі впливають на ефективність правотворчої політики, вважаємо за доцільне зосередити увагу на перспективах розвитку та напрямках удосконалення правотворчої політики, обґрунтуванні відповідних шляхів посилення її ефективності в сучасних умовах розвитку законодавства України.

Вказаний вектор наукового дослідження є витребуваним як в теоретико-правовому, так і в практичному плані, оскільки націлений на виокремлення науково обґрунтованих положень практичного удосконалення реалізації правотворчої політики. Аналіз питань, які стосуються шляхів посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України є особливо актуальним та важливим для подальшого розвитку як самої законодавчої бази України, так і для подолання наявних недоліків правового

регулювання, вироблення єдиного концептуального бачення в частині функціонування всього механізму правотворчості. Відзначаючи високий ступінь актуальності наукового дослідження шляхів підвищення ефективності правотворчої політики, наголошуючи на її практико орієнтованому змісті та призначенні, вважаємо за доцільне в цій частині дисертаційної роботи:

− по-перше, провести аналіз доктринальних підходів, представлених у вітчизняних літературних джерелах, які стосуються удосконалення правотворчої діяльності та посилення політики її здійснення, а також досвід зарубіжних держав в частині посилення ефективності правотворчої політики;

− по-друге, визначити та охарактеризувати наявні виклики реалізації правотворчої діяльності в сучасних умовах розвитку вітчизняного суспільства та правової системи;

− по-третє, узагальнити наявні доктринальні пропозиції щодо удосконалення правотворчої політики та доповнити їх з урахуванням наявних викликів.

Відповідно до поставлених завдань в цьому підрозділі, насамперед, вважаємо за доцільне провести аналіз поглядів вітчизняних вчених на питання удосконалення правотворчої діяльності та посилення політики її здійснення, що дозволить провести моніторинг стану науково-правового опрацювання тематики цієї частини дисертаційної роботи. Варто звернути увагу на те, що предметних досліджень питань підвищення ефективності правотворчої політики у вітчизняній юридичній літературі проведено не було, переважна більшість поглядів вчених на вказане питання представлені крізь призму вивчення інших, дотичних аспектів правотворчості та правотворчої політики. Так, В.М. Тернавська, розкриваючи власне розуміння правотворчості вже вкладає в нього такі характеристики правотворчої політики як складність, інтелектуально-вольовий прояв діяльності уповноважених суб’єктів, спрямованість на упорядкування суспільних відносин шляхом послідовного, виваженого та професійного створення нових і удосконалення чинних нормативно-правових актів [209, с. 8]. Отже вже в цій ідеї вченої опосередковано закладено думку про

те, що підвищення ефективності правотворчої політики безпосередньо корелюється з вдосконаленням упорядкування суспільних відносин, підвищенням рівня організованості та професійності створення нових та удосконалення чинних нормативно-правових актів. Так само і ряд інших вчених звертають увагу на те, що сама правотворча політика потенційно націлена на її ефективну реалізацію та формування якісної системи законодавства, звертаючи увагу на те, що правотворча політика визначає шлях до вдосконалення й оптимізації правотворчості [136, с. 11–12], є інструментом формування, здійснення й управління правотворчою діяльністю, зокрема шляхом розробки і прийняття концептуальних актів, закріплення пріоритетів й цілей правового регулювання у відповідній сфері [243, с. 19–20] тощо.

Орієнтованість на ефективність правотворча політика демонструє і з точки зору її розуміння як певної концепції, за допомогою якої закріплено положення щодо цілей та методів правового регулювання [111, с. 177–178]; змісту державного впливу на правотворчий процес, що забезпечує реалізацію правової політики, її спроможність закріпити стратегічні засади трансформації правового регулювання у відповідній сфері [122, с. 346]; спрямованості на вдосконалення системи правових засобів, формування ефективної системи правових актів [159, с. 74–75]; узгодження діяльності суб’єктів правотворчості шляхом попередньо визначених концептуальних положень удосконалення законодавства [160, с. 162–163]; формування системи правового забезпечення правотворчої діяльності, її системності, послідовності, узгодженості та прогнозованості [101, с. 6–7]; засобу втілення загальних засад правового регулювання у відповідну правову форму виразу права [202, с. 427]; інструменту подолання недоліків законодавства України [219, с. 435] та ін. Таким чином навіть надаючи характеристику самому феномену правотворчості та правотворчої політики вченими вже закладається в його основу ті положення, які свідчать про необхідність забезпечення якості і ефективності правотворчості, основу чого становить правотворча політика та її ефективність.

Важливість системного підходу до правотворчості не можна недооцінювати, особливо в умовах сучасного розвитку державності. Тому що саме через відсутність системності у прийнятті та оновленні правотворчих актів виникають дефекти законодавства, особливо через відсутність чітких орієнтирів, цілей та злагодженої роботи інституцій, які займаються розробкою нормативних правил, їх опрацюванням, експертуванням, супроводом під час правотворчого опрацювання, моніторингом стану правового регулювання є надзвичайно актуальним. У науковій спільноті переважно одностайно констатується те, що процес прийняття правотворчих актів дійсно має бути системним, послідовним та внутрішньо узгодженим. Це забезпечує не лише відповідність законодавства реальним потребам суспільства, але й створює основу для правової стабільності і передбачуваності. Також можна підкреслити, що важливо спиратися на результати наукового аналізу, враховувати суспільну думку і можливі наслідки правових рішень. Правотворча політика, як форма реалізації загальної правової політики, повинна відображати національні інтереси та сприяти розвитку правової держави. Справді, недоліки в законодавстві часто можуть бути своєчасно усунуті, якщо враховується системоутворююча (генералізуюча, на думку В.М. Тернавської. – *Прим. авт.*) функція правової політики. У своїй роботі В.М. Тернавська розкриває генералізуючу функцію через основині аспекти, які можуть сприйматись і з точки зору напрямів удосконалення її реалізації та підвищення ефективності правотворчої політики в цілому, а саме:

1) «формування єдиних принципів і цілей правотворчої діяльності;

2) забезпечення внутрішньої узгодженості, прогнозування наслідків правотворчості;

3) адаптація правової політики до суспільних змін, підвищення ефективності правотворчості, відображення національних інтересів.

Тобто генералізуюча функція правової політики має вирішальне значення для забезпечення цілісності та системності правотворчого процесу. Вона допомагає уникнути фрагментарності у правовій системі, забезпечує взаємозв’язок між різними правовими нормами та сприяє формуванню єдиного

правового поля. Завдяки генералізуючій функції, правотворча діяльність стає більш передбачуваною, ефективною та орієнтованою на довгостроковий розвиток правової системи» [212, с. 30]. Таким чином, стратегічний підхід до правотворчої діяльності є не лише бажаним, але й необхідним для ефективного розвитку правової системи України.

У юридичній літературі, використовуючи поняття «правотворчої політики», надається її характеристика також з точки зору ефективності такої політики та відповідних шляхів її підвищення. Так, правотворча політика визначається в основному як науково обґрунтована, послідовна і системна діяльність у сфері правотворчості. Загалом, ця діяльність спрямована на визначення стратегії і тактики правотворчості, створення необхідних умов для ефективної правотворчої роботи, пов'язана з розробкою і прийняттям якісних й ефективних правових рішень, що забезпечують стабільний розвиток держави та суспільства. Суб'єктами правотворчої політики виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства та народ [191, с. 112].

Варто вказати, що ефективність правотворчої політики вимірюється не стільки кількісними показниками правового інструментарію, тобто кількістю прийнятих нормативно-правових актів і нормативно-правових договорів, а їх якісними характеристиками. На прикладі вітчизняної законотворчості цікавими є показники прийняття законів Верховною Радою України. Так у 2022 році було прийнято 399 законів. У протиставлення з парламентом Федеративної Республіки Німеччини – 115 законів, Французькій Республіці – 62, Великій Британії – 48 [270], а у 2024 році – 225 законів України [179]. Водночас протягом 2025 року Верховною Радою України розглянуто та прийнято 148 законів України різної форми (кодифікаційні, звичайні, первинні та про внесення змін тощо) [180]. Це засвідчує динаміку певного зменшення кількості прийнятих законодавчих актів, проте все одно показники залишаються одними з найвищих з країн Європи. Подібними є показники і по підготовленим, поданим й зареєстрованим законопроектним документам (1811 законопроектів у 2022 році;

1931 у 2023 році; 1664 у 2024 році та 1913 за період з 1.01.2025р – 30.09.2025р.) [73; 74; 75; 76]. Проте, одночасно виникає і інше риторичне питання – чи відповідають кількісні показники показникам якісним? На думку Р.О. Стефанчука, «…така диспропорція між законодавчими актами, прийнятими в Україні, та актами, які приймаються в країнах Європи, а також між кількістю поданих законопроектів та прийнятих законів, зумовлюється об'єктивною необхідністю сформувати якісну, стабільну систему законодавства, що міститиме первинні законодавчі акти, за зразком правових систем країн сталої демократії. Тому у найближчій перспективі законодавча діяльність українського Парламенту лише посилюватиметься» [198, с. 11].

Однак, в юридичні літературі (як в українській, так і зарубіжній), немає єдиного підходу до визначення поняття «ефективність правотворчої політики», а також інших суміжних понять, зокрема «якість правотворчості» та «якість закону». Це поняття вважається критерієм чи стандартом оцінки ефективності законодавства, але оскільки вказані поняття є складними, то немає впевненості щодо його змісту, який може визначатися залежно від конкретних історичних, політичних і соціальних контекстів, видів державного устрою, традицій та практики законопроєктування, опосередковуватися точкою зору різних акторів тощо. Важливість якості закону доводиться у поглядах Н.В. Артикуци, тому що саме від цього залежить його дієвість та ефективність реалізації. Фактично вчена наголошує на тому, що ефективність правотворчої політики вимірюється насамперед якісним і досконалим законом, що є необхідною передумовою ефективного правозастосування, забезпечення правопорядку, розбудови правової держави. Негативні ж наслідки прийняття законодавчого акта неналежної якості можуть бути обтяжливими як для суспільства в цілому, так і окремих категорій осіб. Помилки законотворця можуть негативно вплинути на правосвідомість і праворозуміння громадян, викривити уявлення про справедливість, рівність громадян перед законом, демократичні та гуманістичні принципи, викликати зневіру і навіть неповагу до закону (законодавчої влади, держави, яка встановлює «несправедливі закони») [5, с. 28].

Характеризуючи питання концептуалізації правотворчої діяльності О.Є. Костюченко окремо наголошує також на важливості впровадження планування правотворчої діяльності в Україні із застосуванням білих та зелених книг. Це не лише активізує адаптацію законодавства України до європейських стандартів, але й сприяє розвитку демократичних принципів у державному управлінні. Використання цих документів допомагає встановити прямий діалог між громадськістю, науковцями та державними органами, що, у свою чергу, підвищує якість підготовки нормативно-правових актів та сприяє їх науково-обґрунтованій розробці. Крім того, залучення широкого кола експертів і громадськості до обговорення шляхів вирішення суспільних проблем посилює легітимність і підтримку ухвалених рішень, особливо тих, що можуть бути сприйняті неоднозначно або потребують глибоких реформ. Це також сприяє ідеологічній підготовці суспільства до необхідних змін у правовому регулюванні, зміцнюючи тим самим демократичні та правові засади держави. Загалом, зарубіжний досвід підтверджує ефективність використання білих і зелених книг як інструментів, що забезпечують:

- якість підготовки нормативно-правових актів;
- науково-експертну обґрунтованість обраної стратегії вирішення правових проблем;
- формування у громадськості ідеологічної підготовленості до змін правового регулювання певних правовідносин;
- взаємодію громадянського суспільства з державою в процесі розбудови і зміцнення демократичних і правових засад держави

Вказане є особливо важливим для України на шляху до інтеграції України у європейський правовий простір [103, с. 106], що на нашу думку, включає в себе також приведення у відповідність до європейських стандартів механізму правотворчої діяльності, забезпечення високого рівня ефективності правотворчої політики.

Представники європейської правової доктрини, зокрема Р.С. Дік, К. Ламботте, Г. Корню, М. Спарер, В. Шваб, Л. Піджен, Дж.С. Торнтон, М. Кац,

Б. Еренберг-Сундін, Ж.-Л. Бержель та інші звертають увагу на те, що правотворець, формулюючи свою волю, має щонайперше подбати про те, як зробити правову норму зрозумілою і доступною читачу [259; 262; 279; 286; 289; 294; 261].

Згідно із загальноєвропейським підходом головне завдання правотворця – викладення правової норми з максимальною ясністю, точністю, простотою. На тлі євроінтеграційних процесів та інтенсифікації міжнародної правової співпраці чітко простежується головний вектор законотворчих зусиль правотворців різних країн: застосування ясної мови, зрозумілої та доступної для пересічного користувача, адже законодавчі акти мають вплив на прийняття рішень і регулюють поведінку на всіх рівнях суспільства. У цій частині варто навести думку Б. Еренберга-Сундіна про те, що природною є мета демократичного суспільства забезпечити відкритість і зрозумілість роботи державної влади, а також гарантувати написання правових приписів у такий спосіб, щоб вони задовольняли потреби всіх, хто їх читатиме [265, с. 39]. Фактично вченими мова ведеться про посилення ефективності правотворчої політки шляхом удосконалення юридико-технічної будови правотворчих актів, що є фундаментальною основою всієї правотворчої діяльності.

Цікавим для подальшого виокремлення шляхів посилення ефективності правотворчої політики є досвід зарубіжних країн, тому вважаємо за доцільне розглянути практику зарубіжних країн щодо імплементації положень правотворчої політики на практиці. У західній доктрині вважається, що правотворча політика створює «дорожню мапу» або встановлює критерії для «agencies» (урядові або регуляторні органи, яким надано повноваження створювати, впроваджувати та забезпечувати дотримання правил і норм у певних сферах державної політики. – *Прим. авт.*), які створюють нормативно правові акти [245, с. 2]. Науковці наголошують на проблематиці посилення комунікації з громадянським суспільством в частині формування та реалізації положень правотворчої політики, що забезпечить виявлення об’єктивних потреб у зміні правового регулювання, а також посилить рівень подальшого сприйняття

змінених правотворчих положень самим суспільством. На переконання Р. Вомслі, у питанні про те, чи повинні органи влади застосовувати так звану процедуру «повідомлення та коментарі» при виданні фіксованої та чіткої політики, виникає важлива правова дилема, яка потребує ретельного аналізу. Ця процедура, що передбачає залучення громадськості до обговорення пропозицій законодавців або уряду, є важливим механізмом забезпечення прозорості та підзвітності в державному управлінні. З одного боку, застосування цієї процедури може забезпечити ширше залучення зацікавлених сторін, що сприяє більшій легітимності прийнятих рішень. Це особливо важливо в умовах, коли правотворча політика може мати значний вплив на суспільство або на окремі галузі економіки. У цьому контексті, процедура «повідомлення та коментарі» дозволяє врахувати думки різних груп, що, у свою чергу, може запобігти можливим негативним наслідкам фіксованої політики. З іншого боку, аргументується, що в деяких випадках, особливо коли йдеться про вже встановлені політичні курси, процедура може бути надмірно обтяжливою та затримувати впровадження необхідних заходів. Це може бути особливо актуально у випадках, коли швидке ухвалення рішень є критично важливим для реагування на поточні виклики або кризові ситуації. У таких випадках уряд може вважати за доцільне уникнути довготривалих процедур обговорення, щоб зберегти оперативність дій [291, с. 495–496].

Важливо зазначити про особливість формування правотворчої політики в Європейському Союзі, де запроваджено систему Research and Innovation Action (RIA), яка переважно складається з механізмів, спрямованих на отримання нових знань та/або вивчення доцільності нової або вдосконаленої технології, продукту, процесу, послуги, методу, інструменту чи рішення. З цією метою вони можуть включати прикладні дослідження, розробку технології та/або методу/інструменту, а також інтеграцію, тестування та перевірку на маломасштабному прототипі в лабораторних або імітаційних умовах [258]. За своєю сутністю вказана система є засобом акумулювання, оцінки та формулювання висновків щодо викликів, які виникають та впливають на

правотворчу діяльність [249, с. 240–250], яка формується на відповідний проміжок часу. Вперше вказана система була застосована в ЄС у 2002 році, та стосувалась аналізу нових політичних ініціатив, охоплюючи всі ключові політики, від м'якого права до директив і нормативних актів. Такий підхід суттєво відрізняється від практики США, зокрема щодо сфери застосування та якісної методології. Замість зосередження на кількісних даних, європейська система фокусується на оцінці соціальних, економічних та екологічних наслідків запропонованих ініціатив, а також на компромісах між ними. Спочатку система генерувала положення-настанови щодо впливу вказаних ініціатив в межах ЄС, однак у 2005 році вони були переглянуті та додатково вже враховують широке коло міжнародних впливів (ризиків), вимагаючи оцінки всіх наслідків незалежно від географії їх реалізації [288]. У 2009 році в ЄС ще раз переглянули алгоритми вироблення положень-настанов з метою зміцнення оцінки міжнародних впливів і на сьогодні у звітах системи відображаються як оцінка міжнародних впливів, так і порівняння варіантів (пропонованих моделей) правового регулювання, а також забезпечує аналіз потенційного впливу пропонованих ініціатив на відносини з третіми країнами [281]. Серед шляхів посилення ефективності правотворчої політики Європейська рада офіційно також відзначила, що сьогодні для України є важливим фактична реалізація всіх правотворчих ініціатив, що може істотно посилити підготовку та затвердження Концепцій правотворчої політики [267].

Вказаний досвід зарубіжних країн є вкрай важливим для сучасної практики правотворення в Україні, особливо в частині підвищення ефективності правотворчої політики, що передбачатиме і посилення їх концептуальності, запровадження цифрових механізмів контролю реалізації, прийняття актів планування правотворення тощо. Вважаємо, що правотворча політика відіграє вирішальну роль у створенні якісного та ефективного правового інструментарію, який забезпечує гармонійний розвиток правової системи. Головна мета такої політики – вибудувати внутрішньо несуперечливий і послідовний правотворчий процес, що усуває як суб'єктивні, так і об'єктивні системні правотворчі помилки.

Однак для досягнення цієї мети сьогодні необхідно подолати певні виклики, що виникають на різних етапах правотворчої діяльності:

− по-перше, мінімізувати вплив суб'єктивних факторів на здійснення правотворчості, які часто виникають через недоліки в організаційно-технічному процесі підготовки актів правотворчості. Як зазначає В. Селіванов, важливим кроком на шляху до усунення таких помилок є відокремлення політичного рівня прийняття державних рішень від організаційно-технічного рівня підготовки проектів нормативно-правових актів. Це означає, що політичні рішення мають ухвалюватися на основі ретельного аналізу та врахування правових наслідків, а підготовка проектів повинна здійснюватися висококваліфікованими спеціалістами, які володіють необхідними знаннями в галузі юридичної техніки. Підвищення якості юридичної техніки є ключовим елементом у запобіганні суб'єктивно зумовленим системним помилкам. Це включає в себе розробку чітких і логічних правових норм, які враховують реальні потреби суспільства та відповідають принципам верховенства права. Важливо також забезпечити, щоб правові акти були зрозумілими для всіх учасників правовідносин і не допускали різних тлумачень [188, с. 11];

− по-друге, об'єктивні системні помилки часто є результатом недоліків у самій структурі правотворчого процесу. Одним із найбільш деструктивних факторів, що впливають на якість правотворчої діяльності, є ігнорування наукової технології розробки нормативно-правових актів. Це проявляється, зокрема, у відсутності належної концептуалізації правових рішень. Концептуальні акти як передумова правотворчої діяльності повинна бути основою для розробки будь-якого правового документа. Вона забезпечує системний підхід до правотворчості, що дозволяє уникнути випадкових і непослідовних рішень, які можуть негативно вплинути на правове середовище. На жаль, на практиці часто спостерігається зворотна ситуація, коли правотворчий процес розпочинається з підготовки проекту правотворчого акту без належного концептуального обґрунтування. Це може бути наслідком

ігнорування наукових рекомендацій і пропозицій правознавців, науковців, міжнародних експертів та інших учасників правотворчої діяльності;

– по-третє, науково обґрунтовані ідеї, що лежать в основі правотворчої політики, потребують ретельної концептуалізації. Це дозволяє створювати правотворчі акти, що базуються на ґрунтовному аналізі та прогнозуванні правових наслідків. Важливо, щоб правотворча політика враховувала інтереси всіх зацікавлених сторін і забезпечувала ефективне функціонування правової системи та ін.

Отже, правотворча політика повинна базуватися на глибокому розумінні як суб'єктивних, так і об'єктивних факторів, що впливають на якість правового інструментарію. Усунення системних помилок можливе лише за умови комплексного підходу, що включає як удосконалення юридичної техніки, так і впровадження наукових підходів до розробки нормативно-правових актів.

Крім того, на нашу думку, ефективність правотворчої політики оцінюється за результатом реалізації поставлених цілей та виконання завдань. Для досягнення подібного у правотворчу політику ще на процесі формування такої, необхідно передбачити комплекс відповідних правових засобів. Сучасна правотворча політика України стикається з глобальним завданням, пов'язаним із необхідністю модернізації вітчизняної правової системи. І це завдання є важливим і необхідним для забезпечення сталого розвитку держави, дотримання законності, правопорядку, а також створення сприятливих умов для розвитку особистості та повного здійснення її конституційних прав і свобод. Однак, досягнення цієї мети залежить від багатьох факторів, серед яких важливе місце займає правильний вибір засобів правового регулювання. Правотворча політика не може базуватися виключно на ідеалізованих цілях, оскільки наявні правові засоби та інструменти значною мірою визначають реалістичність постановки тих чи інших завдань. Якщо цілі не узгоджуються з доступними засобами їх досягнення, це може призвести до правового ідеалізму або правового нігілізму, що однаково шкідливі для стабільного розвитку суспільства та держави.

Діалектика взаємовідносин між цілями та засобами правотворчої політики в Україні залежить від різних факторів, включаючи характер суспільних відносин, специфіку правового регулювання в різних галузях права, а також рівень правової культури суб'єктів, які беруть участь у процесі правотворчості. Це означає, що для досягнення ефективності правотворчої політики необхідно враховувати як реалії соціального середовища, так і запити й очікування суспільства від державної влади. Управлінська ефективність правотворчої політики значною мірою залежить від належного вивчення стану соціального середовища, яке є об'єктом управління, а також від об'єктивної оцінки потенціалу наявних правових засобів для досягнення визначених цілей. Тобто важливим є також врахування реальних можливостей та політичної волі державної влади, що дозволяє уникнути правового ідеалізму та сприяє формуванню реалістичної і ефективної правової політики.

Отже, сучасна правотворча політика України повинна будуватися на основі чіткого розуміння взаємозв'язку між цілями та засобами правового регулювання. Тільки за таких умов вона зможе ефективно виконувати свою роль у процесі модернізації правової системи країни, забезпечуючи сталість та прогресивний розвиток суспільства.

Сьогодні в юридичній літературі правові засоби розглядаються як важливі інструменти, що сприяють досягненню соціально корисних цілей та бажаних результатів у правовій системі. Правові засоби можна поділити на два основні види: засоби-інструменти та засоби-діяння, кожен з яких має свою специфіку та функції, а саме:

1) засоби-інструменти включають різні правові установлення, що визначають права, обов'язки, пільги, заборони, заохочення, покарання, правові режими, а також правові акти та інститути права. Ці засоби є фундаментальними елементами правової системи, що забезпечують належне функціонування суспільних відносин. Наприклад, при формуванні положень закону, який сприяє розвитку певних суспільних відносин, використовуються юридичні засоби спонукаючого характеру, такі як заохочення, пільги, дозволи. Навпаки, акти, що

мають на меті охорону та захист певних відносин, зазвичай базуються на юридичних засобах обмежувального характеру, таких як заборони, призупинення, покарання;

2) засоби-діяння, котрі відносяться до певних технологій та практичних актів, що забезпечують реалізацію нормативних установок у життя. Це можуть бути: внесення законопроєкту на розгляд парламенту, винесення судового рішення, підписання договору та інші акти, що мають безпосередній вплив на правовідносини.

На переконання О.В. Онуфрієнко, правові засоби являють собою систему субстанціональних та діяльнісних правових явищ, за допомогою яких конкретні суб'єкти правовідносин досягають приватних та публічних цілей. При чому вчений окремо звертає увагу на те, що такі правові засоби закріплюються в правотворчому порядку у змісті правових приписів, тим самим забезпечуючи реалізацію правотворчого задуму [152, с. 128]. Фактично мова йде про правові засоби реалізації правотворчої політики, а отже опосередковано стосується і її ефективності. Зазначене визначення підкреслює інструментальний характер як правових засобів, так і самої правотворчої політики, що слугує дороговказом в процесі досягнення правових цілей. Враховуючи вище зазначене, правові засоби є невід'ємною частиною правотворчої політики, які забезпечують досягнення цілей правотворчості. Вони виконують роль своєрідних механізмів, які надають можливість суб'єктам правовідносин впливати на правову реальність, використовуючи наявні правові інструменти та технології.

Крім вказаного вище, важливе значення має посилення концептуалізації правотворчої діяльності, де ключову роль відіграє саме правотворча політика та її ефективність. Відсутність узгодженості, організованості та прогнозованості правотворчості фактично призводить до нівелювання положень правотворчої політики. Нажаль, сьогодні досить часто ми можемо спостерігати випадки ситуативності та антикризовості правотворчих рішень, які ідуть у розріз з положеннями правотворчої політики, і звісно ж призводять до зниження її ефективності. В якості прикладів можна навести випадки призупинення

соціальних виплат, що регламентується майже в кожному законі України про Державний бюджет відповідного року, запровадження низки мораторіїв, що обмежують право власності (на землю, на відчуження окремих категорій майна, окремими категоріями суб'єктів) тощо.

Так, правова концепція, як зазначено у спеціалізованих словниках, є ключовою ідеєю або системою поглядів на певне правове явище, що може стати важливим засобом розвитку юридичної науки та основою для науково обґрунтованого державного правового будівництва [158, с. 245]. Це поняття підкреслює значення системного підходу до аналізу та вирішення правових питань, де концепція виступає як методологічний інструмент, що допомагає структурувати та впорядковувати правові норми, ідеї та практики. Концепція правотворчої політики, у свою чергу, є політико-правовим документом, який поєднує доктринальні та прикладні аспекти правотворчої діяльності. Вона складається з системи теоретичних положень, що відображають науково обґрунтовані погляди на сутність, принципи, цілі та завдання правотворчої політики, а також механізми її формування та реалізації. У цьому контексті концепція є не лише теоретичним, а й практичним інструментом, що визначає напрямки удосконалення системи права та правотворчої діяльності. Такі концептуальні документи слугують основою для подальшого розвитку правової системи, сприяють створенню послідовних і узгоджених нормативно-правових актів, що відповідають сучасним потребам суспільства та держави. Вони також допомагають уникнути хаотичних та непослідовних рішень у правотворчості, забезпечуючи стратегічний підхід до розвитку права і державності.

В частині посилення концептуалізації правотворчої політики та самої правотворчої діяльності, на основі досвіду зарубіжних країни, в Україні останніми роками істотно активізовано посилення правого забезпечення правотворчої діяльності. Таке посилення пов'язане з прийняттям низки законодавчих актів як стосуються правотворчості, а саме: «Про всеукраїнський референдум» (2021 р.) [67]; «Про правотворчу діяльність» (2023 р.) [69]; «Про лобіювання» (2024 р.) [68]. Вказане викликане також і тим, що в сучасному

законодавстві особливого значення набувають чіткі й зрозумілі вимоги до правотворчих актів, зокрема щодо їх форми, структури та змісту. Від належного структурування законодавчих актів залежить їхнє правильне розуміння та ефективне застосування у професійній діяльності. Однак, реалізація правотворчої політики, забезпечення її ефективності потребує єдиного концептуального підходу, який би усунув хаотичність і забезпечив логічну послідовність майбутніх правотворчих положень. Положення Закону України «Про правотворчу діяльність», який на сьогодні є чинним, проте ще не введений в дію, частково намагаються розв'язати питання посилення концептуалізації правотворчої діяльності, а отже і посилення ефективності правотворчої політики. Відповідно до ст. 20 вказаного Закону вводиться система так званих документів публічної політики, а саме документів, що готуються з метою ефективного формування, розроблення та оцінки державної (в тому числі державної регіональної) та місцевої політики, щоб вона досягала своїх цілей у найбільш ефективний та результативний спосіб. Документи публічної політики розробляються з метою визначення проблем, що існують у суспільних відносинах, оптимальних способів їх вирішення, а також прогнозування перспективного розвитку правового регулювання суспільних відносин». До таких документів положення Закону відносять:

1) аналітичні документи публічної політики;

2) прогнозні документи публічної політики;

3) програмні документи публічної політик» [69].

Окреме місце законом надано статусу так званих «білих» та «зелених» книг, «оцінки впливу», які є важливими аналітичними документами в сфері публічної політики. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про правотворчу діяльність», вказані документи мають різні функції та призначення, а саме:

- зелена книга – це аналітичний документ, який розробляється з метою визначення та детального опису проблеми, що існує у суспільних відносинах та потребує вирішення. Зелена книга надає можливість зацікавленим сторонам висловити свої пропозиції щодо способів вирішення такої проблеми. Цей

документ є початковим етапом у процесі прийняття рішень, що дозволяє залучити різні думки і підходи до проблеми.

- оцінка впливу – це аналітичний документ, що розробляється з урахуванням зеленої книги та проведених публічних консультацій, в якому визначаються варіанти вирішення проблеми, що існує у суспільних відносинах, та оцінюється вплив кожного з варіантів на суспільство та (або) на окремі соціальні групи, сектори чи галузі, а також соціальні, правові, політичні, економічні, екологічні, адміністративні та (або) інші можливі наслідки;
- біла книга – це аналітичний документ, який готується на основі оцінки впливу та вибору оптимального варіанту вирішення певної проблеми в суспільних відносинах. У білому документі визначається стратегія вирішення проблеми через розробку відповідного законопроєкту та викладаються його основні положення. Біла книга є наступним кроком після зеленої книги, і вона спрямована на конкретизацію рішень та підготовку законодавчих ініціатив [69].

Ці документи є ключовими елементами процесу формування публічної політики, оскільки вони забезпечують структурований підхід до вирішення суспільних проблем та сприяють відкритому обговоренню з громадськістю та іншими зацікавленими сторонами. Проте їх законодавче запровадження не позбавлене певних недоліків та ризиків. На думку О.Є. Костюченко, зелена книга, виокремлюючи правову проблему, містить конкретні пропозиції щодо варіативності способів її вирішення. Це дозволяє розглянути різні підходи та знайти найбільш ефективні шляхи розв'язання проблеми. Зокрема в цих книгах має бути запропоновано досить широкий спектр можливих правотворчих рішень, до вироблення яких залучаються зацікавлені сторони, які формулюють їх в процесі обговорення та пропонування своїх ідей. Біла книга, своєю чергою, визначає конкретну стратегію вирішення проблеми на основі вибраного оптимального варіанта, що робить її документом, побудованим на конкретно визначеній методологічній основі. Не просто пропонує варіанти, а обирає найбільш підходящий варіант і детально викладає його у формі законопроєкту,

що підлягає реалізації. Це робить білу книгу важливим кроком у процесі законотворчості [103, с. 105–106].

Такі правові властивості зелених та білих книг значною мірою долають методологічну неузгодженість законодавства, яке часто змінюється фрагментарно. Фрагментарні зміни в свою чергу призводять до методологічної неузгодженості правових норм, які не можуть ефективно взаємодіяти між собою через різні підходи та методології. Зелена та біла книги допомагають створити більш скоординований і цілісний підхід до правового регулювання, що сприяє гармонізації законодавства та підвищенню його ефективності.

Запровадження білих та зелених книг в механізм вітчизняного правотворення засновано на досвіді зарубіжних країн, для яких така практика не є новою. Зокрема «білі книги» активно використовуються у США, Канаді, Франції, Німеччині, Японії, Китаї, Австралії, Польщі, Норвегії, Італії, Об’єднаних Арабських Еміратах, Південно-Африканській республіці, Бразилії та інших державах. Білі книги у цих країнах можуть передувати законотворчому процесу або визначати вектори політики у певній сфері, наприклад, в безпеці і обороні. Білі книги можуть стосуватись як окремої країни, так і їх об’єднання. Наприклад, вони використовуються у Раді Європи та Європейському Союзі. Білі та зелені книги в ЄС, зазвичай, готує Єврокомісія [14, с. 5], а зелені книги використовуються у Європейському Союзі та Великій Британії [14, с. 8-9]. У контексті сказаного варто погодитися з тим, що «найбільш поширеною є практика підготовки Зеленої книги урядом (уповноваженим державним органом), оприлюднення такого документа для громадського обговорення із доволі тривалим терміном для коментарів. За результатом обговорення готується Біла книга із конкретними пропозиціями щодо вирішення проблемних питань. Отже, попри тривалий час підготовки та обговорення таких аналітичних документів, як білі та зелені книги, потенційний позитивний ефект від них є значним, адже дозволяє, по-перше, залучити широке коло експертів до вирішення проблеми, а по-друге, розкрити всю об’єктивну та неупереджену інформацію широкому колу зацікавлених осіб. Це може допомогти у підтримці

непопулярних рішень та реформ (або тих, що поляризують суспільство). Тобто білі та зелені книги не лише є інструментами законотворчого процесу, але, у ширшому розумінні, також виконують просвітницьку функцію, збільшуючи довіру до державних інституцій у тому випадку, якщо документ належним чином представлений суспільству та сприяє відкритості і прозорості процесу формування політики в державі» [14, с. 10].

Посилення концептуалізації правотворчої діяльності також відображено і в інших положеннях Закону України «Про правотворчу діяльність», де законодавчо запроваджено такі інститути як:

- «концепція проекту нормативно-правового акту»;
- «наукова концепція розвитку законодавства України».

Зокрема наукова концепція розвитку законодавства України, відповідно ч. 4 ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність», являє собою документ юридичного прогнозування рекомендаційного характеру, в якому на теоретико-емпіричній основі здійснюється системне прогнозування розвитку законодавства України, його окремих сфер, галузей та напрямів. Розроблення Наукової концепції розвитку законодавства України здійснюється один раз на п’ять років Національною академією наук України. Наукова концепція розвитку законодавства України надсилається до Кабінету Міністрів України для її врахування під час планування правотворчої діяльності. Таким чином вказаний документ є рекомендаційним, прогнозним та за своїм статусом підлягає лише врахуванню Урядом при плануванні правотворчої діяльності. Щодо інших суб’єктів правотворчості законодавець нічого не зазначає. На переконання авторського колективу Науково-практичного коментаря Закону України «Про правотворчу діяльність» зазначені положення закону не позбавлені недоліків, з чим погоджуємось і ми. Так, сьогодні вітчизняна правова доктрина на глибокому теоретико-методологічному рівні не визначила засадничих принципів і формату наукової концепції розвитку законодавства України. Проте авторам висловлено ряд пропозицій в частині удосконалення функціонування інституту наукових

концепцій розвитку законодавства, які по суті стосуються посилення ефективності правотворчої політики, до яких віднесено:

– «необхідність заснування наукової концепції розвитку законодавства України на ґрунтовному, системному і комплексному аналізі поточного стану чинного законодавства України;

– націленість такої концепції на забезпечення стабільності законодавства і його системного характеру;

– сприяння повноті правового регулювання, а також забезпеченню взаємозв'язку між структурними елементами всієї системи українського законодавства;

– пріоритетність забезпечення верховенства Конституції у системі законодавства України, положення якої відіграють засадничу роль і складають фундамент як основних кодифікаційних актів, так і найважливіших первинних законів» [134, с. 227–228].

Окреме місце в положеннях Закону України «Про правотворчу діяльність» відведене інституту концепції проекту нормативно-правового акту. Відповідно до ч. 1 ст. 27 Закону України концепція проекту нормативно-правового акта (далі – концепція) містить обраний підхід до регулювання суспільних відносин, мету і завдання правового регулювання, обґрунтування необхідності прийняття нормативно-правового акта, описує нові права і обов'язки учасників суспільних відносин (зміну прав і обов'язків учасників суспільних відносин), а також прогнозовані соціально-економічні та інші наслідки його реалізації [69]. Цією ж статтею Закону визначено, що концепція є обов'язковою для проекту кодифікаційного акту та первинного закону, вона має бути попередньо представлена суб'єктом законодавчої ініціативи на засіданні комітету Верховної Ради України, який відповідно до предметів відання комітетів є головним з підготовки і попереднього розгляду такого законопроекту. Заслуговують на позитивну оцінку закріплені в цій же статті Закону вимоги до змісту таких концепцій. Проте варто зауважити, що такі концептуальні акти є важливим чинником у забезпеченні ефективності правотворчої політики. Це пояснюється

тим, що «…концепція має містити обґрунтований підхід до регулювання певної групи суспільних відносин, чільне місце в ній мають посідати прогнозовані соціально-економічні, етнічні, культурні наслідки реалізації проекту. Для забезпечення ефективності дії нормативно-правового акта, успішної його реалізації є актуальним врахування не тільки позитивних наслідків, на які розраховують розробники акта, але й тих негативів, які можуть бути викликані як нормативно-правовим актом в цілому, так і його окремими положеннями» [134, с. 227–228]. Саме всебічне виявлення, аналіз та врахування всіх переваг та ризиків стане основою високого ступеня ефективності правотворчої політики.

Елементами концепції проекту нормативно-правового акта, що сприяють підвищенню ефективності правотворчої політики є чітке визначення мети та завдань правового регулювання, що допомагає забезпечити фокусованість законодавчих ініціатив та їх відповідність реальним потребам суспільства. Крім того, така концепція має бути заснована на аналітичних дослідженнях, що включатимуть в себе:

– оцінку стану правового регулювання відповідних суспільних відносин допомагає визначити прогалини та проблеми, які потребують законодавчого врегулювання;

– оцінку можливостей врегулювання відносин без прийняття нового акта, що дозволило б уникнути надмірної регуляції;

– проведення розрахунків можливих витрат і надходжень бюджету гарантує, що нові нормативно-правові акти будуть фінансово обґрунтованими і не призведуть до небажаних бюджетних наслідків;

– визначення відповідності правового регулювання міжнародним угодам та стандартам Європейського Союзу забезпечує гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародним правом, що є важливим для євроінтеграційних процесів;

– проведення консультацій з громадськістю дозволяє врахувати думки зацікавлених сторін та підвищити легітимність законодавчих ініціатив;

– визначення необхідних кроків для реалізації положень нормативно-правового акта після його прийняття дозволяє забезпечити чітку та ефективну імплементацію законодавчих змін.

Таким чином, ці інструменти сприяють забезпеченню науково обґрунтованого підходу до розробки законодавчих актів, їхньої ефективності та відповідності міжнародним стандартам, а також залученню громадськості до правотворчого процесу.

Крім того, зміст статті 30 Закону України «Про правотворчу діяльність» також закріплює ключові засади, які підвищують ефективність правотворчої політики шляхом забезпечення систематичної та всебічної оцінки впливу проектів нормативно-правових актів [69], складовими якої є:

1) оцінка актуальності та важливості проблеми, яка потребує правового врегулювання, забезпечує, що правотворчий процес фокусується на вирішенні реальних і актуальних суспільних викликів;

2) аналіз альтернативних шляхів вирішення проблеми: визначення та порівняння альтернативних шляхів вирішення проблеми допомагає вибрати найбільш ефективний, економічно обґрунтований та соціально відповідальний підхід до регулювання;

3) оцінка різних аспектів впливу, таких як економічні, соціальні, фінансові, екологічні та інші наслідки, забезпечує всебічний підхід до вибору оптимального рішення;

4) визначення конкретних кількісних та якісних показників, за якими оцінюється прогнозований вплив, дозволяє здійснити об'єктивний аналіз та виміряти ефективність обраних рішень.

5) обґрунтування причинно-наслідкового зв'язку між обраним шляхом вирішення проблеми та очікуваним впливом гарантує, що вибраний нормативно-правовий акт не лише вирішує проблему, але й досягає бажаних результатів та ін.

Ці засади сприяють підвищенню якості нормативно-правових актів, забезпечують їх науково обґрунтоване та відповідальне впровадження, а також

дозволяють оцінити реальний вплив на суспільні відносини, що в свою чергу підвищує ефективність правотворчої політики загалом.

Ще одним напрямом посилення ефективності правотворчої політики варто назвати удосконалення гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародним правом та правом ЄС. Так, важливим кроком у наближенні українського законодавства до європейських стандартів є перевірка проєктів законів та інших нормативно-правових актів на відповідність acquis communautaire. Для цього у Верховній Раді України було створено профільний Комітет з питань європейської інтеграції, який відповідає за проведення експертиз всіх законопроєктів на відповідність acquis communautaire. В свою чергу підзаконні нормативно-правові акти перевіряються на предмет відповідності нормам міжнародного права, права ЄС та взятим на себе Україною міжнародним зобов'язанням Міністерством юстиції України, яке крім того є основним виконавцем програми з адаптації законодавства. Важливо, що нормативно-правові акти, що підлягають адаптації до acquis communautaire, можуть бути прийняті лише за умови наявності достатнього обґрунтування необхідності їх ухвалення та чітко визначеного в самому акті строку дії.

Зміст правотворчої політики України та її перспективи в контексті асоційованого членства з Європейським Союзом є ключовим аспектом сучасного правового розвитку країни. Згідно з Планом заходів з виконання Угоди про асоціацію, правове наближення активно відбувається, зокрема, у сфері конституційного права [172]. Це цілком логічно, адже саме конституційне право є основою законодавства більшості європейських країн, і його адаптація до стандартів ЄС закладає фундамент для подальших реформ у інших галузях права.

Проте існують кілька важливих проблем, що супроводжують цей процес. Однією з основних є те, що, хоча наближення законодавства є пріоритетним, воно вимагає не лише механічного перенесення норм, але й врахування специфіки національних правових традицій і політичного контексту. Без цього,

існує ризик створення поверхневих змін, що не приведуть до реального підвищення ефективності правового регулювання.

Ще одним напрямом посилення ефективності правотворчої політики в Україні є удосконалення механізмів реалізації правових норм. Слід зазначити, що швидкі темпи реформ іноді не дозволяють належним чином оцінити їх вплив на суспільство та економіку, що може призвести до виникнення непередбачуваних негативних наслідків. Незважаючи на ці виклики, правотворча політика України має значні перспективи, зокрема, у гармонізації законодавства з європейськими стандартами. Цей процес сприятиме не тільки правовому, але й соціально-економічному розвитку країни, що, в свою чергу, наблизить її до повноправного членства в ЄС. Однак для досягнення цієї мети необхідно забезпечити глибоку і послідовну інтеграцію європейських правових норм, враховуючи національні особливості та специфіку розвитку українського суспільства.

Визначається доктринальна причина наявних дефектів адаптаційного процесу та взаємодії з європейською правовою системою. Як зазначає О. Проневич, ефективність адаптаційно-правової діяльності України залежить від кількох критичних аспектів:

- по-перше, необхідна наявність науково обґрунтованої доктрини для формування «європеїзованого» зовнішньоекономічного правового режиму, яка забезпечить теоретичну основу для правових змін;
- по-друге, важлива збалансованість інституційного механізму, що передбачає координацію між різними державними структурами та інститутами громадянського суспільства;
- по-третє, важливим чинником є соціальна акцептованість нормотворчої та правозастосовної діяльності, що гарантує прийняття та підтримку правових норм суспільством [181, с. 67–68].

В цьому плані слушною є думка В. Тація, який справедливо відзначає, що саме правова доктрина має бути основою для діяльності законодавчої та виконавчої влади у реалізації Стратегії інтеграції України з Європейським

Союзом. Доктринальний рівень є ключовим для формування правової ідеології, яка вплине на впровадження європейських стандартів у національному законодавстві [203, с. 539]. Правова доктрина також відіграє важливу роль в умовах правової глобалізації, вдосконалюючи механізми міжнародно-правового впливу в процесі правотворчості. Вона дозволяє вивчати і аналізувати питання політичної та правової інтеграції, забезпечуючи відповідність правових норм міжнародного права національним інтересам, їх ефективність у правовому регулюванні, а також захист державного суверенітету від негативних наслідків глобалізаційних процесів.

Отже, хоча процес інтеграції є складним і багатогранним, ефективність адаптаційно-правової діяльності може бути значно підвищена за рахунок розробки і впровадження продуманої доктрини, яка враховує як національні, так і міжнародні вимоги. Правова доктрина відіграє ключову роль у процесі наближення національного законодавства до права Європейського Союзу, охоплюючи не лише сферу публічного, але й приватного права. Як зазначає А. Довгерт, сучасна тенденція в Європі до уніфікації та гармонізації приватноправового регулювання стає одним із головних чинників і передумов рекодифікації цивільного законодавства в Україні. Це відбувається через вплив міжнародної уніфікації норм приватного права та здатності української приватноправової доктрини надавати науковий супровід цьому процесу [51, с. 37].

Сьогодні роль правової доктрини у нормотворчій діяльності є надзвичайно важливою, адже вона забезпечує фундаментальну підтримку правових реформ. За словами М. Мочульської, правова доктрина впливає на правотворчість через кілька ключових механізмів: розробку понятійно-категоріального апарату та юридичної техніки, що становлять основу правотворчого процесу; формування правосвідомості суб’єктів правотворення; безпосередню участь науковців у розробці проєктів нормативно-правових актів; проведення наукових експертиз таких проєктів; участь у їхньому розгляді та обговоренні; а також пряме посилання на положення правової доктрини у законопроєктах [132, с. 13]. Таким

чином, правова доктрина стає незамінним інструментом, що забезпечує якісне та науково обґрунтоване формування вітчизняного законодавства, спрямованого на інтеграцію з правовою системою ЄС.

Незважаючи на важливість правової доктрини як інструменту наближення національних правових систем, вітчизняна правова думка виявилася не завжди готовою сформулювати концепцію розвитку правової системи в умовах глобалізації та європейської інтеграції, що в контексті отримання Україною статусу кандидата в члени ЄС, формування Концепції правотворчої політики України стає нагальною необхідністю. Рішення Європейської ради, ухвалене на саміті глав держав та урядів у Брюсселі 23 червня 2022 року, підкреслює важливість цього процесу [267].

Окремо в контексті посилення ефективності правотворчої політики, на увагу заслуговують положення Закону України «Про лобіювання». По-перше, це положення ст. 4 Закону, у якій законодавець встановлює основні принципи лобіювання, серед яких визначаються законність, прозорість, підзвітність, відповідальність, професійність та етичність [69]. Вказані принципи безпосередньо корелюються з підвищенням ефективності правотворчої політики, визначаючи засади лобістської діяльності щодо впливу на суб'єкта правотворчої діяльності чи суб'єкта права правотворчої ініціативи на етапі планування розроблення, розроблення та/або прийняття (видання) нормативно-правового акта, внесення змін до нього, втрати чинності (скасування) його тощо. Зупинимось на характеристиці вказаних принципів лобіювання більш детально, особливо в частині критичного аналізу їх правового забезпечення та подальшої практики реалізації:

1) принцип законності лобіювання є ключовим, оскільки лобіювання повинно здійснюватися виключно в межах правового поля, що виключає будь-які незаконні методи впливу на органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Проте для підвищення ефективності важливо додатково регламентувати механізми контролю за дотриманням законності, а також

передбачити жорсткі санкції за порушення цього принципу, що забезпечить запобігання недобросовісному лобіюванню;

2) принцип прозорості вимагає відкритості інформації про здійснення лобіювання та забезпечення доступу до такої інформації, що є позитивним кроком у напрямку забезпечення публічного контролю. Проте, варто розширити межі цього принципу, включивши вимогу про обов'язкову публікацію не лише інформації про суб'єкта лобіювання, а й детального звіту про його діяльність, включаючи цілі, методи, та результати лобіювання. Така вимога підвищить рівень довіри громадськості та зменшить ризики маніпуляцій;

3) принцип підзвітності та відповідальності передбачає необхідність подання суб'єктами лобіювання звітів та вжиття заходів для запобігання конфлікту інтересів. Однак, задля посилення ефективності, слід передбачити механізми зовнішнього контролю за поданням звітів та проведенням регулярних аудитів діяльності суб'єктів лобіювання. Це дозволить зменшити можливість приховування інформації або маніпулювання даними;

4) принципи професійності та етичності спрямовані на забезпечення високих стандартів у лобіюванні та уникнення залежності між суб'єктом і об'єктом лобіювання. Ці принципи є важливими для формування позитивного іміджу лобіювання як інституту, проте для підвищення ефективності їх застосування слід впровадити обов'язкове навчання та сертифікацію для лобістів, що дозволить підвищити професійний рівень суб'єктів лобіювання і сприятиме дотриманню етичних стандартів у їхній діяльності.

Таким чином, встановлюються загальні засади регулювання лобізму в Україні, які мають сприяти посилення ефективності правотворчої політики через правосвідомість відповідних суб'єктів. Проте якщо розглядати питання більш конкретно, то важливо відзначити фактичні впровадження Закону, стаття 5 якого визначає створення реєстру прозорості. Створення Реєстру прозорості, який забезпечує збирання, накопичення, облік, відображення та оброблення інформації про суб'єктів лобіювання, є важливим кроком у напрямку

забезпечення відкритості та підзвітності цього процесу. Проте для підвищення ефективності правотворчої діяльності необхідно врахувати декілька моментів:

- по-перше, важливо забезпечити регулярне оновлення інформації в Реєстрі прозорості та чітко регламентувати терміни, протягом яких суб'єкти лобіювання повинні подавати звіти, щоб уникнути надання застарілої інформації;
- по-друге, слід розширити можливості взаємодії Реєстру прозорості з іншими державними реєстрами, що сприятиме більш ефективному обміну даними та зменшенню ризиків дублювання інформації або її втрати;
- по-третє, необхідно забезпечити доступність даних у форматах, що підтримують автоматизоване оброблення інформації, а також розглянути можливість створення аналітичних інструментів для аналізу великих обсягів даних, які містяться в Реєстрі прозорості;
- по-четверте, для посилення захисту персональних даних і запобігання можливим зловживанням необхідно чітко визначити механізми контролю за доступом до конфіденційної інформації та передбачити додаткові заходи захисту, що забезпечать високий рівень інформаційної безпеки;
- по-п'яте, слід розглянути можливість підвищення відповідальності суб'єктів лобіювання за надання неправдивої або неповної інформації до Реєстру прозорості, що може включати як адміністративні, так і фінансові санкції. Це сприятиме підвищенню рівня довіри до інформації, що міститься у Реєстрі, і, відповідно, покращенню якості правотворчої діяльності.

В цілому, ефективність правотворчої діяльності може бути значно посилена за рахунок впровадження чітких регламентів щодо оновлення даних, забезпечення інтеграції з іншими інформаційними системами, розширення можливостей автоматизованої обробки інформації, посилення захисту персональних даних, а також підвищення відповідальності за надання неправдивої інформації.

Для підвищення ефективності правотворчої політики вважаємо за доцільне розширити повноваження Національного агентства з питань запобігання

корупції у сфері проведення перевірок, забезпечити більш жорсткий контроль за відповідністю діяльності суб'єктів лобіювання вимогам закону, а також удосконалити механізми реагування на виявлені порушення. Важливо запровадити чіткі процедури взаємодії з іншими державними органами та автоматизувати процес обробки інформації, що надходить із різних джерел, включаючи медіа та інші відкриті джерела. Крім того, слід передбачити більш оперативне інформування суб'єктів лобіювання про виявлені порушення та забезпечити можливість своєчасного їх усунення з метою уникнення адміністративних санкцій. Враховуючи необхідність дотримання законодавства про захист персональних даних, важливо забезпечити баланс між ефективністю моніторингу та мінімальним втручанням у діяльність суб’єктів лобіювання. Посилення відповідальності за неподання або подання неправдивих відомостей, а також за здійснення лобіювання без відповідного статусу сприятиме зміцненню законності та прозорості в цій сфері. Такі заходи дозволять підвищити ефективність правозастосовної діяльності та покращити якість контролю за дотриманням законодавства у сфері лобіювання.

Враховуючи вище зазначене, ми дійшли до висновків, що можна виокремити два основних напрями вдосконалення ефективності правотворчої політики України – це посилення доктринально-правового забезпечення правотворчої політики та практики функціонування правотворчої політики.

Посилення доктринально-правового забезпечення правотворчої політики України розглядається нами не як загальне, декларативне визначення засад правотворчості, а як особливий науково обґрунтований, системний процес посилення концептуальності теоретико-правової та методологічної основи механізму правотворчості в Україні, націленої на підвищення її якості, узгодженості та відповідності принципам правотворчості, а також якості (системності, сучасності, наукової обґрунтованості, об’єктивної витребуваності) українського законодавства. Іншими словами доктринально-правове забезпечення правотворчої діяльності як складова посилення ефективності правотворчої політики – це посилення концептуальності положень правотворчої

політики, з одного боку, та посилення якості правотвоирчої діяльності та українського законодавства – з іншого, метою чого є формалізація правових норм на основі правових ідей, науково обґрунтованих принципів і цінностей. Складовими посилення доктринально-правового забезпечення є:

1) поглиблення зв'язку між результатами юридичної науки і правотворчістю, що включає в себе підвищення рівня наукової обґрунтованості правотворчих ініціатив шляхом поширення практики попередньої підготовки наукових концепцій, доктрин, експертних висновків, які передують розробці проектів правотворчих актів; розширення практики залучення наукових установ і науковців до роботи над проектами правотворчих актів та їх експертуванням, активізація правотворчого діалогу між суб'єктами правотворчості всіх рівнів в частині дотримання положень правотворчої політики та синхронізації правотворчої діяльності; визначення і правове закріплення результатів моніторингу законодавства та наукових експертиз, які проводяться з метою оцінювання проектів правотворчих актів; активізація подальшого розвитку теорії правотворчості як доктринальної основи здійснення відповідної практики тощо;

2) системне залучення освітніх академічних та наукових установ, академічної спільноти, засновників та представників правових шкіл до підготовки концепцій розвитку законодавства та концепцій проектів нормативно-правових актів, підготовки проектів правотворчих актів, проведення різноманітних наукових експертиз, участі наукової спільности в обговореннях проектів правотворчих актів, в тому числі надання відповідного рівня обов'язковості таким науковим висновкам та пропозиціям; участь науковців у складі суб'єктів лобістської діяльності в сфері правотворчості тощо. Частково вказаний напрям реалізований у змісті Законів України «Про правотворчість» [69] та «Про лобіювання» [68], проте вони ще не введені в дію і перспективи ефективності дії їх положень на сьогодні викликають певні обґрунтовані сумніви;

3) формування цілісної концепції правотворчої політики України, що включає в себе визначення і юридичне закріплення доктринальних засад такої політики (принципів, цілей, методів, етапів, пріоритетів тощо). Вказана концепція є відмінною від передбачених Законом України «Про правотворчу діяльність» концепцій розвитку законодавства та концепцій проектів нормативно-правових актів, оскільки націлена на забезпечення єдності та узгодженості правотворчої діяльності всіх рівнів (від законодавчого до підзаконного (локального) рівнів), недопущення розбалансованості правотворчої діяльності, що призводить до колізій, прогалин та інших дефектів права. Ми виходимо з того, що пріоритет має становити не стільки удосконалення законодавчої бази шляхом виправлення недоліків, скільки оптимізація та посилення концептуальності функціонування механізму правотворчої діяльності, заснованої на єдиній концепції правотворчої політики, що стане основою протидії дефектами права, які виникають як наслідок недоліків правотворчості. Така концепція правотворчої політики структурно може складатись з різних доктрин, які відповідатимуть тій чи інші сфері правового регулювання (наприклад, доктрина правотворчості у сфері захисту прав людини; доктрина правотворчості в сфері правового забезпечення освіти та науки, доктрина правотворчості у сфері цифрової трансформації тощо);

4) важливою складовою доктринально-правового забезпечення ефективності правотворчої політики є запровадження єдиних стандартів якості (наприклад, проектів законодавчих актів, проектів правотворчих актів Глави держави, проектів правотворчих актів Кабінету міністрів України, проектів правотворчих актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, стандартів наукових експертиз тощо). Така стандартизація правотворчої діяльності та окремих її складових дозволить посилити уніфікацію процедур та змісту правотворчої діяльності, посилити організацію правотворчої діяльності в цілому, уникнути хаотичності. Вказані стандарти мають бути підготовлені та затверджені самими суб’єктами правотворчої діяльності, що посилить в

подальшому забезпеченість їх правотворчої діяльності та її відповідність єдиній правотворчій політиці;

5) вважаємо за доцільне до складових доктринально-правового забезпечення ефективності правотворчої політики віднести і необхідність підвищення рівня правотворчої культури суб'єктів, відповідальних за проведення моніторингу законодавства, підготовки проектів правотворчих актів, їх наукових експертиз, участі в обговоренні таких проектів тощо. В цій частині важливо: а) забезпечити формування системи правових знань, цінностей і навичок, що забезпечують створення якісного, обґрунтованого й соціально справедливого правотворчого матеріалу; б) побудувати систему безперервного навчання та підвищення кваліфікації для депутатів, урядових працівників, фахівців міністерств та інших суб'єктів, що долучаються до забезпечення правотворчої діяльності; в) активізувати розробку та прийняття етичних кодексів суб'єктів правотворчості, орієнтований на дотримання відповідних стандартів правотворчості, при чому порушення його положень має стати підставою для притягнення відповідних працівників до дисциплінарної відповідальності; г) посилити вплив аксіологічних засад (справедливість, гідність, свобода, пропорційність) у змісті правотворчої діяльності та сформувати і запровадити публічність і відповідальність правотворця перед суспільством через публічність, звітність, громадський контроль тощо; д) активізувати доктринальні дослідження у сфері правотворчої політики та правотворчої культури та сформувати систему науково-методичних рад при суб'єктах правотворчості всіх рівнів; є) розширювати механізми залучення суб'єктів громадянського суспільства до правотворчості в частині підготовки проектів правотворчих актів; участі у публічних консультаціях, експертування проектів правотворчих актів, участі у проведенні моніторингу законодавства та окремих правотворчих актів тощо; ж) участь вітчизняних суб'єктів правотворчості та їх співробітників у навчальних програмах ЄС в сфері legislative drafting (правотворчих проектів);

На нашу думку, посилення доктринально-правового забезпечення правотворчої політики, що включає в себе ще дві ключові складові, про які піде мова далі.

1. Вироблення та реалізація єдиної стратегії правотворчої політики України, як системи довгострокових цілей, принципів, напрямів, а також механізмів формування й розвитку законодавчої бази України, націленої на досягнення і подальше забезпечення сталого, ціннісно-орієнтованого та науково обґрунтованого розвитку правової системи держави. За своїм призначенням стратегія правотворчої політики потенційна спроможна окреслити вектор розвитку механізму правотворчості, в основі якого знаходяться засади внутрішньої та зовнішньої політики України, засновуючись на яких відбувається системний, внутрішньоузгоджений та прогнозований розвиток українського законодавства. Стратегія правотворчої політики визначає основні цілі та пріоритети правового регулювання суспільних відносин. Вона є базисом, на якому будується весь механізм правотворчої діяльність. На нашу думку, до основних засад стратегії правотворчої політики можна віднести: а) подальшу активізацію європейської інтегрованості вітчизняного законодавства та націленість всього механізму вітчизняного правотворення на гармонізацію законодавства України з acquis communautaire ЄС, а також впровадження європейських стандартів верховенства права, прав людини, якості нормотворення тощо; б) посилення ціннісної орієнтованості правотворчості в частині формалізації права не лише як системи норм, а як результату та інструменту втілення загальносоціальних ідеалів гуманізму, свободи, гідності, справедливості та безпеки; в) забезпечення системності і прогнозованості розвитку вітчизняного законодавства, що передбачає його подальше формування за єдиною концепцією, мінімізацію випадків фрагментарності і ситуативності його змін; посилення рівня взаємоузгодження галузей законодавства, усунення колізій, прогалин та дублювань; г) інноваційна орієнтованість правотворчості як засобу формування та подальшого забезпечення своєчасного оновлення законодавства, гарантування його сучасності та націленості на стимулювання

розвитку суспільства шляхом впровадження нових підходів, методів, форм й засобів правового регулювання, досягнення пріоритетних правових наслідків, які підвищують ефективність права, його адаптивність і відповідність сучасним суспільним потребам; д) посилення гуманітарно-правової спрямованості права, що особливо є актуальним в сучасних умовах воєнного стану, що вимагає особливої уваги до забезпечення захисту прав людини; формування воєнного та поствоєнного законодавства з урахуванням принципів справедливості, безпеки й відновлення.

Варто відзначити, що практика реалізації стратегії правотворчої політики сьогодні потребує комплексу реформ самого механізму вітчизняного правотворення, що включатиме в себе усунення надмірної фрагментації законодавства, створення єдиних галузевих систематизованих правотворчих актів, в тому числі і кодифікаційних; кодексів; зміцнення парламентського контролю та підвищення якості правотворчої діяльності; розширення форм участі громадськості в правотворчих процесах в тому числі шляхом впровадження таких інститутів як публічні консультації, експертні ради, громадські платформи, електронні правотворчі петиції; формування професійної культури правотворення серед депутатів, державних службовців і правників тощо.

На нашу думку, сучасна стратегія правотворчої політики України має знайти своє законодавче закріплення та забезпечити формування права нового якісного рівня, орієнтованого на забезпеченість прав людини, їх захищеність, розбудову правової держави та формування суспільства, громадянського типу.

2. В свою чергу тактика правотворчої політики являє собою систему засобів, методів і способів, які використовуються для досягнення визначених стратегічних цілей. Вона є більш динамічною та адаптованою до конкретних умов і завдань, які виникають у процесі правотворчості, що включає в себе:

− вибір правового регулювання щодо того, які правові інструменти (закони та підзаконні акти) найоптимальніше будуть націлені на досягнення визначених цілей. Це може включати застосування нових технологій, зміни в

процедурі розробки та ухвалення нормативно-правових актів, використання альтернативних підходів до регулювання;

− адаптацію до умов правового регулювання, враховуючи специфіку конкретних сфер правового регулювання, зокрема економічної, соціальної, політичної, екологічної тощо. Така адаптація дозволяє вибирати найефективніші засоби і методи в залежності від специфіки регульованих суспільних відносин;

− врахування рівня та особливостей правової культури суб'єктів правотворчості та суб’єктів на яких розрахована подальша дія правотворчих актів, адже чим вищий рівень правової культури, тим більш складні і прогресивні інструменти можуть бути використані в правотворчій діяльності;

− збалансування економічних, фінансових, організаційних та інших ресурсів з метою оптимізації як самої правотворчої діяльності, так і ефективності реалізації правотворчої політики;

− визначення короткострокових цілей, які пов’язані з прагненням забезпечити стабільний розвиток суспільства, захист прав і свобод громадян, зміцнення правопорядку та інституцій правової держави;

− закріплення пріоритетів, які можуть змінюватися залежно від соціально-економічної ситуації, міжнародних зобов'язань країни, а також внутрішніх політичних, соціальних, культурних та інших викликів;

− заснованість на результатах наукових досліджень, що дозволяють прогнозувати наслідки прийнятих рішень і розробляти ефективні правові інструменти. Це забезпечує системний підхід до правотворчості та підвищує якість законодавства.

Отже, стратегія і тактика правотворчої політики тісно пов’язані між собою. Стратегія визначає напрямок, у якому має розвиватися правова система, а тактика забезпечує ефективні способи реалізації цього напрямку. Успішність правотворчого процесу залежить від гармонійного поєднання стратегічних цілей з тактичними засобами, що дозволяє досягати високої якості правового регулювання та відповідати на актуальні запити суспільства.

Важливо наголосити, що правотворча політика – це інститут, який визначає характер, зміст і мету правотворчості, а отже те, як вона реалізована може бути розкрито з точки зору ефективності. Ефективність правотворчої політики визначається тим, наскільки вдало вона здатна формувати правове середовище, яке відповідає на потреби суспільства, захищає права і свободи громадян та забезпечує соціальну справедливість. Тобто розкриття правотворчої політики через призму ефективності дозволяє не лише оцінювати її вплив на суспільство, але й виявляти напрями для її вдосконалення. Ефективна правотворча політика є ключовим чинником стабільності правової системи, соціального прогресу і захисту прав та свобод громадян. Вона повинна бути орієнтована на досягнення реальних, вимірюваних результатів, які відповідають потребам і очікуванням суспільства. Тільки в такому разі правотворчість стане дійсно дієвим інструментом розвитку правової держави в Україні.

В свою чергу посилення практики функціонування правотворчої політики, що включає в себе,

1) проведення систематичного моніторингу правового регулювання, заснованого на наукового обґрунтованих методиках його проведення, метою якого є виявлення прогалин та недоліків чинного законодавства. На основі таких досліджень слід виробляти стратегії розвитку правового регулювання, що забезпечить послідовність та обґрунтованість у правотворчій діяльності. Важливо також підсилити плановість правотворчості, що дозволить уникнути хаотичних та неузгоджених змін у законодавстві. Необхідним є залучення науковців до підготовки проектів нормативних актів та здійснення наукових експертиз, що гарантуватиме високий рівень обґрунтованості та професійності законодавчих ініціатив;

2) інституційне зміцнення механізму формування та забезпечення реалізації правотворчої політики, що включає в себе формування стабільної системи суб’єктів, відповідальних за координацію правотворчої діяльності, до складу яких мають бути включені на паритетних засадах суб’єкти публічної влади та суб’єкти громадянського суспільства. Відповідно до вказаного напряму

вважаємо за доцільне: 1) створити та законодавчо закріпити правовий статус окремого суб'єкта публічної влади (наприклад, національний центр правотворчої політики), яким був би підпорядкованим Міністерству юстиції України, а його повноваження стосувались би підготовки документів стратегічного планування законодавчої роботи, їх супроводу під час розгляду і затвердження Верховною Радою України, подальшого контролю за виконанням їх положень; 2) запровадити єдиний державний реєстр правотворчих ініціатив, інформація якого мала б публічний характер та відображала б рівень активності суб'єктів права правотворчої ініціативи, відповідності їх ініціатив положенням актів правотворчої політики, відображала ступінь професійності та корисності вказаних суб'єктів та ін.; 3) удосконалити законодавче розмежування повноважень суб'єктів правотворчості та учасників правотворчої діяльності з метою уникнення дублювань, колізій та прогалин, особливо щодо суб'єктів одного рівня правотворчості (місцевої, регіональної, правотворчості, що здійснюється центральними органами виконавчої влади та ін.);

3) удосконалити та поширити практику плановості і системності правотворення, що включає в себе реалізацію положень «Про правотворчу діяльність» щодо функціонування документів публічної політики, особливо концептуальних актів, білих та зелених книг, планів законопроєктної діяльності, пов'язані зі стратегічними документами парламенту та уряду, забезпечення моніторингу реалізації законів, проведення аналізу їх ефективності після ухвалення. Цей напрям також стосується загальної політики щодо подолання колізій, прогалин, дублювання та надмірної деталізації нормативного регулювання, систематизації законодавства (кодифікація, консолідація, інкорпорація), уніфікації правових термінів і конструкцій, що в свою чергу сприятиме підвищенню внутрішньої узгодженості правової системи та полегшенню правозастосування;

4) подальша демократизація та публічність правотворчої діяльності, що передбачає розширення участі громадянського суспільства у формуванні правових рішень шляхом запровадження обов'язкових публічних консультацій

перед реєстрацією законопроєктів та проведення соціологічної експертизи законопроєктів на предмет їх витребуваності та сприйняття суспільством, для чого створити публічні електронні платформи для обговорення законопроєктів; розвивати партисипативні механізми в частині участі експертів, науковців, асоціацій, громадських організацій під час комітетного розгляду законопроектів, оприлюднювати всі етапи проходження законопроєктів у форматі відкритих даних;

5) підвищення якісного рівня проектів правотворчих актів, шо включає в себе підготовку та затвердження єдиних стандартів юридичної техніки, в тому числі із врахуванням практики ЄС, проведення обов'язкових тренінгів та сертифікації працівників, які займаються підготовкою проєктів нормативно-правових актів; впровадження уніфікованих форм проектів правотворчих актів і супровідної документації до них;

6) забезпечення контролю та оцінювання ефективності правотворчої політики шляхом запровадження системного моніторингу результатів правотворчої політики на основі попередньо визначених і законодавчо закріплених індикаторів (критеріїв) її ефективності, запровадження щорічного звітування про стан правотворчої політики, який готуватиметься Міністерством юстиції України та подаватиметься на розгляд і схвалення до парламенту; посилення зворотного зв'язку між суб'єктами правотворення та суб'єктами реалізації відповідних правотворчих положень. Крім того, це дозволятиме своєчасно виявляти недоліки правового регулювання та коригувати правотворчу політику відповідно до досягнутих результатів.

Посилення практики функціонування правотворчої політики України передбачає інституційну стабільність, наукову обґрунтованість, цифрову відкритість, демократичну участь і системний контроль за якістю правотворення. Лише за таких умов правотворчість перестає бути реакцією на події й стає керованим процесом реалізації державної волі, узгодженої з правовими цінностями суспільства. На наші власні переконання, вдосконалення ефективності правотворчої політики вимагає комплексного підходу, який

інтегрує різноманітні аспекти правотворчого процесу, щоб забезпечити його гармонійний розвиток і відповідність сучасним викликам. Такий підхід передбачає поєднання наукової обґрунтованості з практичною реалізацією, що дозволяє не лише формувати якісне законодавство, але й забезпечувати його ефективне впровадження та застосування в реальному житті.

Висновки до розділу 3.

Ефективність правотворчої політики в Україні є складним, багатогранним феноменом, який неможливо звести до дії якогось одного чинника. Це динамічна категорія, що формується під впливом різних чинників. На основі систематизації виявлених у роботі підходів та аналізу поточної практики нормотворення, вважаємо за доцільне запропонувати авторську концепцію трьохрівневої моделі факторів ефективності правотворчої політики, яка дозволяє комплексно оцінити передумови якості законодавства.

Першим рівнем цієї конструкції виступають фактори так званого макро рівня, або ще можна їх визначити як політико-стратегічні фактори. Саме вони задають вектор розвитку всієї правової системи та формують ідеологічне підґрунтя змін. До визначальних чинників цього рівня належать імперативні зобов’язання щодо гармонізації національного законодавства з правом ЄС та специфічні безпекові умови воєнного стану, які вимагають від держави особливої оперативності й прийняття рішень, які потенційно мають високий ступінь ефективності. Критично важливою тут є наявність політичної волі до системних реформ, без якої правотворчість ризикує перетворитися на хаотичний набір ситуативних ініціатив, позбавлених стратегічної мети.

Наступною ланкою є фактори мікро рівня, або ще можна їх визначити як процедурно-інституційні фактори, що визначають організацію самого процесу творення норм. Їхня функція полягає у створенні надійних інституційних фільтрів, здатних відсіювати популістські та неякісні проєкти ще на етапі

розробки. Ключовими елементами тут виступають стратегічне планування правотворчої діяльності, обов'язковість наукового обґрунтування рішень та дієвий інститут правового моніторингу. Саме дотримання процедурної чистоти й прозорості дозволяє мінімізувати деструктивний лобізм і забезпечити легітимність прийнятих актів.

Фундаментом безпосередньої дієвості норм є мікро-фактори (техніко-юридичні). Цей рівень стосується якості конкретного нормативного тексту та його інструментальної придатності. Визначальним критерієм тут є дотримання «правила реальності», тобто відповідності правових приписів наявним фінансовим, організаційним та кадровим ресурсам для їх виконання. Окрім ресурсної забезпеченості, ефективність на цьому рівні гарантується досконалістю юридичної техніки, складовими якої є мовна ясність, логічна визначеність та відсутність колізій, що робить правотворчий акт зрозумілим для суб'єктів правотлумачення й правозастосування.

Посилення доктринально-правового забезпечення правотворчої політики України розглядається нами як особливий науково обґрунтований, системний процес посилення концептуальності теоретико-правової та методологічної основи механізму правотворчості в Україні, націленої на підвищення її якості, узгодженості та відповідності принципам правотворчості, а також якості (системності, сучасності, наукової обґрунтованості, об'єктивної витребуваності) українського законодавства. Іншими словами доктринально-правове забезпечення правотворчої діяльності як складова посилення ефективності правотворчої політики – це посилення концептуальності положень правотворчої політики, з одного боку, та посилення якості правотвоирчої діяльності та українського законодавства – з іншого, метою чого є формалізація правових норм на основі правових ідей, науково обґрунтованих принципів і цінностей

В свою чергу посилення практики функціонування правотворчої політики, що включає в себе: а) проведення систематичного моніторингу правового регулювання, заснованого на наукового обґрунтованих методиках його проведення, метою якого є виявлення прогалин та недоліків чинного

законодавства; б) інституційне зміцнення механізму формування та забезпечення реалізації правотворчої політики, що включає в себе формування стабільної системи суб'єктів, відповідальних за координацію правотворчої діяльності, до складу яких мають бути включені на паритетних засадах суб'єкти публічної влади та суб'єкти громадянського суспільства; в) удосконалення та поширення практики плановості і системності правотворення, що включає в себе реалізацію положень «Про правотворчу діяльність» щодо функціонування документів публічної політики; г) подальша демократизація та публічність правотворчої діяльності, що передбачає розширення участі громадянського суспільства у формуванні правових рішень; д) підвищення якісного рівня проектів правотворчих актів, шо включає в себе підготовку та затвердження єдиних стандартів юридичної техніки, в тому числі із врахуванням практики ЄС, проведення обов'язкових тренінгів та сертифікації працівників, які займаються підготовкою проєктів нормативно-правових актів; впровадження уніфікованих форм проектів правотворчих актів і супровідної документації до них та ін.

ВИСНОВКИ

Підбиваючи підсумки проведеного наукового дослідження питань теорії та практики ефективності правотворчої політики, важливо зупинитись на основних положеннях, що становитимуть висновки по цій роботі. Виокремлені та обґрунтовані в дисертації висновки відображатимуть теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у визначенні та характеристиці теоретико-правових та практичних аспектів ефективності правотворчої політики, категоріального та критеріального виміру правотворчої політики, факторів, що впливають на рівень її ефективності та перспектив його посилення. До таких основних наукових і практичних результатів роботи належать наступні.

1. З’ясовано передумови виокремлення правотворчої політики в системі правових уявлень минулого. Доведено, що поняття «правотворча політика» до поч. XIX ст. не було виокремлено в якості самостійної категорії, водночас філософами (Платон, Арістотель, Цицерон, Гай, Ульпіан та ін.), починаючи з періоду античності, піднімаються питання про походження права, його поділу на природне та позитивне, формалізацію позитивного права, співвідношення права і закону, осмислення яких створює фундамент для подальшого вивчення різноманітних аспектів природи права та надання йому відповідного формального виразу. Встановлено, що категорії «право», «закон» та «політика»

у поглядах філософів минулого розглядаються як взаємопов'язані категорії, зв'язок між якими насамперед виявляється у тому, що вони є явищами дійсності будь-якої держави та тогочасного соціуму. Право переважно розглядається як явище, що походить від законів природи, є складовою природи та може набувати свого позитивного виразу у вигляді законів. Розуміння закону зводиться до особливого монопольного державно-владного інструменту впливу, що становить систему та, з одного боку, забезпечує узгодження життя людей відповідно до законів природи, а з іншого боку – дозволяє закріпити та поширити волю правителя, правлячої верхівки, народу, відобразити та закріпити публічні інтереси. В свою чергу «політика» визначається як мистецтво управління суспільними справами, вирішення публічних питань загальносоціального значення. Поєднання світоглядного розуміння категорій «право», «закон» та «політика» як взаємопов'язаних явищ дозволило в подальші періоди розвитку правових учень сформувати пізнавальне підґрунтя для зародження та розвитку уявлень про правотворчу політику.

2. Визначено пізнавальні переваги положень класичних типів праворозуміння для вивчення теоретичних і практичних аспектів ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру. *Перевагами природно-правової школи* є комплекс положень, які дозволяють розкрити правотворчу політику як: а) засіб відображення законів і закономірностей живої природи в процесі та результаті творення права, забезпечуючи втілення в життя суспільства законів природи; б) особливий механізм формалізації правил поведінки, які мають природно-правове походження, сутність та зміст; в) процес трансформації норм моралі, звичаїв, традицій у правові норми; г) дороговказ тлумачення та застосування норм права з точки зору їх відповідності законам природи та моральним засадам співжиття людей. В пізнавальному плані положення юснатуралізму сприятимуть виробленню стратегії наукового пізнання правотворчої політики як особливого механізму змістом якого є вияв законів живої природи, їх формалізація та подальше поширення правових вимог на життєдіяльність людей. *Перевагами положень позитивістської школи*

праворозуміння є сприйняття правотворчої політики як реально існуючого феномену, що: а) закріплений за допомогою правових норм та реалізується в офіційній діяльності суб'єктів правотворчості; б) має суб'єктно зумовлений характер, оскільки потребує реалізації за допомогою здійснення посадових функцій уповноваженими суб'єктами; в) є частиною правової політики держави, яка забезпечує її реалізації, а отже і її ефективність; г) має змінюваний характер, оскільки залежить не лише від сталих законів природи, але і від особливостей розвитку суспільства, пріоритетів публічних і приватних інтересів, потреб держави тощо; д) переважно має формально закріплений характер в положеннях законодавства, порушення чи невиконання засад правотворчої політики є підставою для застосування законодавчо передбачених правових наслідків (юридична відповідальність, примус тощо). *Перевагами положень соціологічної школи праворозуміння* є сприйняття та пізнання правотворчої політики з точки зору: а) важливості аналізу стану правового регулювання та перспектив його розвитку щодо відповідності права потребам та інтересам суспільства, факторам суспільного життя; б) елементу загального процесу розвитку соціуму та всіх інструментів соціального впливу; в) взаємодії з іншими різновидами політичного впливу (правового, релігійного, морального, традиційного, звичаєвого тощо); г) націленості на протидію будь-яким соціальним конфліктам, попередження їх виникнення, розвитку та шкідливого впливу; д) можливості її виміру крізь призму ефективності функціонування та впливу на суспільство в цілому та окремі його сфери – зокрема. Проте положення класичних шкіл праворозуміння не мають абсолютного та вичерпного характеру з точки зору вивчення правотворчої політики та критеріїв виміру її ефективності, що зумовлено насамперед складністю та багатоаспектністю досліджуваного феномену.

3. Сьогодні доктринальне вивчення правотворчої політики та питань її ефективності поєднує в собі комплекс робіт, де правотворча політика розглядається з точки зору: а) різновиду політичної активності, в якій превалює політичний компонент, що реалізується в особливій сфері політично активної

діяльності – правотворчості; б) особливого компоненту правотворчої діяльності, що виконує комплексну роль в організації здійснення правотворчості та формування змісту правотворчих актів; в) самостійного феномену як правової, так і політичної дійсності (має міждисциплінарний характер), що є сферою особливої професійної діяльності по формалізації правил поведінки шляхом встановлення і подальшого досягнення політичного компромісу.

4. Визначено пізнавальний потенціал феномену ефективності, який: 1) виступає універсальним аналітичним інструментом оцінки як процесу, так і результатів реалізації положень правотворчої політики шляхом здійснення правотворчої діяльності, забезпечуючи всебічне розкриття змісту правотворчої діяльності, що трансформує правотворчий задум до формалізації відповідних правил поведінки; 2) є методом пізнання результативності правотворчості, що функціонально спроможний; 3) визначає методологічну стратегію дослідження правотворчої політики, що дозволяє в пізнавальному плані сприймати правотворчу політику як таку, що націлена на досягнення соціально корисного правового ефекту і визначається результатами свого впливу на правову систему та суспільство в цілому; 4) має інтегративне пізнавальне значення, формуючи пізнавальні категорії та критерії, за допомогою яких відбувається комплексний практичний вимір якості правотворчості та реалізованості положень правотворчої політики; 5) забезпечує реалізацію евристичного підходу до пізнання правотворчості та правотворчої політики, це пояснюється її спроможності в пізнавальному плані, з одного боку, виявити внутрішні суперечності правотворчої діяльності, її розбалансованість, виявити та розкрити зміст причин неефективності як правотворчості, так і правових норм, а з іншого боку – стимулює розроблення нових моделей та підходів до правотворчості, зокрема шляхом застосування статистичного, математичного, соціолого-правового, прогностичного та інших методів дослідження, використання інструментів штучного інтелекту, моделювання виміру ефективності та механізмів правотворчості тощо; 6) дозволятиме провести верифікацію положень наукових концепцій розвитку законодавства України відповідно ч. 4 до

ст. 22 Закону України «Про правотворчу діяльність» та положень концепцій проектів нормативно-правових актів відповідно ч. 1 до ст. 27 Закону України «Про правотворчу діяльність», зокрема на предмет адекватності положень таких наукових концепцій реальним соціально-правовим процесам; відповідності пропонованих правотворчих моделей їх практичній результативності.

5. Методологічну основу наукового дослідження ефективності правотворчої політики та критеріїв її виміру становить: 1) концептуальний рівень, що має засадничий характер, визначає основи й стратегію здійснення наукового пізнання та включає в себе комплекс принципів наукового пізнання (історизму, достовірності, об'єктивності, плюралізму, професійності та ін.), та методологічних підходів (аксіологічний, діяльнісний, антропологічний, герменевтичний та ін.); 2) інструментальний рівень, який дозволяє не лише виокремити окремі аспекти предмету наукового пізнання, але і генерувати нові знання про нього, переосмислювати наявні та включає в себе комплекс методів наукового дослідження філософського (світоглядного), загальнонаукового та спеціально-наукового рівнів (діалектичний, історико-правовий, системно-структурний, системно-функціональний, формально-логічний, формально-юридичний, формально-догматичний, праксеологічний, прогностичний та інші методи).

6. Важливого значення для визначення сутності правотворчої політики як особливої форми діяльності держави по формуванню правової основи правового спливу на суспільство має з'ясування її місця в системі суміжних правових категорій. Ця проблема може бути досліджена на двох рівнях: зовнішньому, що визначає місце правотворчої політики в системі більш широких правових явищ, таких як політика, державна політика та правова політика та на внутрішньому рівні, пов'язаному із з'ясуванням взаємодії правотворчої політики з такими різновидами правової політики, як правозастосовна та правоінтерпретаційна. Поняття «політика», «державна політика», «правова політика» та «правотворча політика» є взаємодіючими і взаємозалежними. Політика визначає напрямки діяльності суб'єктів по управлінню суспільством, політика держави конкретизує

цю діяльність до спеціально створених органів та основних сфер суспільної дійсності, правова політика націлена на упорядкування та розвиток правової сфери життєдіяльності суспільства, правотворча політика акцентує увагу на діяльності спеціально створених органів держави, органів місцевого самоврядування та інститутів громадянського суспільства, що забезпечують процес правоутворення та формують правову основу інших різновидів правової політики. Їх співвідношення можливо відобразити за допомогою таких філософських категорій як універсальне, загальне, особливе та одиничне .

7. Правотворча та правозастосовна політика є самостійними різновидами правової політики, що співвідносяться з цією категорією як загальне та особливе. Маючи самостійний характер, правотворча та правозастосовна політика є взаємодіючими категоріями. З однієї сторони, правотворча політика формує правову основу правозастосовної, визначає перспективи розвитку правової сфери, формує принципи та вимоги правозастосування, з іншої – правозастосовна політика забезпечує впровадження положень правотворчої, визначає шляхи і перспективи подальшого її розвитку. Співвідношення правотворчої та правоінтерпретаційної політики засновується на наявності спільних з правотворчою політикою рис, особливостей як самостійних категорій та їх взаємодії. Взаємодія цих категорій виявляється у тому, що правотворча політика сприяє створенню правової основи інтерпретації; визначає правовий статус органів інтерпретації та правоінтерпретаційних актів; сприяє закріпленню принципів, вимог, правил юридичної техніки тлумачення. У свою чергу, правоінтерпретаційна політика забезпечує подолання колізій та прогалин у правовому регулюванні, підвищення системності законодавства, подолання недосконалостей юридичної техніки нормативно-правових актів та підвищенню ефективності правового регулювання.

8. Правотворча політика засновується на трьох рівнях (групах) принципів: універсальних, характерних для всіх правових явищ, що визначають сутність, правову природу правотворчої політики та складають її основу; загальних, притаманних правовій політиці, різновидом якої є правотворча, що в межах

правотворчої політики набирають особливого змісту, та спеціальних, притаманних саме правотворчій політиці як самостійному правовому явищу, що відображає потреби суспільства у формуванні і розвитку правової сфери його функціонування. Спеціальні принципи правотворчої політики це основоположні ідеї та вимоги, що забезпечують діяльність держави, інститутів громадянського суспільства та органів місцевого самоврядування у формуванні непротирічної системи законодавства на визначенні стратегічних напрямків розвитку правотворчості. Вони ґрунтуються на універсальних принципах права та загальних принципах правової політики, відображають потреби соціуму у формуванні правової основи функціонування суспільства, детерміновані історичним етапом розвитку суспільства та плюралізмом ідеологій у сфері правотворчості, відображають особливості правотворчої діяльності та є засобом реалізації її завдань. Основними серед спеціальних принципів правотворчої політики є правова гармонізація, правова визначеність, пропорційність, обґрунтованість, науковість, демократизм, професіоналізм та відповідальність. Значення цих принципів полягає у відображенні особливого характеру правової політики як самостійного правового явища.

9. *Критерії ефективності правотворчої політики* є системою показників, що визначають ступінь досягнення її мети, забезпечення розвитку правової сфери життєдіяльності суспільства, відображення ролі держави у втіленні ідеї правової держави та верховенства права. До них відносяться 1) *економічні критерії,* тобто показники матеріального, організаційного та технічного характеру, що визначають рівень затрат, націлених на досягнення її мети; 2) *соціальні критерії*, котрі визначають реальний вплив правотворчої політики на процес функціонування суспільства з точки зору змін у сфері соціальних відносин, реалізації прав людини та рівня забезпечення соціальних інтересів; 3) *політичні критерії,* що являють собою рівень здатності правотворчої політики впроваджувати демократичні інститути та принципи, відображати політичні інтереси інших суб’єктів політичної системи; 4) *критерії ідеологічної ефективності* правотворчої політики, тобто показники наукового,

ідейного спрямування, що визначають рівень усвідомлення, пояснення та оцінки правотворчою політикою існуючої соціально-політичної реальності; 5) *кількісні критерії*, які є емпіричними даними, що визначають співвідношення між цілями правотворчої політики та фактичними результатами її впровадження, які формуються на основі статистичних даних; 6) *якісні критерії*, що характеризують її доцільність, обґрунтованість та суспільну корисність, які визначаються проведенням правового моніторингу та соціологічним опитуванням; 7) *практичні критерії,* котрі визначаються рівнем досягнення поставленої мети та реалізації завдань, наявністю механізмів реалізації її положень та здатністю породжувати соціально-правові наслідки; 8) *наукові критерії*, що характеризуються як система показників, націлених на визначення рівня наукового обґрунтування її положень; 9) *нормативні критерії,* що визначаються як показники якості, змісту, форми та техніко-юридичних властивостей правотворчої політики, що забезпечують її правову законність, ясність та дієвість; 10) індивідуальні критерії, які пов'язуються з рівнями: а) усвідомлення суб'єктами сутності та змісту правотворчої політики; б) правової активності суб'єктів, їх готовністю реалізувати її положення та результати; в) правової культури суб'єктів як сукупності правових знань та переконань, що спонукають до правомірної поведінки.

10. Головною метою сучасної правотворчої політики є формування внутрішньо несуперечливого і послідовного правотворчого процесу, спроможного усунути як суб'єктивні, так і об'єктивні системні правотворчі помилки. Однак, для досягнення цієї мети сьогодні необхідно подолати комплекс викликів, що постають перед правотворчістю в Україні та впливають на ефективність правотворчої політики, які структуровано на: 1) *суб'єктивно зумовлені*, до яких належать високий рівень політизованості правотворчості, недостатній професійний рівень практики правотворення, значна кількість юридико-технічних помилок в актах правотворчості, наявність фактів зловживання права в сфері правотворення або невиконання чи неналежного виконання обов'язків та ін., які часто виникають через недоліки в організаційно-

технічному процесі підготовки актів правотворчості; 2) *об'єктивно зумовлені*, які є результатом недоліків у самій структурі правотворчого процесу та полягають у відсутності належної концептуалізації правотворчих актів та правотворчої діяльності, недостатньому рівні правового забезпечення правотворчості, неузгодженості практики правотворення різних рівнів (міжнародної та національної, загальнодержавної та регіональної, муніципальної та державно-владної тощо).

11. Визначено та розкрито зміст шляхів посилення ефективності правотворчої політики в сучасних умовах розвитку законодавства України, до яких віднесено: а) поглиблення зв'язку між результатами юридичної науки і правотворчістю (підвищення рівня наукової обґрунтованості правотворчих ініціатив шляхом поширення практики попередньої підготовки наукових концепцій, доктрин, експертних висновків, які передують розробці проектів правотворчих актів; розширення практики залучення наукових установ і науковців до роботи над проектами правотворчих актів та їх експертуванням, активізація правотворчого діалогу між суб'єктами правотворчості всіх рівнів та ін.); б) системне залучення освітніх академічних та наукових установ, академічної спільноти, засновників та представників правових шкіл до підготовки концепцій розвитку законодавства та концепцій проектів нормативно-правових актів; в) формування цілісної концепції правотворчої політики України, що включає в себе визначення і юридичне закріплення доктринальних засад такої політики (принципів, цілей, методів, етапів, пріоритетів тощо); г) запровадження єдиних стандартів якості в сфері правотворчості (наприклад, проектів законодавчих актів, проектів правотворчих актів Глави держави, проектів правотворчих актів Кабінету міністрів України, проектів правотворчих актів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, стандартів наукових експертиз тощо); д) підвищення рівня правотворчої культури суб'єктів, відповідальних за проведення моніторингу законодавства, підготовку проектів правотворчих актів, їх наукових експертиз, участі в обговоренні таких проектів тощо; є) посилення практики

функціонування правотворчої політики, що включає в себе проведення систематичного моніторингу правового регулювання, заснованого на наукового обґрунтованих методиках його проведення, метою якого є виявлення прогалин та недоліків чинного законодавства та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяш В.І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронний журнал.* 2013. № 9. С. 39–45. URL : http:// www/dy/nayka/com/ua/application/views/main/php (дата звернення: 18.04.2025).

2. Андрусів Л.М. Теоретико-прикладні аспекти юридичної техніки. *Науковий вісник Ужгородського наукового університету. Серія Право*. 2025. Вип. 91, Ч. 1. С. 13–18. URL : https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/343101 (дата звернення: 12.02.2026).

3. Арістотель. Нікомахова етика / Переклав з давньогрецької В. Ставнюк. Київ : Аквілон-Плюс, 2002. 480 с.

4. Арістотель. Політика / Перекл. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.

5. Артикуца Н.В. Якість закону як соціальна цінність. *Людина і закон : публічно-правовий вимір* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. «VII Прибузькі юридичні читання», м. Миколаїв, 25–26 листопада 2011 року. Миколаїв : Іліон, 2011. С. 28–30.

6. Бабенко А.М., Борисова О.О., Шаповалова І.О. Принципи права: поняття та класифікація. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 3 (44). С. 3–7. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/v3_2022/3_2022.pdf (дата звернення: 18.09.2025).

7. Барабаш О.О. Ефективність заохочувальних норм права і правової культури у регулюванні правової політики України. *Науковий юридичний*

журнал. Правові новели. 2024. № 22. С. 7–13. URL : https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/7920 (дата звернення: 16.11.2025).

8. Батан Ю.Д. Превентивний механізм сучасного права : дис. … канд. юр. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 287 с.

9. Бахновська І.П., Сова Ю.В. Загальнолюдські принципи права як універсальні нормативні засади. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 4. С. 14–17. URL : http://lsej.org.ua/4_2020/3.pdf (дата звернення: 11.02.2026).

10. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина : монографія. Київ : МАУП, 2003. 424 с.

11. Берназюк І.М. Концептуальні підходи до визначення поняття стратегічної правотворчості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція.* 2016. № 23. С. 8–10. URL : https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc23/4.pdf (дата звернення: 18.02.2026).

12. Бєлова М.В., Бєлов Д.М. Гуманістичні засади правової системи: діалектика теорії та практики в умовах сучасних викликів. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронний журнал*. 2024. № 5. С. 933–938. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/313203(дата звернення: 18.02.2026).

13. Бєлова М.В., Марцеляк М.О. Принцип гуманізму як передумова змісту окремих категорій прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2022. Т. 1. № 73. С. 37–40. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/268020 (дата звернення: 18.03.2025).

14. Білі та зелені книги: іноземний досвід. Інформаційна довідка. URL : https://internews.ua/storage/app/media/rang/2023%20event%20news/December/051223_Інформаційна%20довідка_Білі%20та%20Зелені%20книги.pdf. (дата звернення: 1.02.2026).

15. Білоус О. Тлумачення норм права: поняття та сучасність. *National Law Journal Theory and Practice*. 2020. № 3 (43). С. 56–53. URL : http://jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/3/3_2020.pdf (дата звернення: 2.04.2025).

16. Боброва Т.А. Негативна правотворчість та її роль в удосконаленні сучасного права : дис. … д-ра філ.: 081 Право. Одеса, 2023. 210 с.

17. Бобровник С.В. Правова політика сучасної України: сутнісні і змістовні аспекти. *Prospective directions of scientific and practical activity: collective monograph. Sherman Oaks*. California : GS Publishing Services. 2023. P. 333–350.

18. Богачова О.В. Законотворення: теоретико-прикладні аспекти. Камянець-Подільський : ТОВ «Друкарня Рута», 2012. 448 с.

19. Богдан О.В. Методологічні виміри Law and Economics. *Електронне наукове видання Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 1. С. 11–15. URL : https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/341794 (дата звернення: 28.03.2025р.)

20. Богів Я.С. Правосвідомість як основа побудови правової держави. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична.* 2022. Вип. 33. С. 196–201. URL : http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7457683 (дата звернення: 6.03.2026).

21. Богуславський О.А. Філософсько-правова експлікація розвитку концепції гуманізму. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2024. Вип. 3. С. 27–30. URL : https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/432 (дата звернення: 11.03.2025).

22. Бондар Н.А., Міщенко Н.С. Свобода як правова цінність: природа та особливості. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронний журнал.* 2023. № 5. С. 26–30. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7b42bed8-aeed-4a57-ac41-d6712cd632d9/content (дата звернення: 18.02.2026).

23. Бондарчук Я.П. Окремі питання щодо критеріїв правообмеження принципу свободи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2024. Вип. 84. Ч. 1. С. 18–23. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/311243 (дата звернення: 18.11.2025).

24. Борщевський І.В., Гринь О.Д. Сутність, зміст та значення юридичної техніки як правової категорії. *Правова держава.* 2021. № 44. С. 30–36. URL : http://pd.onu.edu.ua/article/view/245081/245985. (дата звернення: 18.03.2025).

25. Бурдоносова Н.А. Теоретико-правові аспекти принципу рівності. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 4. С. 31–33. URL : http://lsej.org.ua/4_2021/7.pdf (дата звернення: 18.11.2025).

26. Валевський О.Л. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД. 2001. 242 с.

27. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

28. Вовк Д.О., Єфіменко І.А. Економіка і право: проблеми розуміння співвідношення. *Вісник національної академії ім. Я. Мудрого.* 2011. № 2(5). С. 135–145. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/df18a227-44d0-4d71-98e9-2a0edda3a078/content (дата звернення: 23.11.2025).

29. Геєць І.В. Місце принципів права в системі джерел права. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 6. С. 10–13. URL : http://lsej.org.ua/6_2021/3.pdf (дата звернення: 16.11.2025).

30. Георгіца А.З., Толкачова Н.Є. Концептуальні засади історичної школи права: теоретико-правовий аналіз. *Науковий вісник Чернівецького університету.* 2009. Вип. 518 «Правознавство». С. 5–13.

31. Герич А.Й., Герич А.В. Становлення та розвиток ідеї свободи як принципу права. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронний журнал*. 2023. № 6. С. 719–724. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/294943 (дата звернення: 16.11.2025).

32. Глухенький С.О. Критерії виміру ефективності застосування правового експерименту. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* 2021. № 28. С. 173–180. URL : http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.5499954 (дата звернення: 18.02.2026).

33. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Перекл. з англ.: Р. Димерець, В. Єрмоленко, Н. Іванова, Є. Мірошниченко, Т. Олійник. Київ : «Дух і літера», 2000. 600 с.

34. Годованик Є.В. Ефективність конституційно-правових норм в умовах сучасного розвитку системи права : дис. … д-ра. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2020. 478 с.

35. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне : Волинські обереги. 2011. 1037 с.

36. Горобець К.В. Аксіосфера права та її компоненти : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2012. 17 с.

37. Городецька І.А. Чинники ефективності адміністративно-правового регулювання суспільних відносин (теоретичний аспект). *Вчені записки ТНУ ім. В.І.Вернадського. Серія юридичні науки.* 2020. № 2.Т. 31(70). Ч. 3. С. 89–94. URL : https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_3/16.pdf (дата звернення: 16.03.2025).

38. Гриценко О.А. Економічна теорія права: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 1. С. 17–30.

39. Громовчук М.В. Принцип гуманізму як передумова змісту соматичних прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронний журнал*. 2022. № 1. С. 33–36. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/502515e8-374c-4605-8dc2-d3ee6e77d4eb (дата звернення: 16.11.2025).

40. Гуйван П.Д. Сутність принципу ефективності права. Часовий аспект. *Вісник Національного технічного університету України. «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2018. Вип. 3 (39). С. 111–116. URL : https://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/193803 (дата звернення: 18.02.2026).

41. Гумін О.М. Законотворча діяльність Френсіса Бекона. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. № 67. С. 21–24. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/01/5.pdf (дата звернення: 18.02.2026).

42. Гусарєв С.Д., Тихомиров О.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : навчальний посібник. Київ : Знання, 2005. 655 с. URL : www.info-library.com.ua/books-text-7992.html. (дата звернення: 16.11.2025).

43. Гусаров С. Конституція і проблеми правової політики. *Віче.* 2011. № 21. С. 12–14.

44. Гусаров С.М. Поняття та сутність правотворчості в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2015. № 3. С. 38–46. URL : https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/a9eef4e2-f937-436f-8ddd-16da83d32805 (дата звернення: 18.02.2026).

45. Дегтяр Р.О., Рябченко Т.О. Класифікація форм участі громадян у правотворчості. *Правові засади функціонування публічної влади щодо забезпечення інтелектуального розвитку та безпеки суспільства* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 19-20 травня 2016 р. Суми : СумДУ, 2016. С. 19–26.

46. Дзера О., Міловська Н. Планування правотворчої діяльності як важливий етап її ефективної організації. *Право України.* 2021. № 12. С. 74–89. URL : https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2021_12-s7.pdf (дата звернення: 18.02.2026).

47. Дідич Т.О. Моніторинг сучасного стану правоутворення в Україні: пізнавально-правові аспекти. *Альманах права. правовий моніторинг і правова експертиза: питання теорії та практики.* 2019. Вип. 10. С. 45–50. URL : http://jnas.nbuv.gov.ua/uk/issue/UJRN-0001028199 (дата звернення: 18.02.2026).

48. Дідич Т.О., Адаскалиця К.К. Правило реальності в юридичній техніці формалізації норм права як складова сучасної правотворчої політики. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4. С. 11–16. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.1 (дата звернення: 18.02.2026).

49. Дідич Т.О. Правоутворення в Україні: теоретико-правові та практичні аспекти : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К., 2017. 492 с.

50. Дідич Т.О., Абдуллазаде Ф.Ш. Проблеми нормотворчої (юридичної) техніки через призму законодавчої діяльності українського парламенту. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право».* 2022. № 10. С. 153–160. URL : https://doi.org/10.52058/2786-5274-2022-10(12)-153-159 (дата звернення: 18.02.2026).

51. Довгерт А.С. Основні чинники і передумови оновлення цивільного законодавства України, напрями рекодифікації. Рекодифікація цивільного законодавства України: виклики часу : монографія / за заг. ред. Н.С. Кузнєцової. 2-ге вид., доп. та перероб. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 27–50.

52. Драч Д.Л. Соціальні детермінанти ефективності права. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. № 13. Т. 1. С. 131–134. URL : https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9970 (дата звернення: 18.02.2026).

53. Дубас В.М. Доктринальні уявлення про правотворчість та її політику. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання.* 2024. Вип. 04. С. 17–22. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/08/3.pdf (дата звернення: 18.02.2026)

54. Дубас В.М. Ефективність правового впливу. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід: До 75-річчя Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 1949–2024*. 2024. Вип. 15. С. 548–553. URL : https://almanahprava.org/assets/images/issues/15/almanac-15-ua.pdf (дата звернення: 18.02.2026).

55. Дубас В. М. Ефективність як інструмент виміру правотворчості та її політики. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО.* 2024. Вип. 84, Част. 1. С. 65–70. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/303612. (дата звернення: 18.02.2026).

56. Дудченко В.В. Про герменевтичний підхід до права. *Актуальні проблеми держави і права.* 2009. Вип. 45. С. 11–16.

57. Дудченко В.В., Манько Д.Г. Роль методології юридичної науки у становленні новаційного науково-правового мислення. *Актуальні проблеми держави і права.* 2003. Вип. 21. С. 13–17.

58. Європейська комісія за демократію через право (Венеційська комісія). Мірило правовладдя. 11-12 березня 2016 року. Дослідження №711/2013. CDL : -AD(2016)007, пункт II.D.3.58. URL : //www.venice.coe.int/webforms/documents/dtfault.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-urkr. (дата звернення: 16.11.2025).

59. Ємельяненко К.С. Правова активність як умова ефективності правового регулювання. *Форум права.* 2013. № 1. С. 284–289. URL : https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1d52af9e-4637-4756-89ef-e2d05bcf9e25/content (дата звернення: 23.02.2025).

60. Жаровська І. Правова політика держави (теоретико-правовий аналіз). *Вісник національного університету «Львівська політехніка».* Серія Юридичні науки. 2020. № 4\28. С. 47–51. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/dec/22719/9.pdf. (дата звернення: 16.11.2025).

61. Житник О.О. Поняття справедливості у сучасних наукових дослідженнях. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 58–67. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2014_1_9. (дата звернення: 16.11.2025).

62. Завальнюк В.В. Ефективність права: антропологічний та євроінтеграційний аспекти. *Lex portus*. 2017. № 1(3). С. 39–49. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/ed8661f7-cd9a-47cf-b2b4-ee3fc5f75907 (дата звернення: 28.02.2026).

63. Завальнюк В.В. Роль юридичної антропології у сучасному правовому розвитку. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 47. С. 309–312.

64. Загальна теорія права. Нормативний курс : підручник / за ред. С.В. Бобровник. Київ : Юрінком Інтер. 2023. 576 с.

65. Загальна теорія права : підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків : Право. 2020. 568 с.

66. Заєць А.П. Законодавча правова політика в Україні: наближення до сутності права та забезпечення його верховенства. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Київ : НІСД, 2013. С. 53–61. URL : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Pravova_pol_new-b7252.pdf. (дата звернення: 19.02.2026).

67. Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26.01.2021 № 1135-IX : станом на 19 лют. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text (дата звернення: 19.02.2026).

68. Закон України «Про лобіювання» від 23.02.2024 № 3606-IX : станом на 19 лют. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3606-20#Text. (дата звернення: 19.02.2026).

69. Закон України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX : станом на 19 лют. 2026 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text. (дата звернення: 19.02.2026).

70. Законознавство : навчальний посібник / О.Л. Копиленко, О.В. Богачова, С.В. Богачов. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2011. 152 с.

71. Законопроекти, зареєстровані Верховною Радою України у 2020 році. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults. (дата звернення: 19.02.2026).

72. Законопроекти, зареєстровані Верховною Радою України у 2021 році. URL : https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/searchResults (дата звернення: 19.02.2026).

73. Законопроекти, зареєстровані Верховною Радою України у 2022 році. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/searchResults (дата звернення: 19.02.2026).

74. Законопроекти, зареєстровані Верховною Радою України у 2023 році. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/searchResults (дата звернення: 19.02.2026).

75. Законопроекти, зареєстровані Верховною Радою України у 2024 році. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/searchResults (дата звернення: 19.02.2026).

76. Законопроекти, зареєстровані Верховною Радою України у 2025 році. URL : https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/searchResults (дата звернення: 19.02.2026).

77. Золотарьова О.А. Співвідношення принципів верховенства права та законності в українському праві. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 654–658. URL : http://www.lsej.org.ua/6_2023/152.pdf (дата звернення: 16.11.2025).

78. Іліка В. Загальні принципи права: природно-правовий та позитивістський підходи до їх розуміння. *Публічне право.* 2020. № 1. С. 169–173. URL : https://www.publichne-pravo.com.ua/files/37/pdf/pp-2020-37-16.pdf. (дата звернення: 16.11.2025).

79. Ілько Л.М. Категоріальна визначеність політики. Мистецтво крізь призму політичного. *Регіональні студії : науковий збірник* / редкол.: М.М. Палінчак (голов. ред.), І.М. Вегеш, Є.І. Гайданка та ін. Ужгород : Видавничий дім "Гельветика", 2024. Вип. 37. С. 119–124. URL : http://regionalstudies.uzhnu.uz.ua/archive/37/22.pdf (дата звернення: 16.11.2025).

80. Іляшко О.О. Концептуальні підходи до визначення правової політики держави в умовах гібридної війни. *Науковий вісник національної академії внутрішніх справ.* 2017. № 3\104. С. 105–117. URL : file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81/Downloads/Nvknuvs_2017_3_11-1.pdf (дата звернення: 16.11.2025).

81. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. Г.Г. Демиденка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.

82. Калашников В.М. Римське право : навчальний посібник. Дніпро : РВВ ДНУ, 2010. 88 с.

83. Кантор Н.Ю. Показники та критерії ефективності механізму цілепокладання норм адміністративного права. *Вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 88. Ч. 2. С. 405–413. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/05/58-1.pdf (дата звернення: 13.02.2026).

84. Кантор Н.Ю. Цілепокладання норм адміністративного права: теоретико-правові та праксеологічні аспекти : монографія. Чернігів : ГО Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій. 2024. 204 с.

85. Кельман М.С. Методологія сучасного правознавства: становлення та основні напрями розвитку. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 33–46. URL : https://dspace.wunu.edu.ua/items/09e53c1a-0e30-45c3-9b06-064cfbfb07b8 (дата звернення: 19.02.2026).

86. Кельман М.С. Співвідношення методу і методологічного підходу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 1–12. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5733/vnulpurn201685033.pdf (дата звернення: 11.02.2025).

87. Ковальчук О. Правова політика і форми її реалізації. *Правова політика в Україні: питання теорії та практики* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 24 жовтня 2014 р. : в 2 т. / Національна академія прокуратури України, 2014. Т. 1. С. 188–190.

88. Козюбра М.І. Принцип верховенства права і правової держави: єдність основних вимог. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2007. Том 64. С. 3–9. URL : https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee0fef65-20f7-4d0e-8830-e19403bf067d/content (дата звернення: 6.03.2026).

89. Козюбра М.І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Право України.* 2017. № 11. С. 142–164. URL :

https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22ed5ed8-a0c4-450d-a56b-cad459b8cf46/content (дата звернення: 30.01.2026).

90. Козюбра М.І. Юридичне тлумачення: проблеми методології. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки.* 2014. Т. 155. С. 3–8. URL : https://ekmair.ukma.edu.ua/items/624b313f-4e25-4155-885a-cc6364cf9357 (дата звернення: 30.01.2026).

91. Колич О.І. Соціальна ефективність права та її чинники. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 34–36. URL : https://lsej.org.ua/10_2021/7.pdf (дата звернення: 12.12.2025).

92. Колич О., Розум Д. Ґенеза принципу рівності у праві: філософсько-правова характеристика. *Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні науки.* 2022. № 4/36. С. 57–63. URL : https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jan/29693/11.pdf (дата звернення: 30.01.2026).

93. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. Київ : Правова єдність. 2008. 350 с.

94. Колодій А.М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.

95. Копиленко О.Л., Дмитрієв А.І. Правова доктрина в механізмі правового впливу: міжнародно-правовий вимір. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні :* матер. Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 22 травня 2019 р. / Маріупольський державний університет. Маріуполь, 2019. 564 с.

96. Копійка К.В. Понятійно-змістовні засади дослідження принципу рівності у праві. *Юридичний вісник*. 2025. № 1(74). С. 79–89. URL : https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/19889 (дата звернення: 30.01.2026).

97. Кормич А.І. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. 4-те вид., доповн., у 2-х част. Київ : Алерта, 2015. Ч. 1. 416 с. URL :

https://westudents.com.ua/knigi/414-storya-vchen-pro-derjavu-pravo-kormich-a.html (дата звернення: 30.01.2026).

98. Косович В.М. Правовий моніторинг як засіб вдосконалення нормативно-правових актів України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 3. С. 40–44.

99. Косович В.М. Принципи нормотворчості. Велика Українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Харків : Право. 2017. Том 3 Загальна теорія права. С. 625–630.

100. Косович В.М. Удосконалення нормативно-правових актів України: техніко-технологічні аспекти : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 568 с.

101. Косович В.М. Юридична техніка – стан та перспективи нормативної регламентації в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2024. Вип. 78. С. 3–13. URL : https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/12265/0 (дата звернення: 20.02.2026).

102. Костицький М.В. Гуманізм права як прояв вищих законів у суспільстві. *Принцип гуманізму та верховенство права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави* : Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції, м. Київ, 18 червня 2009 р. / Київський національний університет внутрішніх справ. Київ, 2009. С. 13–15.

103. Костюченко О.Є. Білі і зелені книги як аналітичні документи публічної політики у сфері праці. *Нове українське право.* 2024. № 3. С. 103–108. URL : http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/620 (дата звернення: 20.02.2026).

104. Кривицький Ю. Ідеологія правової реформи: теоретичний вимір. *Публічне право.* 2022. № 3(47). С. 70–79. URL : https://www.publichne-pravo.com.ua/files/47/10.pdf (дата звернення: 12.12.2025).

105. Крижанівський А. Правова політика і правопорядок: сфери перетину і взаємопідсилення. *Актуальні проблеми політики* : зб. наукових праць. 2017. Вип. 30. С. 36–39.

106. Крижановський А.Ф. Міждисциплінарність: шлях з двостороннім рухом. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчяпроголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. у 2-х т. / за загальною редакцією С.В. Ківалова / НУ Одеська юридична академія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 40–43.

107. Крижановський А.Ф. Феноменологія правопорядку : поняття, виміри, типологія : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 193 с.

108. Кудерська Н.І. Законотворча діяльність Верховної Ради України: проблеми та шляхи її розв'язання. *Вісник Академії управління МВС.* 2009. № 2. С. 63–72. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2009_2_5 (дата звернення: 19.02.2026).

109. Кузенко У.І. Місце та роль політичної функції в системі функцій сучасної держави. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція.* 2014. № 9-2. Т. 1. С. 23–26. URL : https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc9-2/part_1/8.pdf (дата звернення: 12.12.2025).

110. Кузнєцова О.В. Щодо сутності економічної ефективності. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: Збірник наукових праць.* 2014. № 4(49). С. 178–184. URL : https://www.daemmt.odesa.ua/index.php/daemmt/article/view/136 (дата звернення: 30.06.2025).

111. Кукуруз О.В. Роль публічної політики в процесі правотворення: сучасне розуміння. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід.* 2024. Вип. 15. С. 176–182. URL : https://almanahprava.org/assets/images/issues/15/almanac-15-ua.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

112. Купіна Л.Ф. Теоретико-правові підходи до оцінки ефективності реалізації норм права. *Нове українське право*. 2024. Вип. 3. С. 80–85. URL : https://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/617 (дата звернення: 25.04.2025).

113. Кучук А.М., Сердюк Л.Л. Правозастосовна діяльність національної поліції : Конспект лекцій. Дніпро : Вид-во ДДУВС, 2016. 66 с.

114. Лелеко В.В. Застосування герменевтичного підходу до вивчення тексту. URL : http://moodle.ndu.edu.ua/file.php/1/NaykZap2010N11/ mnv/mnv6.pdf. (дата звернення: 20.02.2026).

115. Лопушанський А.А. Правова політика і законотворчість: механізм взаємодії та тенденції розвитку : Дис. канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2015. 183 с.

116. Луць Л.А. Теорія правових актів: вимога часу. *Право і суспільство.* 2018. № 5. С. 14–21. URL : http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/5_2018/part_1/5.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

117. Луцький А.І. Правова ідеологія в системі правової свідомості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція.* 2014. № 8. С. 25–27. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_8 (дата звернення: 26.03.2025).

118. Луцький Р.П. Теоретико-правова характеристика поняття правова політика держави. *Правова політика України : історія та сучасність* : Матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару, м. Житомир, 6 жовтня 2023 р. / ДУ Житомирська політехніка. Житомир : Вид-во Житомирська політехніка. 2023. С. 51–55. URL : https://conf.ztu.edu.ua/pravova-polityka-ukrayiny-istoriya-ta-suchasnist-materialy-iv-vseukrayinskoho-naukovo-praktychnoho-seminaru-m-zhytomyr-6-zhovtnya-2023-roku/ (дата звернення: 26.03.2025).

119. Любохинець Л.С., Шавкун В.М., Бабич Л.М. Історія політичних та економічних вчень : навчальний посібник. Київ : «Центр учбової літератури», 2013. 294 с.

120. Мазурик К.З. Ефективність закону та критерії її оцінки. *Вісник Львівського торгово-економічного університету. Юридичні науки*. 2015. № 2. С. 64–74. URL : https://journals-lute.lviv.ua/index.php/visnyk-law/article/view/159 (дата звернення: 2.03.2025).

121. Макеєва О.М. Принципи правової комунікації: теоретико-правові аспекти. *Юридичний вісник.* 2018. № 1. С. 48–53. URL : https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/UV/article/view/12723. (дата звернення: 26.03.2025).

122. Макеєва О.М. Принцип верховенства права в нормотворчій діяльності органів державної влади. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід.* 2024. Вип. 15. С. 345–350. URL : https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/ap_2024_15_50.pdf&ved=2ahUKEwjWkfu1wOaSAxV8ExAIHYJAF_UQFnoECB0QAQ&usg=AOvVaw004plS3K1jKl54mxZG3iQk (дата звернення: 20.12.2025).

123. Макіавеллі Н. Державотворець / Переклад з італійської: Валентина Балог. Київ : Арій, 2015. 223 с.

124. Мала енциклопедія теорії держави і права / За заг. ред. Ю.Л. Бошицького. Київ : Вид-во Європейського університету, 2010. 368 с.

125. Малець М. Особливості правової політики у сфері інновацій та інтелектуальної власності. *Вісник Нац. ун-ту "Львів. політехніка". Сер. Юрид. науки.* 2020. № 4 (28). С. 198–205. URL : https://ena.lpnu.ua/collections/bb80a2a2-387e-44fa-9295-d7a21aefb46d/search (дата звернення: 14.07.2025).

126. Мангайм К. Ідеологія та утопія / Пер. з нім. В. Швед. Київ : Дух і літера, 2008. 370 с.

127. Манько Д.Г. Технології та алгоритми юридичної діяльності : дис. … д-ра. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2020. 460 с.

128. Мельничук С.М. Правотворча діяльність – провідна правова форма здійснення функцій держави: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право.*

2016. № 1. С. 5–11. URL : http://il.ippi.org.ua/article/view/272832 (дата звернення: 15.12.2025).

129. Мелякова Ю.В. Правотворчість у прецедентному і континентальному праві: герменевтичний аналіз. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.* 2012. № 2 (12). С. 126–143. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/1920 (дата звернення: 2.08.2024).

130. Минькович-Слободяник О.В. Правова політика: стратегічні пріоритети та напрями вдосконалення : монографія. Київ : Логос, 2012. 196 с.

131. Міщук І.В. Якість законодавства крізь призму дотримання правил та засобів законодавчої техніки. *Нове українське право.* 2021. Вип. 4. С. 92–97. URL : https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/85 (дата звернення: 17.09.2025).

132. Мочульська М.Є. Правова доктрина в континентальній правовій системі : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2013. 19 с.

133. Музика Л.А. Концепція цивільно-правової політики України : монографія. Київ : Паливода А. В., 2020. 503 с.

134. Науково-практичний коментар Закону України «Про правотворчу діяльність» / За заг. ред. Стефанчука Р. О. Київ : Видавництво Ліра-К, 2024. 576 с.

135. Недюха М. Правова політика України: новітні виміри. *Вісник Академії управління МВС.* 2010. № 4 (16). С. 38–45. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2010_4%2816%29__7 (дата звернення: 23.04.2025).

136. Ничка Ю. Європейська міжнародна правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Вісник Львівського ун-ту. (серія Право)*. 2010. Вип. 50. С. 10–14. URL : https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2013/10/%D0%92%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%BA-51.pdf (дата звернення: 16.07.2025).

137. Новий тлумачний словник української мови в 3-х томах. / уклад. В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. Київ : Видавництво Аконіт. 2008. Т. 2. 926 с.

138. Оболенський О.Ю., Королюк Ю.Г. До питань методології системного пізнання складних систем. *Науковий вісник академії муніципального управління*. 2010. № 3. С. 175–181.

139. Оборотов Ю.М. Філософія права і методологія юриспруденції. *Проблеми філософії права*. 2003. Том 1. С.41–43.

140. Олійник Б.І. Пізнавальні аспекти правотворчості та її політики. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання.* 2025. № 04. Ч. 1. С. 90–94. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/16.pdf (дата звернення: 6.03.2026).

141. Олійник Б.І. Правове забезпечення лобіювання в Україні як умова ефективності вітчизняної правотворчої політики. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2025. Вип. 5 (64). С. 16–19. URL : http://pjv.nuoua.od.ua/v5_2025/5.pdf (дата звернення: 6.03.2026).

142. Олійник Б.І. Феномен правотворчості та його осмислення у правових вченнях епохи Просвітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 89. Т. 1. С. 121–126. URL : http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/335491/324375 (дата звернення: 6.03.2026).

143. Олійник Б.І. Ефективність правотворчої політики : сучасні виклики та перспективи посилення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. *Електронне наукове видання.* 2026. № 01. Ч. 1. С. 69–73. URL : https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2026/02/APP_01_2026_part-1-1.pdf (дата звернення: 6.03.2026).

144. Олійник Б.І. Пізнавальний потенціал сучасного праворозуміння як основа доктринального вивчення правотворчої політики. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: До тижня права і Загальної декларації прав людини* : зб. наук. праць за матер. круглого столу, м. Київ, 10 грудня 2024 р. / редкол.: А.Ю. Нашинець-Наумова, Г.П. Власова, С.В. Бобровник, Т.О. Дідич, О.І. Чаплюк, А.П. Чернега. / Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2025. С. 170–173.

145. Олійник Б.І. Поняття, ознаки та значення правотворчої політики держави. *Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення,*

європейський вектор : Матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 квітня 2025 р. : електр. збірник / Ред. кол.: О. Васильченко, П. Діхтієвський, Т. Дідич, О. Банчук, Т. Коломоєць, І. Гаєвський, Р. Усенко, В. Пашинський, Г. Дубов, В. Яцуба; за заг. ред. П. Діхтієвського. / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2025. С. 453–455.

146. Олійник Б.І. Правотворча політика як об'єкт наукового осмислення в європейській правовій доктрині. *Юридична наука та освіта: минуле, сучасне і майбутнє* : Матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 1 травня 2025 р. / упоряд. М. О. Денисюк / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : «Видавництво Людмила», 2025. С. 499–500.

147. Онищук І.І. Методологічні принципи моніторингу нормативно-правових актів. *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* 2016. Вип. 63. С. 10–17. URL : https://publications.lnu.edu.ua/bulletins/index.php/law/article/view/5018/5043 (дата звернення: 6.03.2026).

148. Оніщенко Н.М. Політика. Мала енциклопедія теорії держави і права. Київ : Кондор-видавництво. 2012. С. 184.

149. Оніщенко Н.М. Проблема ефективності законодавства та сучасний розвиток. *Віче.* 2007. № 12. URL: https://veche.kiev.ua/journal/607/ (дата звернення: 16.09.2025).

150. Оніщенко Н.М., Бобровник С.В. Соціальна та юридична ефективність законодавства. *Законодавство: проблеми ефективності : збірник наукових праць.* Київ, 1995. С. 13–26.

151. Оніщенко Н.М., Сунєгін С.О. Правова політика: чинники удосконалення законодавства. *Часопис Київського університету права.* 2022. № 1. С. 13–17. URL : https://chasprava.com.ua/index.php/journal/issue/view/86/108 (дата звернення: 18.02.2025).

152. Онуфрієнко О.В. Правові засоби у контексті інструментальної теорії права : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2003. 196 с.

153. Орач Є.М. Історія політичних і правових вчень : навчальний посібник. Київ : «Атіка», 2005. 560 с.

154. Осядла М.В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект) : дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ : Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. 2016. 202 с.

155. Очколяс Д.В. Правова ідеологія та теоретична юридична наука: проблеми співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2020. Вип. 62. С. 65–70. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/03/13.pdf (дата звернення: 28.06.2025).

156. Панкратова В.О. Доступність та однозначність як вимоги до змісту нормативно-правового акта. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського.* 2020. Том 34. С. 25–30. URL : https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/2_2020/part_1/7.pdf (дата звернення: 18.10.2025).

157. Панов М., Герасіна Л. Правова політика як універсальний феномен правового буття. *Право України.* 2001. № 8. С. 30–38.

158. Парламентаризм: реєстр термінів і понять / авт.-упоряд. О.Л. Копиленко та ін. Київ : К.І.С., 2012. 512 с.

159. Пархоменко Н.М. Ключові підходи до формування законодавства в аспекті його ефективності. *Право України.* 2025. № 4. С. 69–81. URL : https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2025_4-s4230.pdf (дата звернення: 19.10.2025).

160. Пархоменко Н.М., Тарахонич Т.І. Нормопроєктна діяльність: підходи до розуміння, принципи здійснення та шляхи вдосконалення. *Innovation in der modernen Wissenschaft:Wirtschaftswissenschaften, Management und Marketing, Pädagogik, Philosophie, Rechts- und Politikwissenschaften. Monografische Reihe «Europäische Wissenschaft»*. Buch 40. Teil 3. 2025. С. 158–171.

161. Погорєлова З.О. Проблеми удосконалення законотворчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право.*

2021. Вип. 68. С. 25–29. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/03/6.pdf (дата звернення: 27.10.2025).

162. Погребняк С.П. Втілення принципу гуманізму в праві. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 1(48). С. 33–42. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5010?locale=uk (дата звернення: 6.03.2026).

163. Погребняк С.П. Справедливість як принцип права: основоположні аспекти. *Філософія права і загальна теорія права*. 2015. № 1-2. С. 257–268. URL : file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81/Downloads/182340-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-404965-1-10-20191031.pdf (дата звернення: 6.03.2026).

164. Погребняк С.П. Загальні принципи права як джерело права. *Вісник Академії правових наук України.* 2011. № 1/64. С. 14–25. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/7470 (дата звернення: 6.03.2026).

165. Погребняк С.П. Принцип верховенства права: деякі теоретичні проблеми. *Вісник Академії правових наук України.* 2006. № 1/44. С. 26–36. URL : https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/5116 (дата звернення: 6.03.2026).

166. Познер Р.А. Економічний аналіз права / Пер. з англ. С. Савченка. Харків : Акта. 2003. 862 с.

167. Політологія : навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ / За наук. ред. д-ра політ. н. Н.М. Хоми. Львів : «Новий світ – 2000». 2014. 779 с.

168. Політологія : навчальний посібник / М.П. Гетьманчук та ін.; за заг. ред. д-ра іст. наук, проф. М.П. Гетьманчука. Київ : Знання, 2011. 415 с.

169. Політологія : підручник / Ю.М. Розенфельд, Л.М. Герасіна, Н.П. Осипова, М.І. Панов, О.М. Сахань, О.В. Ставицька. Харків : Право, 2001. 654 с.

170. Поліщук Т.С. Теоретико-правовий аналіз сучасного стану правової культури. *Вчені записки НТУ імені В.І.Вернадського. Серія Юридичні науки*.

2023. № 6. Т. 34(73). С. 230–234. URL : https://juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/6_2023/37.pdf (дата звернення: 22.04.2025).

171. Попадинець Г.О. Принцип верховенства права як засадничий принцип правової держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 328–332. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/44-4.pdf (дата звернення: 6.03.2026).

172. Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.10.2017 № 1106 : станом на 23.10.2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1106-2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 23.10.2025).

173. Почепцов Ю.В. Дієвість та ефективність права: порівняльно-правові аспекти : дис. … д-ра філософії в галузі права. Київ, 2020. 258 с.

174. Почепцов Ю.В. Ефективність права як юридична категорія. *Право і суспільство.* 2018. № 2. С. 39–44. URL : https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/231141ca-734f-4692-9330-82ea43643d57/content (дата звернення: 16.11.2025).

175. Почтовий Н.М. Принципи правової політики України. *Право і безпека*. 2009. № 5. С. 6–9. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_5_3 (дата звернення: 6.03.2026).

176. Правотворчість в Україні: перспективи законодавчого врегулювання : збірник наукових праць / за заг. ред. О.О. Кота, А.Б. Гриняка, Н.В. Міловської. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 226 с.

177. Прийма С. Ознаки тлумачення норм права. *Вісник Академії правових наук України.* 2009. № 3/58. С. 239–248. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vapny_2009_3_26. (дата звернення: 6.03.2026).

178. Прийняті закони України за період з 1 січня 2023 р. по 31 грудня 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=

20240000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=1&typ=1&yer=2024&mon=00&day=00&dat_from=2023-01-01&dat_to=2023-12-31&datl=3&numl=2&num=&minjustl=2&minjust (дата звернення: 28.11.2025).

179. Прийняті закони України за період з 1 січня 2024 р. по 31 грудня 2024 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=20240000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=1&typ=1&yer=2024&mon=00&day=00&dat_from=2024-01-01&dat_to=2024-12-31&datl=3&numl=2& num &minjustl=2&minjust=(дата звернення: 28.11.2025).

180. Прийняті закони України за період з 1 січня 2025 р. по 31 грудня 2025 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main?find=2&dat=20240000&user=a&text=&textl=1&bool=and&org=1&typ=1&yer=2024&mon=00&day=00&dat_from=2025-01-01&dat_to=2025-10-02&datl=3&numl=2&num=&minjustl=2&minjust=(дата звернення: 28.11.2025).

181. Проневич О.С. Адаптація вітчизняного законодавства до законодавства Європейського Союзу : доктринально-правовий аспект. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2016. № 3. С. 59–69. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2016_3_11 (дата звернення: 28.11.2025).

182. Рабінович П.М. Ефективність права. Юридична енциклопедія : в 6-ти т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. Т. 2: Д – Й. С. 369–370.

183. Рабінович П.М. Ефективність юридичних норм: загально-теоретично-понятійний інструментарій дослідження. *Вісник Академії правових наук України.* 2008. № 1(52).С.13-21.

184. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Вид. 9-е, зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

185. Рішення Конституційного Суду України від 14.07.2021 р. № 1-р/2021 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL :

https://zakon.rada.dov/ua/laws/show/v001p710-21#Text. (дата звернення: 6.03.2026).

186. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. Київ : Port-Royal, 2001. 349 с.

187. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки / Пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с.

188. Селіванов В. Правова політика України (деякі теоретичні питання сутності, змісту та технології). *Право України*. 2001. № 12. С. 6–14.

189. Сіренко В.Ф. Визначення ефективності правових норм: методологічні підходи. *Законодавство: проблеми ефективності : збірник наукових праць*. Київ, 1995. С. 3–13.

190. Слинько С.С. Теоретико-правові аспекти правотворчої політики в сучасному суспільстві : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2013. 228 с.

191. Слинько С.С. Правотворча політика як юридична категорія. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 110–113.

192. Словник іншомовних слів / уклад. : С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. Київ : Наукова думка, 2000. 680 с.

193. Словник української мови в 11 томах / за заг.ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 4. С. 349.

194. Соціологія : підручник / Н.П. Осипова, В.Д. Воднік, Г.П. Клімова та ін.; за ред. Н.П. Осипової. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.

195. Соціологія права : навч. посіб. / В.Д. Воднік, Ю.І. Золотарьова, Г.П. Клімова, Н.П. Осипова, О.В. Сердюк; за ред. Н.П. Осипової. Харків : Право, 2007. 232 с.

196. Стаднік І.В., Міхайліна Т.В. Справедливість як основоположний правовий принцип: історична еволюція та сучасне значення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Вип. 90. Ч. 1. С. 137–148. URL : https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/09/21.pdf. (дата звернення: 6.03.2026).

197. Старосольський В. Методологічна проблема в науці про державу. Окремий відбиток з ювілейного збірника в честь проф. С. Дністрянського. Прага : Український вільний університет. Державна друкарня в Празі. 1925. 35 с. URL : https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12383/file.pdf. (дата звернення: 6.03.2026).

198. Стефанчук Р.О. Парламентські виміри правотворчої діяльності: стан, виклики, перспективи. *Нове українське право.* 2024. № 3. С. 9–16. DOI : https://doi.org/10.51989/NUL.2024.3.1. (дата звернення: 6.03.2026).

199. Сунєгін С.О. Принцип рівності у праві в контексті ціннісних орієнтацій суспільства: сучасні реалії та тенденції розвитку. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2014. № 3. С. 87–95. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2014_3_27 (дата звернення: 6.03.2026).

200. Суперсон О.О. Юридичні технології підготовки судових рішень: теоретико-правові та практичні аспекти : дис … д-ра філ. за спец. 081 «Право». Київ, 2023. 259 с.

201. Тарахонич Т.І. Правова політика як фактор впливу на процес правового регулювання. *Альманах права. Право і прогрес: складові забезпечення в сучасних умовах.* 2016. Вип. 7. С. 241–244. URL : http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000814316. (дата звернення: 6.03.2026).

202. Тарахонич Т.І. Правовий моніторинг як складова правотворчої діяльності. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід.* 2024. Вип. 15. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. С. 425–430. URL : https://almanahprava.org/assets/images/issues/15/almanac-15-ua.pdf (дата звернення: 6.03.2026).

203. Тацій В.Я. Правова наука та її завдання щодо забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд. О.В. Петришин. Ю.Г. Барабаш, В.І. Борисов. Харків : Право, 2010. 935 с.

204. Теорія держави і права : підручник для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін.; за ред. О.В. Петришина. Харків : Право, 2014. 368 с.

205. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О.В.Зайчука та Н.М.Оніщенко. Київ : Юрінком-Інтер. 2008. 688 с.

206. Теплюк М.О., Ющик О.І. Правова гармонізація. Велика українська юридична енциклопедія. у 20-ти томах. Харків : Право. 2017. Том 3 Загальна теорія права. С. 462–464.

207. Терзі О.С., Заставська Л.Ю. Політико-правові погляди Ш. Монтеск'є. *Наука, релігія, суспільство.* 2012. № 4. С. 110–113. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/86871/19-Terzi.pdf?sequence=1. (дата звернення: 9.02.2026).

208. Тернавська В.М. Правозастосування як форма реалізації конституційно-правової політики України. *Нове Українське право*. 2023. № 2. С. 92–97. URL : http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/459 (дата звернення: 9.02.2026).

209. Тернавська В.М. Правотворча політика України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика». 2022. 120 с.

210. Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 51–56. URL : http://pd.onu.edu.ua/article/view/149511 (дата звернення: 9.02.2026).

211. Тернавська В.М. Законотворча політика та її суб'єкти. *Актуальні питання розвитку державності та правової системи в сучасній Україні* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 26-27 жовтня 2018 р. / Запорізький національний університет; за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя, 2018. 108 с.

212. Тернавська В.М. Засоби реалізації правової політики: теоретико-методологічний аналіз. *Правова держава.* 2019. № 35. С. 25–32. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prav_2019_35_5. (дата звернення: 9.02.2026).

213. Тернавська В.М. Категорія «правова політика» (історико-правовий аналіз). *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. 2018. Вип. 58. Том 1. С. 48–51. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/44798 (дата звернення: 9.02.2026).

214. Тернавська В.М. Категорія «правова політика» (теоретико-правовий аналіз. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 4\16. С. 18–22. URL : https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/44798 (дата звернення: 9.02.2026).

215. Тернавська В.М. Правотворча політика України : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 120 с.

216. Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 51–55. URL : http://pd.onu.edu.ua/article/view/149511 (дата звернення: 9.02.2026).

217. Тернавська В.М. Прогнозування і планування як засоби формування конституційно-правової політики. *Держава і право. Юридичні і політичні науки.* 2019. Вип. 85. С. 97–107. URL : https://derzhava-i-pravo.com.ua/articles/85-97.pdf (дата звернення : 8.02.2026).

218. Тернавська В.М. Юридична техніка в системі засобів конституційно-правової політики: теоретико-методологічний аналіз. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2021. № 3. С. 123–131. URL : https://doi.org/10.32886/instzak.2021.03.11 (дата звернення : 8.02.2026).

219. Тернавська В.М. Проблеми законодавчого упущення в контексті конституційно-правової політики України. *Альманах права. Правові засади нормотворчої діяльності: національний і зарубіжний досвід.* 2024. Вип. 15. Київ: Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. С. 435–441. URL : https://almanahprava.org/assets/images/issues/15/almanac-15-ua.pdf (дата звернення : 8.02.2026).

220. Токарчук О.В. Дотримання правил юридичної техніки як запорука ефективної роботи органів публічної влади. *Нове українське право*. 2025. Вип. 1. С. 56–62. URL : https://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/ view/714 (дата звернення: 15.04.2025)

221. Удовика Л., Ганзенко О. Правові засоби правотворчості в контексті інтеграції України в ЄС. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 10. С. 201–205. URL : https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/42.pdf (дата звернення: 12.03.2025).

222. Фальковський А.О. Плюралізм підходів як чинник утвердження постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л.І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін та ін. Одеса : Фенікс, 2011. Вип. 42. С. 62–71.

223. Філософія права : проблеми та підходи : навчальний посібник для студ. спеціальності «Правознавство» / П.М. Рабінович, С.П. Добрянський, Д.А. Гудима, С.П. Рабінович та ін.; за заг. ред. П.М. Рабіновича. Львів : Юрид. ф-т Львів. націон. ун-ту ім. Івана Франка, 2005. 332 с.

224. Формування і розвиток правотворчості в умовах трансформації суспільства : монографія / за ред. В.П. Плавича. Одеса : Фенікс, 2018. 348 с.

225. Харченко Н.П. Правотворчість в Україні: стан та тенденції розвитку. *Молодий вчений.* 2022. № 9 (109). С. 112–115. URL : https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/5576 (дата звернення: 12.03.2025).

226. Харченко Н.П. Стратегічна правотворчість: окремі аспекти. *Молодий вчений.* 2021. № 3 (91). С. 322–325. URL : https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/472 (дата звернення: 12.03.2025).

227. Харченко Н.П. Стратегічні правові акти в Україні: плюралізм наукових підходів. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2020. Вип. 4. (29) С. 48–51. URL : https://pjv.nuoua.od.ua/v4-1_2019/11.pdf (дата звернення: 12.02.2026).

228. Холоднюк А.Ю., Ференц І.М., Лідиховський Д.В., Муха Т.І., Анатійчук І.С., Чучко О.Ю. Концептуальні засади досягнення ефективності державної економічної політики. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна, Серія юридична*. 2023. Вип. 37. С. 315–321.

URL : https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/861 (дата звернення: 18.09.2025).

229. Хоменко М.М. Визначення основних вимог до правових норм у процесі нормопроєктування. *Право України.* № 12. 2021. С. 64–73. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prukr_2021_12_9 (дата звернення: 16.02.2026).

230. Чабур С.В. Принципи правотворчості. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія».* 2017. Вип. 2. С. 64–74. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vchfo_2017_2_8 (дата звернення: 16.02.2026).

231. Чеботарьов С.С. Гуманізм як принцип права України. *Актуальні проблеми держави і права.* 2012. Вип. 65. № 2. С. 206–210. URL : https://dspace.onua.edu.ua/items/6d8a19f1-a431-46d8-b26e-b70038e200f0 (дата звернення: 16.02.2026).

232. Чемодурова А. Поняття та зміст принципу рівності у праві. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 11. С. 204–207. URL : http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/36.pdf (дата звернення: 16.02.2026).

233. Шаповалова І.О. Науково-теоретична характеристика правової культури. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 8. С. 31–34. URL : https://lsej.org.ua/8_2021/8.pdf (дата звернення: 23.05.2025).

234. Шевелер Н.В. Справедливість як основоположний принцип права. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. Вип. 89. С. 113–118. URL : http://www.apdp.in.ua/v89/18.pdf (дата звернення: 2.03.2026).

235. Шевченко А.Є., Кармаліта М.В. Вплив правової доктрини на правотворчий процес в Україні. *Юридичний вісник.* 2015. № 3 (36). С. 52–57. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_3_12 (дата звернення: 2.03.2026).

236. Шевчук С.В. Принцип визначеності. Велика українська юридична енциклопедія у 20-ти томах. Харків : Право. 2017. Том 3 Загальна теорія права. С. 616–619.

237. Шемшученко Ю.С. Правова політика. Юридична енциклопедія в 6-ти томах. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія імені М.П.Бажана». 2003. Т. 5. С. 38

238. Шмоткін О.В. Сутнісні моменти правової політики України: концептуальні засади та механізми формування. *Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : Збірник матеріалів міжнародної наукової конференції, м. Київ, 5 грудня 2012 р. / НІСД. Київ, 2013. С. 62–64.

239. Шопіна Ю.О. Правова політика України: історія та сучасність. *Правова політика України: історія та сучасність* : Матеріали VI Всеукраїнського науково-практичного семінару, м. Житомир, 9-10 жовт. 2025 р. / ДП Житомирська політехніка. Житомир, 2025. С. 83–84. URL : https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/10/83-84.pdf (дата звернення: 12.12.2025).

240. Шутак І.Д. Юридична техніка : курс лекцій. Івано-Франківськ : Лабораторія академічних досліджень правового регулювання та юридичної техніки. Дрогобич : Коло, 2015. 228 с.

241. Шутак І., Онищук І. Юридична техніка нормотворення у контексті доктринальних поглядів. *Право України.* 2021. № 12. С. 146–158. URL : http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001417413 (дата звернення: 2.03.2026).

242. Юровська В.В. Ефективність методів адміністративного права: поняття та критерії оцінювання. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. Т. 2. С. 150–154. URL : https://apnl.dnu.in.ua/arkhiv (дата звернення: 2.03.2025).

243. Ющик О.І. Правова політика як фактор удосконалення законодавчого процесу. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2005. № 5. С. 18–25.

244. Яковюк І.В. Правова політика. Велика Українська юридична енциклопедія : у 20-ти т. / ред. кол.: О.В. Петришин, В.В. Лемак, Д.В. Лук'янов,

Н.М. Оніщенко та ін. Харків : Право, 2017. Т. 3 Загальна теорія права. С. 492–495.

245. A Guide to the Rulemaking Process. *Prepared by the Office of the Federal Register*. 2011. 11 p. URL : https://www.federalregister.gov/uploads/2011/01/the_rulemaking_process.pdf. (date of access: 2.03.2026).

246. Abeyratne R. Rulemaking in Air Transport : A Deconstructive Analysis. Cham : Springer International Publishing : Imprint: Springer, 2016. 252 p.

247. Aitamurto T. Collective intelligence in law reforms: When the logic of the crowds and the logic of policy-making collide. *49th Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS)*. 2016. P. 2780–2789.

248. Bentham J. Of the Limits of the Penal Branch of Jurisprudence. New York, N.Y. : Clarendon Press. Edited by Philip Schofield. 2010. 386 p.

249. Berman A. Taking foreign interests into account: Rulemaking in the US and EU. *International Journal of Constitutional Law*. 2017. Vol. 15. Issue 1. 1 January. P. 235–256. URL : https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id =2722635 (date of access: 5.03.2026).

250. Bils P., Carroll R.J., Rothenberg L.S. Strategic avoidance and rulemaking procedures. *Journal of Theoretical Politics.* 2024. Vol. 36 (2). P. 156–185. URL : http://peterbils.com/wp-content/uploads/2024/01/avoidance-14.pdf (date of access:: 5.03.2026).

251. Bils P., DiSalvo R. Inferring the Policy Domains of Federal Agencies from Lobbying (December 23, 2019). 30 p.

252. Bils P., Duggan J., Judd G. Lobbying and policy extremism in repeated elections. *Journal of Economic Theory*. 2021. Elsevier, Vol. 193(C). 62 p. URL : http://peterbils.com/wp-content/uploads/2024/01/avoidance-14.pdf (date of access: 5.03.2026).

253. Bils P. Policymaking with Multiple Agencies. *American Journal of Political Science*. 2020. Vol. 64. № 3 (July). P. 634–648. URL : https://www.jstor.org/stable/45295338 (date of access: 5.03.2026).

254. Caluwaerts D., Reuchamps M. Generating democratic legitimacy through deliberative innovations: The role of embeddedness and disruptiveness. *Journal of Representative Democracy*. 2016. Vol. 52(1). Issue 1. P. 13–27. URL : https://dial.uclouvain.be/pr/boreal/en/object/boreal%3A176658 (date of access: 5.03.2026).

255. Chopra R., Khan L.M. The Case for "Unfair Methods of Competition" Rulemaking. *The University of Chicago Law Review*. 2020. Vol. 87(2). P. 357–380. URL : https://chicagounbound.uchicago.edu/uclrev/vol87/iss2/4/ (date of access: 5.03.2026).

256. Ciongaru Emilian. Interpretations of Legal Doctrine – Source of Law. Elements of General Theory of Law and Comparative Law. *International Journal of Research in Humanities and Social Studies*. 2020. Vol. 7. Issue 4. P. 1–6. URL : https://www.researchgate.net/publication/228183751_Sources_of_Law_and_Legal_Method_in_Comparative_Law (date of access: 18.02.2025).

257. Coleman F.A. Bridging the Gap between Policy and Practice: Using Negotiated Rulemaking to Build Consensus on Assessments in Special Education. *The American University journal of gender, social policy & the law* 2014. Vol. 22. Issue 3. P. 693–720. URL : https://digitalcommons.wcl.american.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1641&context=jgspl (date of access: 18.02.2025).

258. CORDIS European Commission. RIA H2020_ECSEL-2017-2 URL : https://cordis.europa.eu/programme/id/H2020_ECSEL-2017-2. (date of access: 18.02.2025).

259. Cornu G. Linguistique juridique. 3e édition. Paris : Montchrestien, 1990. 412 p.

260. Cribiore R. Gymnastics of the Mind. Greek Education in Hellenistic and Roman Egypt. Princeton : Princeton University Press, 2005. 288 p.

261. Cutts M. Lucid Law. Ed. 1. Oxford, 1994. 96 p.

262. Deligiaouri A., Suiter J. A policy impact tool: Measuring the policy impact of public participation in deliberative e-rulemaking. *Journal articles. Policy &*

Internet. 2021. Sep. 1. P. 349–365. URL : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/poi3.254 (date of access: 18.02.2025).

263. Dick R.C. Legal Drafting in Plain Language. Ed. 3. Scarborough : Carswell, 1995. 500 p.

264. Didych T., Shevchenko A., Bobrovnyk S. Forms of Modern Lawmaking in the System of a Theoretical and Applied Paradigm of Law Knowledge. *International Journal of Recent Technology and Engineering. Blue Eyes Intelligence Engineering and Sciences Engineering and Sciences Publication*. 2019. № 8. P. 78–82. URL : https://www.ijrte.org/wp-content/uploads/papers/v8i4S/D10261184S19.pdf (date of access: 16.12.2025).

265. Ehrenberg-Sundin B. Plain Language in Sweden, the Results After 30 Years. *Plainlanguage.gov.* URL : https://www.plainlanguage.gov/resources/articles/plain-language-in-sweden/. (date of access: 16.12.2025)

266. Ehrenberg-Sundin B. Promoting clear drafting : The Swedish way. URL : https://www.rgsl.edu.lv/uploads/research-papers-list/22/1-cooper-final.pdf. (date of access: 16.12.2025).

267. Grant EU candidate status to Ukraine and Moldova without delay, MEPs demand. News European Parliament. 23-06-2022. URL : https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220616IPR33216/grant-eu-candidate-status-to-ukraine-and-moldova-without-delay-meps-demand. (date of access: 16.12.2025).

268. Hart H.L.A. Essays in Jurisprudence and Philosophy. Oxford : Oxford University Press. 1983. 405 p. URL : https://doctoradohumanidades.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/02/text-filosofc3ada-h-l-a-hart-essays-in-jurisprudence-and-philosophy-1984.pdf. (date of access: 16.12.2025).

269. Holmes O.W. The Path of the Law. Harvard Law Review. 1897. The Floating Press, 2009. 40 p.

270. IPU Parline – global data on national parliaments. URL : https://data.ipu.org/data-explorer/?fields=country_name,chamber_name,num_.laws_adopt_parliament_per_year,total_laws_adopt_parliament_legislature&current_p

age=1&per_page=25&date=2025-10-01&sort=country_name (date of access: 16.12.2025).

271. Justo-Hanani R. The politics of Artificial Intelligence regulation and governance reform in the European Union. *Policy Sciences.* 2022. Vol. 55. P. 137–159. URL : https://www.researchgate.net/publication/358995813_The_politics_of_Artificial_Intelligence_regulation_and_governance_reform_in_the_European_Union (date of access: 16.12.2025).

272. Kelsen H. The Pure Theory of Law and Analytical Jurisprudence. *Harvard Law Review.* 1941. Vol. 55. P. 44–70. URL : https://ru.scribd.com/document/722023052/Kelsen-The-Pure-Theory-of-Law-and-Analytical-Jurisprudence/ (date of access: 16.12.2025).

273. Kerwin C. & Furlong S. Rulemaking: How government agencies write law and make policy. CQ Press, 2019. 67 p. URL : https://sk.sagepub.com/book/mono/preview/rulemaking-5e.pdf (date of access: 16.12.2025).

274. Kerwin C., Furlong S. Rulemaking: theory and reform. *In Rulemaking: How Government Agencies Write Law and Make Policy*. 2019. P. 256–281. URL : https://sk.sagepub.com/book/mono/rulemaking-5e/toc (date of access: 18.02.2025).

275. Kerwin C., Furlong S. The management of rulemaking. *In Rulemaking: How Government Agencies Write Law and Make Policy.* 2019. P. 117–161. URL : https://sk.sagepub.com/book/mono/rulemaking-5e/toc (date of access: 18.02.2025).

276. Kiyoung Kim On the Fundamentals of Law and Public Policy. 2015. 157 p. URL : https://download.ssrn.com/15/11/04/ssrn_id2686059_code2355001.pdf (date of access: 18.02.2025).

277. Kraft M.E., Furlong S.R. Public policy: Politics, analysis, and alternatives. 2nd ed. Washington : Cq Press. 2020. 484 p. URL : https://questanbridge.com/wp-content/uploads/2024/11/Public-policy_-politics-analysis-and-alternatives.pdf (date of access:18.02.2025).

278. Krick E. The epistemic quality of expertise: contextualized criteria for the multi-source, negotiated policy advice of stakeholder fora. *Critical Policy Studies*.

2016. Vol. 12(2). P. 209–226. URL : https://www.researchgate.net/publication/311929008_The_epistemic_quality_of_expertise_contextualized_criteria_for_the_multi-source_negotiated_policy_advice_of_stakeholder_fora (date of access: 18.02.2025).

279. Lambotte Ch. Technique legislative et codification : notes et exemples. London : Ed. Story-Scientia, 1988. 275 p.

280. Law and revolution: the formation of the western legal tradition / By Harold J. Berman. London, England : Harvard University Press, 1983. 571 p. URL : https://politicayderechoenlaedadmedia.wordpress.com/wpcontent/uploads/2016/07/berman_law_and_revolution_the_formatibookzz-org-1.pdf (date of access: 16.11.2025).

281. Meuwese A. EU–U.S. Horizontal Regulatory Cooperation: : Mutual recognition of impact assessment? in D Vogel & J Swinnen (eds), Transatlantic Regulatory Cooperation : The Shifting Roles of the EU, the US and California. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2011. P. 249–264. URL : https://repository.tilburguniversity.edu/server/api/core/bitstreams/0fa704a4-d3a2-449d-93b2-eed7d21842af/content (date of access: 16.11.2025).

282. Miller M, Barnes J. Making Policy, Making Law : An Interbranch Perspective. N.-Y. : Georgetown University Press, 2012. 256 p.

283. Minaya Mariana. “A Spoonful of “Sugars”: How a Landmark Case Demonstrates the European Union’s Need to Borrow Elements of U.S. Rulemaking. 2021. 24 GJIL 39.

284. Morillas P. Strategy-Making in the EU. From Foreign and Security Policy to External Action. 2019. 216 p.

285. Natow Rebecca S. Negotiated Rulemaking for U.S. Higher Education Regulatory Policy: A Process of Deliberative Democracy? *Journal of Public Deliberation.* 2019. Vol. 15. Issue 1. P. 1–27. URL : https://delibdemjournal.org/article/id/592/ (date of access: 2.11.2025).

286. Pigeon L.P. Redactipn et interpretation des lois / Editeur Officiel du Quebec, 1978. 70 p.

287. Radbruch G. Filosofia do direito. San Paulo : WMF Martins Fontes, 2016. 320 p.

288. Renda A. Impact Assessment in the EU: The State of the Art and the Art of the State. *Centre for European Policy Studies.* 2006. 175 p. URL : file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%81/Downloads/AndreaRenda-ImpactAssessmentintheEU.pdf (date of access: 20.11.2025).

289. Sparer M. et Schwab W. Redaction des lois / Editeur Officiel du Quebec, 1978. 124 p.

290. Stone J. The Province and Function of Law: Law as Logic, Justice, and Social Control, a Study in Jurisprudence. 1946. 918 p.

291. Sunstein C.R. «Practically Binding» : General Policy Statements and Notice-and-Comment Rulemaking. *Admlnistrative Law Review.* 2016. Vol. 68. № 3. P. 491–516. URL : https://administrativelawreview.org/wp-content/uploads/sites/2/2019/02/Sunstein_68.3.pdf (date of access: 12.02.2026).

292. Tímea Drinóczi. Concept of Quality in Legislation--Revisited: Matter of Perspective and a General Overview. *Statute Law Review*. 2015. Vol. 36. No. 3. P. 211–227. URL : https://www.researchgate.net/publication/274738622_Concept_of_Quality_in_Legislation--Revisited_Matter_of_Perspective_and_a_General_Overview (date of access: 30.01.2026).

293. The Order and the Doctrine of Pythagoras: the Order and the Doctrine. Publicado por CreateSpace, 2009. 90 p.

294. Tornton G.C. Legislative Draffting. Ed.3. London : Butterworths, 1987. 203 p.

295. Vincent Hopkins. It’s coming from inside the House (of Commons): Agenda control, accountability, and interest group lobbying in majoritarian parliaments. *Governance.* 2020 July. Vol. 33. Issue 3. P. 695. URL : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/gove.12454 (date of access: 20.01.2025).

296. Wallace H., Pollack M.A., Young A.R. (Eds.). Policy-Making in the European Union. 7th ed. Oxford : Oxford University Press, 2015. 574 p.

297. Waterman Richard W. Rulemaking Pursuing a Policy Agenda. *Emerging Trends in the Social and Behavioral Sciences*. 2015. P. 1–7. URL : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118900772.etrds0293 (date of access: 19.01.2026).

298. Xanthaki H. Quality of legislation: an achievable universal concept or a utopian pursuit? published 17 October 2011. URL : https://sas-space.sas.ac.uk/4854/1/Nomos_book_Quality_of_legislation_a_utopian_pursuit.pdf (date of access: 19.01.2026).

299. Yackee Susan Webb. The "Science" of Policy Development During Administrative Rulemaking. *Policy Studies Journal*. 2021. Vol. 49. Issue 1. P. 146–163. URL : https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/psj.12350 (date of access: 19.01.2026).

300. Young A.R., Roederer-Rynning C. The European Policy Process in a Comparative Perspective. Ed 8. Oxford : Oxford University Press, 2020. P. 43–66. URL : https://portal.findresearcher.sdu.dk/en/publications/the-european-policy-process-in-a-comparative-perspective/ (date of access: 19.02.2025).

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

1. Олійник Б.І. Феномен правотворчості та його осмислення у правових вченнях епохи Просвітництва. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 89. Т. 1. С. 121–126. DOI : https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.15

2. Олійник Б.І. Пізнавальні аспекти правотворчості та її політики. *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання.* 2025. № 04. Ч. 1. С. 90–94. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.1.14

3. Олійник Б.І. Правове забезпечення лобіювання в Україні як умова ефективності вітчизняної правотворчої політики. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2025. Вип. 5 (64). С. 16–19. DOI : https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.3

4. Олійник Б.І. Ефективність правотворчої політики : сучасні виклики та перспективи посилення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. *Електронне наукове видання.* 2026. № 01. Ч. 1. С. 69–73. DOI : https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.10

Додаток Б

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації за матеріалами наукових конференцій

1. Олійник Б.І. Пізнавальний потенціал сучасного праворозуміння як основа доктринального вивчення правотворчої політики. *Права людини в умовах воєнного стану в Україні: До тижня права і Загальної декларації прав людини* : зб. наук. праць за матер. круглого столу, м. Київ, 10 груд. 2024 / ред. кол.: А.Ю. Нашинець-Наумова, Г.П. Власова, С.В. Бобровник, Т.О. Дідич, О.І. Чаплюк, А.П. Чернега / Київ. стол. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2025. С. 170–173.

2. Олійник Б.І. Поняття, ознаки та значення правотворчої політики держави. *Публічна влада в умовах режиму воєнного стану: виклики, рішення, європейський вектор :* матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 10 квіт. 2025 : електр. збірник / ред. кол.: О. Васильченко, П. Діхтієвський, Т. Дідич, О. Банчук, Т. Коломоєць, І. Гаєвський, Р. Усенко, В. Пашинський, Г. Дубов, В. Яцуба; за заг. ред. П. Діхтієвського / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2025. С. 453–455.

3. Олійник Б.І. Правотворча політика як об’єкт наукового осмислення в європейській правовій доктрині. *Юридична наука та освіта: минуле, сучасне і майбутнє* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 1 трав. 2025 / упоряд. М.О. Денисюк / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ : «Видавництво Людмила», 2025. С. 499–500.